

ПІЗНАЙ...

(видання друге, виправлене й доповнене)

Львів

1999

***Видання присвячується сім'ї Реріхів,
їхнім ювілеям та 75-річчю виходу першої книги
Вчення Живої Етики***

В збірнику "Пізнай..." (від "Пізнай себе — пізнаєш світ") йде мова про істинний зміст людського життя, його доцільність, мету, обов'язки з точки зору Вчення Живої Етики. Розглядаються Божественні Закони, Закони Космосу, за якими побудований Всесвіт, людина, все живе. Висвітлені поняття Культури й коротко подані біографії та фрагменти вчень кількох, з великої плеяди, подвижників людства, їхні доробки.

Збірка розрахована на велике коло читачів, яких хвилюють питання перебування і місця людини на Землі, пізнання її сутності і т.д.

З М І С Т

Вчення “Жива Етика”	4
Вічність життя — великий дарунок Всевишнього.	
Закон Перевтілення.....	11
Закон Карми — закон причин і наслідків — закон	
Вселенської справедливості.....	28
Сутність людської істоти.....	41
Культура - шанування Світла.....	50
“У всьому є частинка всього”. Анаксагор.....	57
“Світ ловив мене та не спіймав”. Г.С.Сковорода.....	64
Життєвий шлях О.П.Блаватської.....	79
Рьоріх - “славою багатий”.....	94
Пакт Реріха.....	106
О.І.Реріх - пророчиця майбутнього.....	111
Доктор Ю.М.Реріх.....	124
Життя, гідне наслідування. С.М.Реріх.....	136

*“Пам’ятайте, мої друзи,
ширїть скрізь і все Правду і
ніщо більше як Правду. Бо
хоча Правда зразу усім
гірка, так все таки згодом
вона скрізь бере верх і стає
солодкою спасителькою
людства.”*

І.Я.Франко

ВЧЕННЯ “ЖИВА ЕТИКА”

“Незнання законів не звільняє від відповідальності за їх порушення” — всім знайома аксіома, яка дуже актуальна і до духовних, Божественних Законів — Законів Космосу, за якими створений весь Всесвіт, все живе, і, порушуючи які, людина несе відповідальність незалежно від того, знає вона про них чи ні. У Вченні Живої Етики або Агні-Йозі (до речі, йога і “релігаре” або релігія слова синоніми, що означають зв’язок з Вищим) поєднані всі аспекти життя людини, будови Всесвіту та організму людини, її взаємозв’язок з навколишнім середовищем, з Вселенною, з істотами інших світів. Енергетичний вплив людини, людини-творця, мистецтва, гармонії є на все живе. Особливо велику увагу звернено на дію Космічних Законів. Вони дуже суворі, але справедливі. Все, що заважає, що затримує хід еволюції, змітається з лиця Землі і попадає у світи, які відповідають їх духовній сутності. .

Вплив негативних думок та емоцій, шкідливих звичок та злослів’я дуже хворобливо відбивається на здоров’ї людини та планети в цілому. Стихії, епідемії, довголіття — все залежить від ставлення людини до непорушних Космічних Законів.

Духовно-філософське Вчення “Жива Етика” — це синтез науки, релігії й мистецтва. До Бога через науку — єдиний і найкоротший шлях у Живій Етиці, який приведе людство до Світла, до кращого життя, до “раю на Землі”.

Це Вчення дароване людству на допомогу в його еволюційному процесі, без вивчення якого перехід на новий виток еволюції неможливий.

Вічне джерело Мудрості, яке насичує людство упродовж його свідомого існування, дало нову порцію духовної істини на продовження низки Великих Вчень минулого.

Вчення Живої Етики дає новий аспект Єдиної Вічної Істини, який іде не на зміну, а на вогняне очищення і ствердження усіх минулих Великих Вчень. Адже ще Христос сказав: “Не думайте, що Я прийшов порушити закон чи пророків, не порушити прийшов Я, а виконати.”

Кожен Вчитель, який приходив, був законодавцем і Вогняним очищувачем одночасно. Якщо простежити історичну появу Великих Вчителів, ми побачимо, що до часу їхньої появи всі, до них попередні Вчення, цілком губили свою основну чистоту і часто були спотворені до невпізнаності. Так само й Вчення Іс. Христа викривлене до невпізнаності. Прийшов час його очищення.

Словесні визнання і сповідь Христу одне, а прийняття серцем й істинне наслідування Христа — цілком інше... Шлях добра і любові, заповіданий нам Вчителем Нового Завіту, єдино правильний. З’єднання вогнів кращих людських дій, вогняного устремління до удосконалення з Вогнями Простору, з Вогнем Святого Духу, — адже це і є Вогняне Хрещення, про яке говорив Іс. Христос!

Відсутність знань законів духовного світу можна порівняти з невіглаством, яке ми спостерігаємо у дикуна відносно явищ матеріального світу. Випущена ракета, постріл з гвинтівки, звуки, які линуть з радіо чи магнітофону, здаються йому чудом, тому що він не знає законів, які послужили причиною явища, що його вразило. Щоб перестати вважати такі явища чудом, дикун повинен пізнати закони природи.

Цілком такі ж незмінні закони діють і в небаченому для нас духовному світі. Доки їх не пізнаємо, ми будемо стояти перед явищами нашого життя наче дикуни перед невідомими явищами природи. Не розуміючи, звідки линути явища нашого життя, ми даємо їм назву “долі”, “випадковості”, “чуда”. Та ці слова зовсім нічого не пояснюють. Безсилля людини тільки тоді закінчиться, і вона дійсно стане господарем своєї долі, коли пізнає, що такі ж непорушні закони діють і в фізичній природі.

В житті немає випадковостей, все має свою причину. Кожна наша думка, кожне почуття і кожен вчинок походять із минулого і впливають на майбутнє. Доки це минуле і майбутнє від нас сховано, доки ми дивимось на життя, як на таємницю, не підозрюючи, що створили її самі, до того часу явища нашого життя, наче б то випадково висувуються перед нами з безодні невідомого. Та для того, щоб вичерпати весь досвід, який наданий земним існуванням, людині потрібне не одне життя. За Вченням древніх мудреців, вона живе багато разів, втілюючись у різноманітні епохи при різнобічних умовах до того часу, доки земний досвід не зробить її мудрою і “досконалою, як Вітець наш Небесний”, за висловом Христа. Це один із великих законів Космосу— закон Перевтілення. Енергетична система Світобудови живе і розвивається згідно таких Великих Законів, серед яких, крім вищезгаданого, — Закон відповідності форми і енергій, Закон космічного співробітництва, Гармонії двох начал, Ієрархії, Вільної Волі, Карми та багато інших. У Живій Етиці їх налічується понад 200. Закон Карми, або Закон причин і наслідків, — один із найважливіших, який супроводжує життя людської істоти у всіх світах, закон непорушний і, незалежно від того, відпустив священник гріхи грішнику, чи ні, — відповісти за скоєний проступок чи злочин, за його порушення доведеться за Законом Карми.

“Знайте: у Всесвіті немає такої речі, або явища як несправедливість! Що стається з вами, причиною того ви самі. Що ви робите для інших тепер: ділом, словом, думкою відіб’ється на вас з часом...”

Зміна до кращого може прийти тільки з середини вас самих. Спочатку очищайте себе, тоді зміняться і соціальні умови. Цей шлях не є егоїстичним, не

самостверджуючим тому, що для того, щоб мати успіх, ви повинні позбутися “від себе”, а, позбувшись “себе”, як може виникнути питання про егоїзм?

Єдину містерію, яку вам треба вирішити — це осягнення єдності всього життя. Любов розв’яже її, а з цим і всі інші ваші проблеми.

Доки ви не відкрили, що любов є єдиним ключем до розв’язання ваших проблем, до того часу ваші уроки не будуть пройдені, і тому не можете просуватись далі...”

“Створення і народження атома, клітини, людської істоти, світу чи Всесвіту підкоряється одним й тим законам. Якщо розглядати нашу сонячну систему з гістологічної точки зору, то вона є космічною клітиною у міжзоряному просторі, частиною тіла Всесвіту, разом з міріадами інших клітин такої ж природи. Клітина людського тіла є головною анатомічною одиницею будь-якого органу, а в Космосі Сонячна система, головна, так би мовити, анатомічна одиниця матерії, організованої, як Космос, тобто неподільної матерії, яка вміщена у форму, яка проявилась.”

Сонце є ядро тієї Космічної Клітини, яку ми називаємо Сонячною Системою. Звідси Сонце — це Вище Его тіла нашої Сонячної Системи світів.

Весь Всесвіт є тілом Бога. Цей гігантський організм з міріадами небесних тіл являє собою гармонійне, єдине злите ціле. Невидимими нитками (хвилями, вібраціями) зв’язані між собою всі небесні тіла і системи, і те, що проходить у нас на Землі, відгукується на найвіддаленішій зірці, яка знаходиться від нас на віддалі мільйонів світлових років. Тому для Космосу не байдужий стан нашої планети.

Можна порівняти нашу Землю з піщинкою на лоні безмежного Космосу, яка необхідна і чудова на своєму місці. Та якщо піщинка потрапляє у механізм годинника — він може зупинитися.

Аналогічно вітер людської сваволі, егоїзму, ненависті, злоби та інші негармонійні дії Космічним Законам змінять положення нашої планети в “стрункому хорі світил”, які рухаються шляхами Космічного Магніту.

Рівновага буде порушена і неминуче приведе до грандіозної катастрофи планети.

Одне з головних завдань Живої Етики — навчити людство жити у злагоді з Космічними Законами. Якщо людство буде діяти проти волі Творця, порушуючи Закони, це викличе неминучу розплату.

Світобудова — грандіозна одухотворена енергетична система, де постійно проходить обмін енергіями, так як дух є сила природи, а людина в цій системі є тільки однією з багатьох структур, яка пов'язана з іншими структурами і яка з ними взаємодіє. Енергетичний обмін у величезній енергетичній системі є головною умовою існування цієї системи. Вчителі створили новий енергетичний світогляд, який був так необхідний переломному XX сторіччю.

Життєдіяльність Космосу підтримується енергетичним обміном між різноманітними структурами, що його складають. Космічна еволюція людства є по своїй суті процес, в основі якого лежить той же енергетичний обмін, який є головною рушійною силою еволюції. У нашому трьохвимірному світі енергообмін проходить у трьох напрямках. Горизонтальний — обмін зі всім і всіма знаходиться на поверхні планети. Вертикальний — обмін з космічними тілами: Сонцем, планетами, сузір'ями Зодіаку і т.д. І, накінець, обмін глибинний або обмін зі світами інших вимірів та інших станів матерії, елементи яких також закладені у людині. У результаті такого обміну проходять кількісні та якісні накопичення енергії, які підвищують енергетичний потенціал людини, народу країни, планети і створюють подальші можливості для їх еволюційного просування.

Сталося так, що в кінці XX сторіччя наша планета і людство підійшли до нового еволюційного витка. В книгах Живої Етики визначені основні особливості цього витка. Це наближення до Планети нових енергій, підсилення взаємодії світів інших вимірів з нашим щільним світом, вмале поведження людини з психічною енергією, інтенсивна взаємодія з енергетичними структурами Космосу і розширення енергоінформаційного обміну з ними,

підвищення рівня синтезу матерії і духу, і, накінець, формування нового, більш високого і витонченого виду людства шостої раси, яка йде на зміну нашій п'ятій расі.

Витончення і ріст свідомості того, хто пізнає Вчення, приводить до розкриття нервово-психічних центрів. Мікрокосм подібний до Макрокосму. Коли промовляється поняття “Сонячна Система”, тоді уявляється центральна зірка, навколо якої обертаються планети і Місяць. І центральна зірка, Сонце або серце, і планети є зосередженням або центрами різних сил, які складають космічний організм, який називається Сонячною Системою.

Кожна людина так само являє собою таку ж систему центрів різних сил і тих систем клітин, які є апаратами, що акумулюють і трансмутують ці сили і які зв'язують в одне ціле елементи нервів, крові, тканин і шкіри. Та основою основ організму є нервові центри. Кожен такий центр зв'язаний із своїм астральним центром, який, в свою чергу, зв'язаний з центрами Космосу — Сонцем, Місяцем, планетами Сонячної системи, котрі, в свою чергу, зв'язані з центрами ще більш високих космічних утворень, які також мають свої центри на вищих планах буття. Коли учень починає мислити категоріями Вчення, він пробуджує свої нервові центри. В його аурі духовній, ментальній і астральній виникають нові вогні, нові струми, нові енергії. Ці енергії, ці вогні вступають у магнітний зв'язок із космічними центрами, і починається процес поступового витончення всього організму.

Людина повинна буде визнати свій нерозривний зв'язок з безмежністю, спільність інтересів і цілей людства з інтересами і цілями Космосу.

Людству належить переконатися у тому, що творити добро, проявляти бажання добра і співстраждання до людей, самовідречено трудитись для спільного блага потрібно тому, що така діяльність буде відповідати Космічним Законам, створювати творчі енергії, які збагачуватимуть, перш за все, нас самих, тому що ці творчі енергії, раз створені, не знищуються, а продовжують існувати і притягуватись до інших людей з відповідними вібраціями, в свою чергу

притягуючи до нас зі скарбниці простору тотожні енергії. Всі ж наші егоїстичні, злі, хибні спонуки викликають до життя руйнуючі енергії.

В перехідний період людства від епохи темряви до епохи Світла, яка проходить під знаком Матері Світу появляється Нове Вчення. Велика роль відводиться жіночому началу в наступному періоді розвитку людства. Нова епоха під променями Урану принесе відродження жінки. Існує старовинний вислів: “Там, де жінок шанують і оберігають, там благодення царить і Боги радіють.”

Вчителі говорили про наближення епохи Матері Світу, про новий еволюційний виток, який напоїть жіноча енергія і жінки зіграють головну роль у створенні прийдешнього Нового Світу.

Вчення Живої Етики передано через земну жінку О.І.Реріх та її чоловіка М.К.Реріха, які втілилися в цьому житті для цієї місії в першу чергу. Активно допомагали їм їхні сини — Юрій та Святослав. Владики Ієрархії Світла назвали Олену Іванівну Матір'ю Живої Етики, так як Вона не тільки записала Вчення, але й віддала свій організм для експерименту, виявлення тих небачених можливостей людини, які знаходяться тимчасово у сплячому стані.

О.І.Реріх брала участь в еволюційному творчому процесі, яким керували Космічні Ієрархи. Без Олени Іванівни ця творчість просто не змогла б відбутись. Вона дає нам можливість стати свідками унікальної космічної дії, через яку пройшла вона сама, пробиваючи дорогу земному людству до висот Космосу, до висот Духу і до більш високих форм матерії. Вона показує нам особисто можливості пройденого нею дуже складного і дуже важкого шляху. Шлях наповнений стражданнями фізичними і духовними, але такий необхідний нам всім.

Великі Космічні сили, рятівні тонкі енергії притягуються у великій кількості Високими Духами... Вони йдуть на гасіння пожеж підземних сил, нейтралізацію руйнівних газів, на заспокоєння стихій. Вони запалюють у людей нові прекрасні почуття. Втілюють у свідомість людей нові ідеї, винаходи науки,

нові твори мистецтва та соціальні зрушення. Притягнуті в духовну атмосферу Землі ці тонкі енергії діють багато століть.

ВІЧНІСТЬ ЖИТТЯ – ВЕЛИКИЙ ДАРУНОК ВСЕВИШНЬОГО. ЗАКОН ПЕРЕВТІЛЕННЯ

*Якщо живемо тільки раз,
То значить Бог несправедливий.
Одному все дано, він пан,
А цей з пеленок нещасливий.
Цей все життя сліпий, глухий
Каліка й сирота.
За що таке життя йому?
Чия в цьому вина?
Чому в простій сільській родині
В нелегкий для народу час,
Родився й виріс український геній,
Славетний наш поет Тарас?
О. Кожушко*

На зустріч багатьом загадковим питанням, що виникають про людину, на які наука відповісти не може, приходить сучасна духовна література, яка знайомить читачів з релігійною філософією в її чистому вигляді.

Релігійне уявлення про походження душі доходить до того, що для кожної людини, яка народжується, створюється нова душа Богом. Ця ідея викликає великі непорозуміння. Різка відмінність в долях людей, багатство, в якому купаються одні, й злидні, від яких страждають інші, народження однієї людини в брудних злиднях, а іншої — у чудовому палаці, одного серед злочинців, які з народження привчають до вад, до злочину, другого — в освіченій сім'ї, яка робить усе, щоб викликати до життя кращі властивості його душі. Все це викликає запитання: чим завинила перша дитина, що їй дісталась така гірка доля, і чим заслужила друга, що на її долю випали такі щасливі умови? Якщо обидві створені Богом, то як примирити з цим божу справедливість і божу любов?

Також незрозумілим залишається не однаковий розподіл внутрішніх дарів. Чому один народжується генієм, а другий — бездарним, один — тупим, а

інший— сповнений благородства і добра? Якщо у душі немає минулого, то як же може створюватись милостивим Богом дефектна душа, коли можна створити чудову?

Це загадкове питання висвітлюється у Вченні Живої Етики в Законі про перевтілення. Вчення стверджує, що душа вже існувала в іншому тілі, що людина — результат своїх власних попередніх діянь, що вона саме така, якою зробила себе сама.

Якщо припустити, що ми один раз живемо на землі, то це життя визначає всю подальшу долю душі, добродійне життя викликає посмертну блаженність, а дефектне — посмертне страждання. А як пояснити різну тривалість земного життя? Одна людина помирає після декількох годин від народження, інша — доживає до ста років, одна зовсім не ризикує згрішити, а інша — піддається ризику гріха, що є наслідком посмертного страждання. Як пояснити цю яскраво виражену несправедливість? Неможна ж уявити, що немовля, яке немає можливості навіть подумати про гріх, було обділене обіцяного блаженства, а коли воно не обділене, завіщо йому таке незаслужене щастя? З точки зору Закону про перевтілення поняття про “незаслужену” долю зникає. Якщо душа втілюється за кармічними причинами на короткий час, в неї попереду інші втілення, протягом яких вона збере всі заслужені нею плоди.

Далі, виходячи з різного строку земного життя, постає питання про те, чи потрібне земне життя для людської душі? Якщо земний досвід потрібний для душі, якщо він її розвиває і робить мудрішою, то як погодити з божою справедливістю той факт, що людині, яка рано помирає, не залишається єдиної можливості зібрати цей досвід, і, причому, без всякої вини з її боку? В іншому випадку, якщо довге життя на землі робить мудрішою людську душу, де ж будуть використані плоди цієї мудрості? В потойбічному світі, в світі вічного блаженства вони не потрібні, тоді як тут, на землі, немає більш дорожчого дару, як плоди душевної мудрості.

Поруч із цим непорозумінням виникає ще одне, яке не вирішене із звичайної точки зору. Ми знаємо, що тіла бувають різні. Народжуються здорові

й красиві діти, з чудово розвиненим мозком і тонко розгалуженою нервовою системою, а поруч із ними народжуються інші — слабкі й некрасиві, з трішки розвиненими мозковими звивинами і слабо вібруючою нервовою системою. Якщо людська душа створюється Богом при кожному новому народженні, чи не виходить з цього, що божя творчість повинна пристосовуватися до властивостей кожного новонародженого тіла, щоб душа, яка створюється, співпадала з даним тілом? Але в такому випадку еволюціонує одне тільки тіло, а душа лише пристосовується до нього.

Вчення про перевтілення дає відповідь на це непорозуміння, чітку систему паралельної еволюції душі й тіла. Розвинена душа потребує більш досконалого провідника, спрямовується в таку сім'ю і до такої матері, яка може дати всі необхідні матеріали для побудови відповідного тіла, тоді, як темна душа, нерозвинена, яка потребує різних уроків, направляється (Кармою) у відповідне середовище, яке може дати саме таке тіло, яке вона заслужила своїми попередніми діями.

Тепер подивимось, як пояснює сучасна наука нерівність людей, і чи пояснює вона таємниці людської душі.

Вчення Дарвіна, яке господарювало протягом багатьох років в науці, і яке проникло у свідомість кожного освіченого європейця, дає чітку систему фізичної еволюції мешканців Землі. Але воно зовсім не пояснює, за якими законами здійснюється еволюція душі, як проходить її духовний зріст. Вчення Дарвіна про боротьбу за існування і про виживання найбільш сильних і пристосованих, які й передають своїм нащадкам всі властивості, що дали їм перевагу у боротьбі за існування, цілком непридатні до еволюції людської душі.

Ніхто не буде заперечувати те, що ми називаємо “людяністю” — любов, співчуття, великодушність, здатність забувати себе і віддавати свої сили на благо інших, всі якості, які носять на собі ознаки самовідречення, показують на високий розвиток людини. І, навпаки, всі егоїстичні властивості: скупість, жорстокість, безжалісність, погоня за особистими інтересами на шкоду близьких — все це прикмети низького рівня людини. З цього виходить, що

людина зростає не перемогою в боротьбі за існування, як це відбувається у нижчих царствах природи, а самовідреченням, не пригнобленням слабого, а перемогою над собою. Це явище протирічить у самому корені дарвінському вченню про еволюцію, яке визнає законом прогресу закон боротьби, тоді як насправді для людини законом прогресу — є закон жертви.

Таким чином, виявляється, що найкращі люди, які володіють найціннішими якостями, ризикують більше, ніж інші не вижити і загинути, а найбільш егоїстичні мають всі шанси залишитися живими і продовжувати насолоджуватись життям. Коли б законом внутрішнього прогресу був дійсно закон боротьби, то розвивались би одні тільки егоїстичні, грубі і насильницькі властивості людини, і, передаючись нащадкам, привели б невдовзі всі людські суспільства до повного дикунства.

Як пояснити у такому випадку прогрес розумових і моральних якостей і безперервний ріст духовних властивостей людини?

Вчення Дарвіна не відповідає на це запитання. На нього відповідає Вчення про перевтілення. Воно пояснює, що еволюція людської душі продовжується безупинно завдяки багаточисленним існуванням на землі, які дають можливість самовідданій душі продовжувати свою земну діяльність, хоча особистість, яка заслужила її для втілення, і загинула, віддаючи своє життя за інших.

Тепер, як висвітлює наука питання про спадковість? За науковими теоріями, які панують до наших днів, розумові й моральні якості передаються від батьків дітям і, завдяки цій передачі, виростає інтелект і моральність людей. Таким чином, отримавши у спадок від батьків готовий запас розуму і моральних якостей, діти починають свій внутрішній ріст не з початку, а саме зі сходинок, на якій стояли їхні батьки і, піднявшись ще вище, в свою чергу передають своїм нащадкам плоди свого розвитку. Якщо б це було так, то внутрішній прогрес людства був би забезпеченим на всі часи. Але це не так. В дійсності батьки передають своїм нащадкам тільки свою фізичну організацію і зовсім не передають своїх якостей душі. В межах однієї й тієї ж самої сім'ї

подібність спадкова фізична часто поєднана ніж інші не вижити і загинути, а найбільш егоїстичні мають всі шанси залишитися живими і продовжувати насолоджуватись життям. Коли б законом внутрішнього прогресу був дійсно закон боротьби, то розвивались би одні тільки егоїстичні, грубі і насильницькі властивості людини, і, передаючись нащадкам, привели б невдовзі всі людські суспільства до повного дикунства.

Як пояснити у такому випадку прогрес розумових і моральних якостей і безперервний ріст духовних властивостей людини?

Вчення Дарвіна не відповідає на це запитання. На нього відповідає Вчення про перевтілення. Воно пояснює, що еволюція людської душі продовжується безупинно завдяки багаточисленним існуванням на землі, які дають можливість самовідданій душі продовжувати свою земну діяльність, хоча особистість, яка заслужила її для втілення, і загинула, віддаючи своє життя за інших.

Тепер, як висвітлює наука питання про спадковість? За науковими теоріями, які панують до наших днів, розумові й моральні якості передаються від батьків дітям і, завдяки цій передачі, виростає інтелект і моральність людей. Таким чином, отримавши у спадок від батьків готовий запас розуму і моральних якостей, діти починають свій внутрішній ріст не з початку, а саме зі сходинки, на якій стояли їхні батьки і, піднявшись ще вище, в свою чергу передають своїм нащадкам плоди свого розвитку. Якщо б це було так, то внутрішній прогрес людства був би забезпеченим на всі часи. Але це не так. В дійсності батьки передають своїм нащадкам тільки свою фізичну організацію і зовсім не передають своїх якостей душі. В межах однієї й тієї ж самої сім'ї подібність спадкова фізична часто поєднана з вражаючою різницею в розумових і моральних якостях.

Жодного світового генія немає, який би передав свою геніальність дітям. Більше того, наукові дослідження підтверджують, що чим вище організм, тим

менше у нього нащадків, і що в генія примітні швидше нахили до безплідності, ніж до передачі своєї геніальності нащадкам.

Ідея Карми і Перевтілення складають основу моралі у всіх древніх писаннях. Вся життєва філософія Браманізму заснована на еволюції душі, яка проходить через численні народження і смерті. За вченням Упанішад — бажання прив'язують людину до колеса фізичного світу. Звільнити себе від народжень і смертей людина може шляхом знання, шляхом злиття своєї волі з волею Вищого Начала або Бога і шляхом знищення особистих бажань.

“Душа, яка пізнала Бога, звільнюється, розум, очищений пізнанням, споглядає Його.” “Коли бажання припиняються, смертні стають безсмертними і досягають Брамана.”

В Буддизмі Перевтілення і Карма складають основу всіх етичних вчень Будди. “Той, хто зруйнував бажання, гріховність пут плотських очей, хто бажання вирвав з самим коренем, той, проголошую, є істинний Браман.”

Що розуміється в Буддизмі під “Браманом”, викладено в наступному вірші: “Той, хто, знаючи свої попередні перебування (існування), пізнав небо і пекло, — Муні, який знайшов шлях, як покласти кінець народженням.”

Древньоєврейське вчення про перевтілення зводиться до того, що, коли душа залишається чистою під час свого випробування на землі, вона може уникнути нового народження, але це можливо хіба тільки в теорії, так як в Каббалі сказано: “Всі душі підлягають круговерті, але люди не знають шляхів - Святого Єдиного, хай буде Він благословенним!.. їм не відомо, яким судом вони були суджені у всі часи і до появи своєї у цій світі, і після того, як вони покинули його.”

І в Біблії зустрічаються місця, які доводять, що віра в численні існування людини була не чужою древнім євреям. “Ти знаєш це тому, що ти був уже тоді народжений, і число днів твоїх дуже велике”, — говориться в книзі Іова (XXXVIII, 21). ”Ти вертаєш людину в тління і кажеш: поверніться, сини людські.” (Псалом 89,4). “Я був отрок даровитий і душу отримав добру і причому, будучи добрим, я ввійшов у тіло чисте.” (Премудрість Соломона,

VIII, 19,20). “Перш, ніж Я створив тебе у череві, Я пізнав тебе і перш, ніж ти вийшов з утроби, Я освятив тебе...” (Пр. Ієремія. 5). “От Я пошлю до вас Ілію пророка перед наступленням Дня Господнього, великого і страшного.” (Пр. Малахія, IV, 5).

Вірування древніх єгиптян у перевтілення знаходяться в їх “Книзі Мертвих”.

Перевтіленню вчили Платон, Емпедокл, Піфагор та ін. Школи Піфагорійські, Платона і Неоплатоники, а також система гностиків, яких можна по праву вважати витоками всієї європейської ідеалістичної філософії, мають так багато спільного з індуськими і буддійськими ідеями, що їх походження із одного джерела не підлягає сумніву.

Якщо ми перейдемо до Християнства, то знайдемо в писаннях Отців Церкви перших віків немало вказівок на передіснування людської душі. В Євангелії зустрічаються місця, які вказують на те, що в часи Христа Вчення про перевтілення було визнаним фактом. Отже, в Євангелії від Матфея Ісус, відповідаючи на питання учнів Іоанна Хрестителя, заявляє, що Іоанн є Ілія, який повинен прийти. При тому він спирається на пророцтво пр. Малахії. В 17-ій главі тієї ж Євангелії на питання учнів Ісус відповідає: "Правда, Ілія повинен прийти перше і влаштувати все, та говорю вам, що Ілія вже прийшов і не впізнали його, а вчинили з ним, як хотіли...(Матф. XVII, 12). Ще переконливіший доказ про перевтілення є в 9-ій главі Євангелії від Іоанна, де викладена розмова Ісуса з учнями про сліпонародженого. В самому питанні, хто згрішив: сам сліпонароджений, чи його батьки, що той народився сліпим, є відповідь на це. Адже до народження дитини, якщо вона тільки раз живе, можливість гріха відпадає. А Ісус же не відкидає можливості гріха до народження. Тоді коли ж, як не в минулому втіленні, людина могла згрішити?

Проте, на Константинопольському соборі (в 553р.) Вчення про перевтілення було засуджено, як гріховну єресь. З часом, ця ідея виганялася з самої свідомості християн і почала асоціюватися виключно з древнім Сходом, її

почали визнавати несумісною з християнством і поступово вона стала дуже чужою європейській свідомості.

В наш час завдяки відродженню древньої Теософії Вчення це починає знову проходити в свідомості людей. І навіть серед представників християнської церкви зустрічаються священники, які визнають перевтілення сумісним з християнськими віруваннями. Серед них особливо виділяється д-р богослов'я Белер і д-р богослов'я Кемпбел, які проповідували Вчення про перевтілення з церковної кафедри, перший в Голландії, а другий в Лондоні.

Переходячи до викладу Вчення про перевтілення, треба мати на увазі, що це, з точки зору древньої Мудрості, — Всесвітній закон. Згідно цього закону, будь-яке життя підлягає переходу з одної форми в іншу, з простої — в більш складну для того, щоб проявлятися все повніше і досконаліше, тому що тимчасова форма з часом себе вичерпує.

Дух і Матерія нероздільні, це — два полюси одного життя, весь Всесвіт — одне живе ціле, в якому всі найдрібніші частинки, від центра до периферії, просякнуті Життям. Те, що релігія називає безсмертним духом, а у філософії — людською монадою, теософія визнає частиною життя Логосу, яка досягнула індивідуальності і яка стала центром самосвідомості. В ній приховані всі Божі сили, але їх ще треба викликати до життя, вони ще у не проявленому стані і зберігають у собі тільки можливості всіх видів вібрацій, з яких складається життя Всесвіту. Пробуджуються ці сили поступово, завдяки дії на них навколишнього світу. Вібрації цього світу стикаються з людською Монадою і поступово викликають у ній відповідні вібрації, в залежності від пробудження закладених у ній сил. Це можна порівняти з дією музичного звуку на натягнуті струни. Він викличе відгук тільки в тій струні, яка здатна відповісти на нього, решта струн залишаться безмовні.

В цьому вся таємниця людської еволюції. Навколишнє середовище діє на фізичний провідник і його дії передаються прихованим всередині людини силам. Вони їх будять і викликають у них відповідні вібрації, які в свою чергу, за посередництвом фізичного провідника передаються навколишньому

середовищу. Цей механічний бік еволюції зауважила і позитивна наука. Але що викликає таку взаємодію, де її джерело? На це питання наука не відповідає. Теософія бачить це джерело в тому, що одне й те ж Життя, одне Я перебуває у всіх формах Всесвіту, як найпростіших, так і найбільш досконалих, це спільне Я, яке бажає проявитись, і є сховане джерело всіх еволюційних процесів. У цьому — можливості усіх видів вібрацій, посередником яких життя проявляється у всіх світах, видимих і невидимих.

Далі Вчення Теософії установлює безперервність еволюції форми і духу. Безперервність розвитку форми, тобто передача особливостей кожної фізичної форми новим формам, які від неї походять, наука відносить до закону спадковості. Але недоступну для фізичного огляду роботу духу, без якої проявлений світ не міг би існувати, наука визнає непізнаною.

Теософія стверджує, що ріст духу проходить за тим законом безперервності, за яким еволюціонує будь-яка форма.

Еволюція життя і форми йде паралельно. Поруч із “безперервністю плазми”, яка передається в органічному світі новій формі за спадковістю від материнської форми, існує безперервність надбаного досвіду, який зберігається в безсмертній душі, яка окутується знову і знову у нові форми. Поясненням цієї думки може служити, сховане в зернятку, життя дерева. Щоб проявитись, воно повинно піддатися дії ґрунту, вологи, світла і повітря. Без цих умов воно не може розкритися.

Щоб чітко зрозуміти ідею перевтілення, необхідно примиритися з тим, що смертна “особистість” — тільки часткове проявлення безсмертної “індивідуальності”. Індивідуальність зберігається, особистість проявляється тільки на час, виконує свою роль і, передавши своїй безсмертній душі суть всіх своїх переживань, зникає безповоротно. Особистість зникає, але нічого з пережитого нею, ніщо з зібраного її досвіду не зникає даремно.

В кожному новому втіленні на землі людська душа збирає нові враження, стає по відношенню до світу в інше положення, яке викличе в ній появу нових здібностей і нових якостей.

Благополучне існування, яке не дає великих страждань і гострого тертя з життям людини, приємне для особистості, але воно не дає великого вкладу в безсмертну свідомість людини. І які сприятливі поштовхи дістає наш дух завдяки враженням великої скорботи або великої радості, які глибокі зміни проводять вони в нас, як розширюється поле нашої чуйності завдяки пережитим випробуванням!

У цьому ключ до розуміння труднощів земного життя. Життя нам дається не для благополучного існування особистості, а для росту і розвитку безсмертної людської “індивідуальності”. Її невмируща свідомість живе у вищих світах, вона підіймається високо над нашим світом трагічного розладу, внутрішніх протиріч і болісних обмежень. Вона бачить благий зміст цілого, а не тимчасового ухилення, неминучого в складному процесі живої творчості.

Весь запас досвіду, який “індивідуальність” збирає протягом всіх своїх втілень, можна назвати її пам’яттю, а для втіленої “особистості” той же досвід виразиться як її совість, як той внутрішній голос, який нагадує, що порушений закон викликав у минулому страждання.

Щоб оволодіти головними основами вчення про перевтілення, необхідно мати поняття про древньо-індуське вчення, яке кидає світло на складність людської природи. Розглянемо стан людини між смертю і народженням.

Як ми вже знаємо, людина складається з вищого безсмертного Начала (Атма-Будхі-Манас — Божої Трійці) і нижчої смертної природи, яку можна поділити на: а) фізичне тіло, б) ефірний двійник (носій і провідник життєвої сили-прани), в) астральне тіло (провідник пристрастей і бажань) і г) ментальне тіло (провідник всіх розумових процесів, що здійснюються за допомогою мозку).

Нижча природа людини складається з її “особистості”, яка підлягає смерті. Коли настає смерть, людина звільняється від свого фізичного тіла разом

з ефірним тілом, яке, виділившись з свого двійника, виносить і життєву силу, від якої залежало існування фізичного організму. Через деякий час розкладається і ефірне тіло, і його складові частини з'єднуються з ефіром простору. Людина залишається вбрана в своє астральне тіло, яке служило їй провідником для її емоцій, пристрастей та бажань.

Час посмертного стану в астральному тілі залежить цілком від властивостей емоцій, чистоти бажань і від доброякісної пристрасної природи людини. Якщо пристрасті були грубі і тваринне начало вело енергійне життя всередині людини, міцно збудоване астральне тіло затримає його надовго в тому посмертному стані, якому релігійна свідомість дала назву “чистилище”, яка цілком підходить.

Все життя у Всесвіті виражається вібраціями. Найбільш кволі і грубі вібрації — тут на землі. Найшвидші, енергійні і тонкі вібрації є в тій сфері, чи в тому стані, яке називають “небом”. Коли людина чутлива, відчуває, думає і входить у спілкування з іншими людьми, коли вона страждає і радіє, — вона вібрує сама і сприймає чужі вібрації.

Поки фізичне тіло жило, воно вібрувало, коли воно розклалось, його вібрації припинились. Те саме відбувається з астральним тілом: доки в ньому ще живі пристрасті й бажання, тим болісніше відкликається відсутність фізичного тіла, через яке вони могли отримати задоволення. З цього виходить, що посмертне існування людини грубої і аморальної наповнене болючих переживань. Звідси і створилась уява про пекельні муки за гріхи.

За проміжним станом в астральному світі йде новий стан, який ми називаємо небом. Його вібрації настільки швидкі й тонші за астральні, що, не звільнившись від останніх, людина не буде в стані відповідати на тонкі вібрації неба. Це значить, що вона не зможе відчути волі, краси і блаженства цього вищого світу. Щоб приєднатись до нього, людина повинна очиститись від своїх грубих властивостей. Очищення полягає в тому, що астральні вібрації за відсутністю задоволення послаблюються все більше й більше, і, врешті, вмирають, а разом з тим помирає і астральне тіло.

Із цього виходить, що час астрального або очищувального періоду залежить від характеру пристрасної природи людини, яка померла. Чим грубіші, егоїстичніші й міцніші були її пристрасті, тим довшим буде її очищувальний період.

Наступна ступінь посмертної еволюції, коли людина вже скинула своє астральне тіло, проходить на вищому “ментальному” плані, якого досягають тільки швидкі вібрації чистої думки, без домішки астральних емоцій. Тут людина зберігає своє останнє смертне тіло, “тіло думки”, від якості якого залежить весь пізніший характер його еволюції. В Упанішадах говориться: “Людина робиться тим, про що вона думає”.

Посмертне очищення ментального тіла полягає в погашенні всіх умовних, корисливих і егоїстичних думок людини. Це — останній етап перехідного стану між смертю і новим народженням. Безсмертна людина скинула всі свої смертні оболонки, ввібравши в себе весь свій досвід, що винесла з останнього життя, всі думки, почуття і прагнення, очищені від егоїстичних і особистих домішків. Всі ці домішки вмерли, збереглась тільки та доля надособистого, яка була доступна людині, яка померла. Це надособисте безсмертне. Сюди відносяться усі види безкорисливої любові, прагнення до Бога або до вічного, почуття краси, принада до добра, усі види співчуття і співстраждання, які хвилювали людину при житті, всі заглиблення від перенесених страждань і всі піднесення від пережитих радощів. Всі ці активні прояви душі перетворюються протягом посмертного періоду (небесного) у властивості і якості безсмертної душі або індивідуальності, і цими властивостями буде забарвлений характер тої особистості, яку “індивідуальність”, наче, викине з себе, щоб у наступному втіленні зібрати новий досвід і викликати до свідомого життя нові сили. Чим нижчий розумовий і моральний розвиток людини і чим більшу владу має нижча природа, тим довше і важче її перебування у чистилищі і тим коротший її небесний період. І, навпаки, душа, що перемогла, яка успішно боролась з своєю нижчою природою на користь вищої, проходить швидко і легко свій очищувальний період і залишається довго в тому вищому стані, коли проходить

творче перетворення земного досвіду у вічні властивості і якості душі. Але й це найвище з усіх творінь, ріст безсмертної душі, має свій кінець. Коли весь пережитий досвід перетвориться у розумові й моральні якості людини, тоді свідоме життя людини угасає тимчасово. Вона переходить у спокійний сон.

Коло завершене. Посмертна еволюція прийшла до свого кінця. Всі розумові і моральні матеріали, які людина збрала у минулому житті, перетворились у нові здібності. Всі нездійснені зусилля перейшли у силу для майбутніх успіхів, всі здійснені помилки — у здатності передбачення, вся сума пережитих страждань — у силу терпіння, а весь досвід, взятий в цілому, — в початок мудрості.

Зібраний протягом земного життя матеріал використаний на створення внутрішньої людини. Суб'єктивний період закінчився, необхідний новий досвід, нове об'єктивне існування. Виникає в надрах душі слабе трепетання свідомості, яке пробуджується. Вона переходить у волю до життя, у прагнення знайти відображення свого Я в об'єктивному світі.

Як здійснюється перехід чистої історії людської душі у світ фізичної матерії? Як проходить її занурення в матеріальні оболонки і її нове народження на землі?

Серед теософських вчень, що відповідають на це питання, є цікава теорія про “перманентний атом”. Суть її в тому, що коли фізичне тіло помирає, всі істотні властивості цього тіла, такі як: здоров'я і хворобливість, сила й слабкість, краса й потворність, чистота й зіпсованість — вся схема тілесних властивостей людини, що помирає, зберігається, неначе так, як у невидимій точці зернини зберігається весь план майбутнього дерева. Це схема фізичного атома, якому дана назва “перманентного”. Після смерті людини, субстанція тіла, що постає неначе відбиток або двійник кровоносної і нервової системи фізичного тіла являється ясновидцю як найтонша сітка яскраво-золотистого кольору, прозорими каналцями переливається рожева прана. Розміщений у цю золотисту сітку “перманентний атом”, видобувається разом з розвтіленою

людиною з фізичного складу. Після розпаду ефірного тіла фізичний “перманентний атом” зберігається всередині астрального тіла.

Коли в свою чергу помирає і астральне тіло, від нього зберігається такий самий астральний перманентний атом, і в ньому міститься схема всієї емоційної і пристрасної природи людини. Третій перманентний атом залишається після розпаду ментального тіла або “тіла думки” людини, що померла.

Всі три перманентних атоми (фізичний, астральний і ментальний) зберігаються в оболонці безсмертної душі людини — провідника закону причинності, зберігана всіх інтелектуальних і духовних переживань людини протягом всієї посмертної еволюції. Коли ж настає час нового втілення, і всередині людської душі починається тріпотіння волі, що пробуджується до життя, тоді перш за все, починає вібрувати ментальний перманентний атом.

Ми вже знаємо, що весь Всесвіт вібрує безмежною різноманітністю вібрацій. Кожна сфера, починаючи з фізичної і до вищих духовних планів, проявляється властивими їй вібраціями. Коли ментальний перманентний атом, який вміщує в собі у не проявленому вигляді весь характер попередньої розумової діяльності людини, яка знову втілюється, пробуджуючись, починає вібрувати властивими йому вібраціями, він приналежить до себе частинки ментальної матерії, відповідної його властивостям. (Подібно тому, як магніт притягує ошурки).

Закон природної спорідненості діє на всіх світових планах. Наслідуючи цьому закону, нове тіло думки будується з матеріалів відповідних тому ступеню розвитку і тим індивідуальним особливостям, якими вирізнялась попередня розумова діяльність людини, що втілюється.

Те саме повторюється й відносно астрального тіла. Перманентний атом гарячої, сильної й чистої людини притягне до себе цілком інші астральні частинки, ніж перманентний атом людини слабкої, кволої і нечистої.

Коли провідник думки і провідник пристрасей побудовані, тоді для продовження перевтілення потрібна нова умова, і ця умова є Карма людини. В минулих життях людина зв’язала себе відносинами з тими чи іншими людьми,

різними обов'язками, і ці зв'язки й обов'язки пред'являють ту умову, яка визначить місценародження людини, середовище, в якому вона з'явиться на світ, і батьків, які дадуть їй фізичне тіло. Все це вже накреслено самою людиною, все це визначено її власними діями і відносинами у попередньому земному житті.

Коли сім'я визначена, фізичний перманентний атом дає, неначе, невидиму схему для побудови фізичного тіла, в якому будуть виражені всі наслідки того, що людина внесла в свій фізичний організм у минулому. Новий ефірний двійник, в точності пристосований до цієї даної, але ще не здійсненої моделі, вноситься в материнське лоно, і потім фізичне тіло починає вводитися — молекула за молекулою — в ефірний двійник, слідує в точності за його обрисами. І тут фізична спадковість робить рішучий вплив, бо вона постачає всі необхідні матеріали.

Так будується фізичне тіло людини. Поступово піднімаючись вгору, йдучи сходами розвитку, людина втілюється до того часу, доки всі закладені в ній можливості не перетворюються в діяльні сили.

Багато хто вважає, що відсутність спогадів про минулі життя є найбільшою перешкодою для прийняття Вчення про перевтілення. Не спогади нам потрібні, а результати досвіду з минулого життя — ми їх отримали у стані між смертю і новим втіленням, де все попереднє життя було переглянуте, обдумане і в дусі було опрацьоване. Результати цих висновків відкладені й зберігаються у нашій невмирущій духовній сутності, яку ми принесли в нове життя.

Та спогадами про минуле втілення володіє достатня кількість людей, які встигли набути необхідну для цього чутливість фізичного тіла.

Зустрічаються діти, які приносять з собою спогади минулого, і це буває дуже часто, коли попередня смерть відбулась в дитинстві, після чого швидко настало нове втілення. В одній з газет Індії говорилося про восьмирічну дівчинку Шанті, словами якої зацікавився шкільний вчитель. Дівчинка стверджувала, що в неї інше ім'я, що вона — дружина продавця тканин з

невеликого містечка, вона померла, народжуючи сина. Вчитель перевірив, написавши листа продавцю тканин за вказаною адресою. У відповіді говорилось, що його дружина померла одинадцять років тому, народивши сина. Для перевірки цього випадку була створена комісія з офіційних осіб міста: судді, нотаріуса, лікаря та ін., які записали слова дівчинки і виїхали на машині по дорозі, на яку дівчинка вказувала, наперед кажучи, що їх чекає попереду. При вході в будинок її зустрів одинадцятирічний хлопчик, якого вона зі сльозами на очах обійняла, як свого сина, при родах якого вона померла. Ще вона вказала місце, де перед смертю заховала під підлогою гроші. Ці гроші були знайдені на тому ж місці.

Дівчинка повернулась до нового життя через три роки після її смерті.

В радянській пресі теж були випадки, коли друкували статті такого ж змісту. Серед них була в “Труді” стаття “Я Суреш Варма” з аналогічним випадком, що доказує вище сказане.

“Можна розглядати ряд втілень, як ряд окремих життів, та краще дивитись на зміну втілень, як на одне життя. Проміжки втілень можна назвати сном, чи днем, залежить від точки зору. В минулому це може бути сон, в майбутньому може бути день...”.

Пізнавши закон Втілення, свідомою людиною прикладе всі сили, щоб життя не пройшло безслідно.

“Не варто розглядати наше життя на земному плані, як нереальне чи менш реальне, ніж в інших світах. Тому що тільки земне життя дає нам основу для подальшого вдосконалення і свідомого існування в Тонкому Світі. Тільки тут, у цій життєвій лабораторії можемо черпати нові стимули й енергії для трансмутації їх тут же на Землі у вищі накопичення для подальшого життя в Тонкому Світі... Дух повинен знати, наскільки священне це перебування у матерії.” (“М.О.” III, § 304).

У Вченні Життя є вказівка, що переглядаючи “Книгу Життів”, в якій кожна сторінка — це земне втілення, що збагатило нашу сутність, ми побачимо, що буде бракувати кількох сторінок, саме тому, що ці життя не збагатили нашу

духовну свідомість. Такій душі, яка опустилась, доведеться знову відновлювати те, що упущено, і знову проходити сходинки, які вже проходила, так як “зерно духу” завжди залишається у своїй недоторканій чистоті, і тільки накопичення загубились.

“Хай все, що може сходити, тягнеться вгору!”

При світлі Вчення Перевтілення і Карми людина може сміливо дивитися вперед без страху, на якій би вона сходинці еволюції не стояла сьогодні. Той, хто посіяв добрі думки, почуття, справи, не може пожати нічого іншого, крім добра й достатку!

ЗАКОН КАРМИ — ЗАКОН ПРИЧИН І НАСЛІДКІВ — ЗАКОН ВСЕЛЕНСЬКОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Питання "бути чи не бути?"

Хвилює світ увесь.

Ніколи не втечеш від себе,

Бо, що посієш, те й пожнеш.

О.Кожушко

Для допитливої людської свідомості завжди поставали хвилюючі питання про людину. Звідки вона приходить? Куди відходить? Чому одні щасливі, а інші нещасні, одні Нерозумні і грішні з дитинства, а інші добрі й гарні? Чому існує така величезна відмінність між людськими душами в той час, коли фізичні тіла майже одні й ті ж у всіх людей? Чому поруч із мудрою людиною існує дикун, а зі злочинцем — святий? Чому ще в глибоку давнину зустрічались люди, які й до наших днів залишаються зразком людської досконалості, а в наш час - після тисячоліть — зустрічається так багато недосконалих людей?

Всі ці питання постають перед кожною людиною, коли вона починає жити свідомо, і вони вимагають вирішення. Людина не заспокоїться, доки не вирішить цих питань. Вона буде повна незадоволення і протесту, вона буде бунтувати проти світового порядку, а це породжує трагічний відтінок в думках, почуттях і настроях людей.

Не розуміючи внутрішнього значення всього, що здійснюється, вона вносить у свою свідомість ідею випадковості, а якщо “випадковість” — немає доцільності, немає постійності й гармонії у світовому порядку. Випадковість і несправедливість надає трагізм світосприйманню. Побороти його не в стані ні

наука Заходу, ні його релігія. Наука — через те, що вона не визнає всю надфізичну, духовну сферу буття, яка не може бути пізнаною, а релігія - через те, що її догми не в силі відповісти на допитливі питання розуму.

Вчення Живої Етики знищує поняття випадковості й несправедливості. Закон Карми стверджує, що всі наші біди і страждання — тільки звичайні наслідки нами породжених причин, а ідея “перевтілення” розкриває перед нами весь процес внутрішньої еволюції людини, таємницю поступового росту безсмертної людської душі.

Закономірність всього що здійснюється, непорушність світового порядку, єдність видимого й невидимого життя є змістом світової еволюції — це основа, на яких побудовано світогляд Вчення Живої Етики.

Слово “Карма” на санскриті означає дію. Бути і діяти — одне ціле. Весь Всесвіт — одна велика безперервна Дія, яка керується непорушним законом справедливості, Кармою. У світовій дії все зв’язано зі всім, все знаходиться у взаємній залежності і прагне до єдиної мети. Кожна дія у всесвіті є результатом попередньої причини і в той же час — причиною наступної дії.

Все, чим є людина зараз і що буде являти собою в майбутньому — все це наслідки її дії в минулому. Теперішнє життя не є щось відірване, воно являє собою плід минулих і в той же час зерно майбутніх життів у тому ланцюгу перевтілень, з яких складається безперервне буття кожної людської душі.

У житті немає випадковості, все має свою причину, кожна наша думка, кожне почуття і вчинок тягнуться з минулого і впливають на майбутнє. Доки це минуле і майбутнє заховане від нас, доки ми дивимось на життя як на загадку, не підозрюючи, що створили його самі, до того часу явища нашого життя, немов би випадково, висувуються перед нами з глибин невідомого. Щоб перестати вважати невідомі явища чудом, треба пізнати закони природи. А знати їх треба хоча б тому, що закони ці — непорушні. Такі ж непорушні закони діють і в невидимому для нас духовному світі. Доки ми їх не пізнаємо, доти будемо стояти перед явищами нашого життя, як дикуни перед невідомими силами природи, не розуміючи, звинувачуючи свою долю. Не розуміючи,

звідки йдуть явища нашого життя, ми називаємо їх долею, випадковістю, чудом, але нічого вони нам не пояснюють.

Тільки тоді, коли людина буде знати, що цілком такі ж незмінні закони, які роблять можливим дослідження фізичної природи, керують її життям, і ці закони встановлюють тільки умови, необхідні для кожної її дії, та не визначають самої дії - тільки тоді закінчиться її безсилля і вона зрозуміє, що може стати господарем своєї долі.

Божа Іскра, яка закладена основою людини, робить її відповідальною за свої вчинки, у цій її творчій здатності, її подібності Божа. Відкинувши божественне походження, людина почала себе вважати нікчемною порошинкою, а не “творцем” своєї долі, яка несе відповідальність за всі свої породження.

Слово “карма” за звучанням ще нагадує слово “кара” — покарання і тому треба вказати, що правильне розуміння карми, в залежності від імпульсу, може означати як добру, піднесену, так і злу дію. Карма нас може опустити по драбині еволюції, а також і піднести на наступну ступінь. Карма не створює нічого й нічого не визначає. Сама людина будує план і створює причини, а кармічний закон тільки прикладає наслідки, які порушують вселенську гармонію.

Карма чи космічна справедливість ставить кожну людину в такі умови, в яких вона повинна чогось навчитися чи повторити раніше недовчене, анулювати свої борги і таке інше.

Сприятливі чи несприятливі умови середовища, в яких ми народжуємось, залежать від наших вчинків у минулому. Якщо людина допомагала щастю інших людей, жертвувала багатством, працею, своїм часом — це принесе їй кармічні умови добробуту. Якщо її минула діяльність викликала біду інших людей, вона кармічно пожене умови біди у новому втіленні. “Не розпалюй серця свого проти Карми і не обурюйся на непохитні Закони Карми. Приймай те, що заслуги твої зібрали для тебе, о серце, повне терпіння. Не допускаючи суму, будь задоволений своєю долею. Така твоя карма. Карма круговерті твоїх

втілень і доля тих, які в стражданні й горі народжені разом з тобою, радіють і плачуть з життя в життя, зв'язані з твоїми минулими діями”. (О.П. Блаватська).

Ще треба сказати, що наша аура є магнітним полем, яке притягує і відштовхує. Аура створюється нашими думками. Змінимо напрямок думок, виженем все зле, дріб'язкове, ганебне, напружимо свою волю на благородні спонуки, захоплення, бажання і думки створять нову, очищену ауру, яка буде новим магнітним полем, залучить кращі можливості і полегшить нашу важку карму. Тому й сказано: “Воля й думка — володарі карми”. (А.Й.)

Кожна людина безперервно творить свою долю в трьох сферах життя: у розумовій, у сфері почуттів і у фізичній. Створюються людиною нові сили, які якісно і кількісно являють собою результати її попередніх дій, вони ж - одночасно і причина її майбутнього. Ці сили діють не тільки на неї одну, але й на навколишнє середовище, постійно міняючи його.

Становище, в якому ми знаходимось в кожную хвилину, визначається суворим законом справедливості і ніколи не залежить від випадковості. “Випадковість” — поняття, створене невіглаством. У словнику мудреця цього слова немає. Мудрець скаже: “Якщо я страждаю сьогодні, це від того, що в минулому я порушив закон. Я сам винен у своєму стражданні і повинен спокійно перенести його”.

Людина може переконатись у тому, що навіть протягом одного короткого життя з успіхом може працювати над зміною своєї Карми. Пізнаючи закон, вона зрозуміє, що робота ця здійснюється в межах її ж створених можливостей і здібностей, і нею ж самою поставлених обмежень. Джерело всього, що переживається — вона сама, її безсмертна душа і в її владі направити свої сили до бажаної мети.

Людина сама будує свій дім. Вона може внести в нього “гидоту запустіння” і в той же час підвладно їй перебудувати його до основи, зробити його чудовим.

Вивчення Карми — найважче зі всіх наук. Людина не тільки створює свій розум, свій характер, свої відношення до інших людей, але її індивідуальна

Карма входить у склад різноманітних груп, раси, нації, сім'ї і вплітається своїми нитками в спільну тканину колективної Карми кожної з цих груп.

Щоб прояснити собі хоча б загальні поняття про людську Карму, необхідно виділити три категорії сил, з яких утворюється людське життя. Ці три категорії: думки людини, пристрасті і її вчинки.

Найбільше вона творить свою Карму в розумовій ділянці. В силу великої рухливості і тонкості розумових вібрацій, мислитель, який свідомо творить своє розумове життя, може працювати з такою ж точністю і впевненістю, як і архітектор, над створенням будинку за планом, що ним накреслений. Кожна нова думка додає нову риску до побудови, і жодна з них не пропадає даремно. Групи однорідних думок, що повторюються протягом кількох життів, визначають будову і здібності не що інше, як результат розумової роботи минулого.

Знаючи цей закон, людина — шляхом свідомого підбору своїх думок — може побудувати свій розум поступово таким, яким бажає його мати. Смерть не перериває цієї дії, а навпаки, звільнена від пут фізичного тіла, людина легше і повніше асимілює весь принесений з земного життя запас досвіду. Після свого повернення на землю вона приносить з собою і всі раніше придбані думки, які в загробному житті переробились в нахили і здібності. Відповідно, останніми побудуються і нові провідники внутрішнього життя: мозок і нервова система. Тому то й сказано: “Людина — творіння роздумів, над чим вона думає в цьому житті, тим вона стане в наступному”.

Таким чином зберігається безсмертний зміст людської душі. Ми даремно оплакуємо погаслі цивілізації і безчасу загиблих геніїв. Ніщо не гине, і робота душі, не втрачаючи нічого з придбаного досвіду, відновлюється саме з тої самої грані, якої досягнула вона в попередньому втіленні.

Прагнення і бажання, реалізовані в одному житті, перетворюються в новому втіленні у здібності. Думки, що повторювались — в нахили, вольові імпульси — в діяльність. Всілякі випробування перетворюються в мудрість, а страждання душі в її совість.

Поширене переконання, що середовище створює наш розумовий лад, походить від незнання істинної течії нашого внутрішнього життя. Не середовище створює розум людини, а людина — дією кармічного закону — прагне в те середовище, яке відповідає її нахилам. В середовище, яке не дуже підходить, люди попадають завдяки тому, що своїми вчинками й гріхами зв'язали себе тісно з людьми саме цього середовища. Ми самі будуємо свій розум. Якщо побудова добра - ми користуємось всіма її перевагами, якщо ні — ми самі випробуємо всю відповідальність за її нерозумні властивості. Та цього замало: наслідки думки відбиваються не на одному її творці. Нема нічого більш відповідальнішого, ніж людська думка, бо жодна сила так легко не передається іншим, як наші думки. Народжуючись в одному мозку, вони внаслідок швидкості й легкості своїх вібрацій, незрівнянно швидших, ніж світло і струм, легко передаються оточуючим. Думка однієї людини передається другій, думка останньої — першій, зав'язуючи нитки, які скріплюють розум людей до добра і зла, визначають для нашого майбутнього рідних, друзів або недругів. Тому буває — одні люди люблять нас без всілякої видимої причини, а інші — ненавидять, неначе незаслужено. Закон, що виходить звідси, веде до наступного: наші думки, діючи на нас самих, створюють наш розумовий і моральний характер. Завдяки своїй дії на інших, вони зав'язують кармічні нитки, якими люди будуть зв'язані в наступному втіленні.

Друга категорія сил, які творять нашу карму, складається з наших бажань. Бажання притягують нас до тих чи інших предметів зовнішнього світу, вони утворюють наші пристрасті і визначають долю людини після смерті в Камалоці (Чистилищі).

Бажання людини до зовнішніх предметів притягують її завжди в те середовище, де ці бажання можуть здійснитися. Бажання земних речей приковує нашу думку до землі, високі бажання тягнуть її до небес. Тому й сказано: “Людина народжується відповідно до своїх бажань”. (Упанішади).

Бажання людини визначають місце її втілення. Якщо вони були нечисті, невитримані, звірячі, вони створять для її нового втілення відповідне тіло

пристрастей, і це тіло направить людину в таку сім'ю, в надра такої матері, кров якої може дати матеріал, що підходить до її фізичної оболонки. Бажання наші діють на оточуючих так само, як і думки. Вони передаються іншим. Але так як в даному циклі людської еволюції наші бажання, міцніші наших думок, то і кармічний зв'язок, зітканий бажаннями, зв'язує людей ще сильніше, ніж їхні думки.

З'єднуючи нас путами любові чи ненависті, бажання створюють нам майбутніх ворогів або друзів, і вони ж можуть з'єднувати нас з такими людьми, про зв'язок з якими ми і не підозрюємо. Ніщо незаслужене не заставить страждати людину. Брак пам'яті — необхідне для нашого ж добра на нижчих і середніх ступенях розвитку — не заважає здійснитися закону справедливості. З вище сказаного виходить, що наші бажання, діючи на нас самих, створюють наше тіло пристрастей, і через нього впливають на утворення нашого фізичного тіла в найближчому втіленні. Вони ж визначають місце нашого народження і впливають на підбір людей, з якими будемо зв'язані в майбутньому.

Третя категорія сил, що створюють карму, — наші вчинки. Вони впливають порівняно мало на істинну сутність людини, на його безсмертну душу. На розвиток останньої впливають мотиви вчинків, а не самі вчинки. Вони являють собою результати думок і бажань минулих втілень.

Вчинки впливають на сутність людини побічно, викликаючи в ній нові думки і бажання, але сила, що створює безсмертну душу, виходить з діяльності розуму, серця і волі, а не із зовнішніх проявів людини.

Якщо в минулому ми були причиною страждань для оточуючих, в майбутньому ми випробуємо не менші страждання. А якщо ми діяли покращенню їх зовнішнього добробуту, кармічний рахунок виплатить нам за цю дію щасливими умовами нашого земного життя. Умови ці — добрі чи недобрі — погасять назавжди результати як недобрих наших вчинків, так і добрих. В обох випадках наслідки наших вчинків не залежать від їхнього мотиву.

До цього часу були розібрані три категорії причин, які залишають свої наслідки — з одного боку на їх творця, а з другого — на ті істоти, які знаходяться у сфері його впливу. Зараз ми підійшли до іншого аспекту Закону Карми: кожна сила діє у своїй сфері. Якщо людина посіє зерна в землю, вона може зібрати жнива тільки на землі. Вона може посіяти хліб з недобрими намірами, наприклад, з думкою добути засоби для злої справи, але з зерен, нею посіяних, виросте така ж пшениця, чи жито, як з думкою нагодувати голодних сиріт. Мотив — вираження розумових, почуттєвих або духовних сил. Наслідки його можуть виразитись тільки у сфері думки, пристрастей або духу, дивлячись, звідки цей мотив виходить. Та коли думка чи почуття перейшли у вчинок, останній відіб'ється тільки в земному середовищі, причому цілком незалежно від мотиву.

Якщо людина збудує добру школу чи лікарню для бідних, чи буде при тому мотив честолюбства, бажання похвали або винагороди, бідняки, що користувались її школою чи лікарнею, виграють однаково, неначе мотив був найвищим. Та для істинної сутності людини, для безсмертної душі різниця виявиться надзвичайно важливою: в першому випадку, коли мотив був егоїстичним, плоди її діяльності проявляться тільки у фізичному середовищі, душа її при цьому залишається незачепленою. У другому випадку, коли її мотивом було безкорисне прагнення до добра, мотив цей облагородить душу і залишить в ній нове зерно безсмертя.

Добрі, злі чи змішані мотиви вчинків відіб'ються на розумі, серці чи волі людини, але наслідки вчинку, якщо останній викликав добробут або радість для оточуючих — будуть однаково сприятливі для самого діяча, який би мотив не керував ним. Закони карми ведуть дуже суворий рахунок і виплачують за все, що зроблено людиною, до найменших дрібниць.

Вчення розрізняє три види людської карми: зріла карма, прихована карма і карма, що зароджується. Зріла карма вже готова для жнив, а тому — неминуха. Свобода вибору була вже в минулому, вибір зроблений, тепер залишається тільки виплатити свої борги.

Причини, які ми зароджуємо безперервно нашими думками, бажаннями і вчинками, бувають часто такі суперечливі, що вони не можуть здійснитися одночасно. Існують також кармічні зв'язки відносно певної нації або визначеної суспільної групи, а між тим інші обов'язки вимагають інших умов втілення. Через це в одному житті людина може погасити тільки частину своєї карми. Духовні сили, або по-іншому, закони, що керують людською кармою, вибирають ту частину з кожної індивідуальної карми, яка може бути погашена одночасно, і з цією метою направляють людську душу у відповідну країну, расу, сім'ю, суспільне середовище, які являють найбільш сприятливі умови для здійснення саме тієї частини карми, яка виділена з її загального наслідку.

Причини, що зародились людиною у минулих втіленнях, визначають: а) термін її земного життя, б) особливості її фізичної оболонки, її позитивні і негативні властивості, в) підбір родичів, друзів, ворогів і всіх, з ким людина ввійде в стосунки, г) суспільні умови, д) будову знаряддя душі: мозку і нервової системи, що визначають ті межі, в яких проявляються сили душі, е) з'єднання всіх створених кармічними причинами радощів, страждань, які можуть бути пережиті людиною протягом одного й того ж втілення.

Наші власні думки й бажання створюють поступово властивості нашого мозку і нервової системи, а останні є одні з найсильніших обмежень свободи нашої волі.

Думки, що часто повторюються, робляться автоматичними, інколи створюють в нас забобони, особисті й національні. Ми живемо з ними навіть не підозрюючи, що це — стіни, побудовані нашими власними руками, які закривають перед нами світлі горизонти істини.

Другий вид “зрілої” карми проявляється в хвилини, так званих, “викривлень”. Нечисті думки й бажання минулого створюють навколо нашого істинного “Я” неначе грубу кору, яка тримає його в полоні. Цей полон може тягнутися протягом кількох втілень. В цей час безсмертна душа, яка збирала досвід, встигла багато чому навчитися і придбати вищі властивості, але останні можуть довго бути сховані під грубою корою. Потрібний сильний поштовх —

інколи він є у вигляді хорошої книги, натхненного слова, яскравого прикладу, — щоб розірвати кору і звільнити душу.

Прихована карма. Кожна причина прагне проявити свою дію безпосередньо. Здійснити це прагнення заважає опір середовища. Цей самий закон відноситься і до причин, що створюються людиною.

Наші вчинки, бажання і думки настільки суперечливі одні другим, що тільки небагато з зароджених ними наслідків можуть проявитись одночасно. Решта будуть чекати своєї черги. Таким чином, протягом віків ми нагромаджуємо цілі гори причин, які не можуть здійснитися до часу, і ми завжди живемо під впливом подвійної сукупності карми: одна проявляється, а друга чекає, неначе в тіні, випадку, щоб проявитись. “Прихована” карма може переноситись з одного втілення в інше і довго залишатись похованою, щоб ожити і принести плоди. В протилежність “зрілої” “прихована” карма підлягає зміні. Нахили наші можуть бути підсилені, послаблені, скеровані в нове русло або цілком знищені, дивлячись на властивість і силу внутрішньої роботи, яка творить наш характер. У боротьбі з поганими нахилами навіть невдача є крок вперед, тому що опір поганому знищує частину дурної енергії, яка ввійшла в склад нашої Карми.

Карма, що зароджується. безперервно творить нашими думками, бажаннями й вчинками. Це той посів, плоди якого будемо пожинати в майбутньому. Саме ця карма і є творчою силою людини.

Свідома людина, яка будує свою карму, повинна володіти своїми думками, панувати над своїми бажаннями, направляти свої вчинки. Діючи так, вона сама створює своє майбутнє. Це - труд, доступний тільки душі, що дозріла сильної волі, і така воля може знищити свою карму, спалити її у вогні внутрішньої битви. Поруч із цим вона може привести у дію і свою “приховану” карму, і виплатити в декілька втілень обов’язок, який інакше вертав би її на землю безліч разів.

Хто пізнав закон, може з його допомогою звільнити себе. Закон, який здавався раніше ланцюгами, пізнавши його, дає нам крила, на яких ми можемо піднятися у сфери безмежної свободи.

Треба звернути увагу, що не чітко зрозумілий Закон Карми може привести до цілком неправильних висновків. Той, хто погано зрозумів, може дійти до сухості й байдужості, до думки: якщо людина сама заслужила свою важку карму, не варто і допомагати їй. Це неправильне розуміння закону справедливості. Якщо ви можете допомогти людині, цією можливістю пред'являється кармічний обов'язок, але вже не їй, а вам. Свій - вона заплатила стражданнями, а ваш — ви заплатите тим, що можете допомогти людині, яка страждає. Уникаючи випадку допомогти, ви пропустите можливість заплатити свої борги.

З усього вище сказаного виникає питання: якщо душа втілюється до того часу, доки не віддасть всі свої кармічні борги, а з другого боку — завдяки постійним думкам, що виникають, та бажанням, не перестає зароджуватись нова карма. Чи не виходить з цього неможливість звільнитися з-під влади карми? Чи не губиться надія здобути свободу?

Знаряддя порятунку людини — його воля. Доки воля не розвинена, до того часу вона буде в рабстві. Та рабство закінчується з розвитком свідомої волі, яка може вводити в будь-який час нові величини в “рівняння” її життя. Таким чином, всі такі різні розв'язки важкої проблеми про свободу волі у визначенні — правильні, кожна на своєму місці. Тільки той, хто пізнав істину, в силі знайти свою карму, перетворити її в попіл і звільнити себе від кайданів, які здавалися вічними. Що ж це таке - істина, що звільнює?

“Істина, — сказав один з великих філософів Індії, — може бути виражена в двох рядках: Брахман, Абсолютне, Єдине — Істинне. Всесвіт, що вічно змінюється — не реальний. Його існування відносне, а людина по своїй сутності — божа”. Воля Єдиного виражена у Законі Карми. Мета людської еволюції — повне здійснення Божих властивостей людини, ототожнення її волі

з волею Єдиного. Коли людина здійснить це єднання в собі, час її спасіння проб'є. Такий кінцевий зміст вчень усіх великих Вчителів людства.

Усі Великі Вчителі знали цей Закон і на ньому ґрунтували свої повчання. Благочестиві люди, які наслідували завіти Христа — бути милосердними, платити добром за зло — цим самим несвідомо сплачували карму свого життя і звільнювалися від майбутніх зустрічей з тими, з ким зло могло б їх пов'язати і викликати зайве втілення. Спокійно сприймати наслідки і старанно працювати над самовдосконаленням — єдиний вихід для мудрих.

Оріген у своїх тлумаченнях Закону Перевтілення до питання карми підходить не як до “кари”, він навіть не вживає слово “карма”, а говорить про “лікування” духу, що лікування іноді вимагає застосування дуже крутих засобів, впритул до застосування “вогню” чи відрізування, як при запущених хворобах.

“Краще бути тими, хто платить, ніж тими, хто отримує, тому що кожна платня закінчує минуле, між іншим, тоді, як отримання може знову зв'язати”.

Одна з причин, чому люди не хочуть прийняти Закону Перевтілення і Карми, — це небажання трудитися, самим спокутувати свої вчинки. Їм хотілося б вмовити Вітця Небесного простити їхні гріхи і “спочити там, де немає ні хвороб, ні стогону, а життя безмежне”. Не переродження своїх почуттів і бажань шукають, а просто прощення, забуття своїх недоліків. Адже у випадку прощення, сутність людини не зміниться і вона знову стане повторювати свої помилки.

Треба правильно зрозуміти слова Христа: “Істинно, кажу вам, що ви зв'яжете на землі, те буде зв'язане на небі, і що ви розв'яжете на землі, те буде розв'язано на небі”. (Єв. від Матф., гл. 19, ст. 15-18). Істинно, якщо тут на Землі ми не вирішимо полюбовно наші суперечки з близькими, тоді вони не вирішаться і в Тонкому Світі, в якому ми пожинаємо те, що посіяли. Тому дається така порада — завжди, наскільки можливо, гасити карму чи вирішувати наші відношення з людьми, доки ми ще на Землі.

“Світорозуміння, яке охоплює Світ Невидимий, змінить психологію людей... Ніщо не повинно перешкоджувати ділитися знанням і сприяти розширенню свідомості — у цьому буде любов до ближнього”.

Любов до ближнього, любов до мови, до культури, до народу, з яким живеш, до Батьківщини, відданість та самозречення на користь свого народу, патріотизм та відповідальність за його мирне і щасливе існування — кармічний обов’язок кожного громадянина країни, в якій він втілюється. Якщо цього немає, в майбутньому ця людина несе заслужену кару за законом Космічної Справедливості.

Будь-яка влада повинна розглядатися як жертва, а не як засіб для самозбагачення і виконання всіх своїх егоїстичних бажань за рахунок інших.

Якщо не опам’ятатися, не пізнавати непорушні Закони Всесвіту, купатися у невігластві, такі країни чекає незавидна перспектива зниклих націй і цивілізацій. Така нація не буде спроможна вижити, вона виродиться, вимре і доповнить великий список націй, які зникли з історії планети Земля. А відповідальний за наслідок — кожен із нас.

СУТНІСТЬ ЛЮДСЬКОЇ ІСТОТИ

Нижчі принципи людини

Організм людини, як і тварини, не такий простий, як нам може здатися, ознайомившись з ним у звичайних умовах нашого фізичного існування.

За вченням індусів, яке все більше підтверджується наукою, людина — істота дуже складна, яка вміщує в собі декілька тіл. Різні тіла людини становлять собою тільки вбрання, в які окутана душа, справжня людина, “его”, безсмертне начало, яке складає нашу індивідуальність. Цих тіл у повнорозвиненої людини сім. Тільки чотири з них, які складають тимчасову особистість, доступні дослідам при сучасному стані наших знань. Три вищі, які складають нашу вічну індивідуальність, нашу Трійцю, поки-що наукою не можуть бути доказані візуально. Чотири нижчі тіла людини є:

1. **ФІЗИЧНЕ**, яке вміщує фізіологічні функції — переварення їжі, дихання, засвоєння, кровообігу, руху;
2. **ЕФІРНЕ**, яке вміщує життєву енергію, яке розглядається виключно з фізіологічної точки зору, воно немов архітектор, який будує фізичне тіло і стежить за його підтримкою. Це тіло являє собою дублікат фізичного тіла. Через це його називають ефірним двійником, який народжується тільки за декілька днів до фізичного тіла і переживає його кількома днями;
3. **АСТРАЛЬНЕ ТІЛО** — притулок почуттів, емоцій, уяви, тваринних пристрастей. Воно думає, та більш чутливе, ніж розсудливе. Воно також містить в собі нижчу свідомість, несвідомість або підсвідомість. Називають його ще тілом бажань;
4. **ТІЛО ДУМКИ** — житло волі, розуму, благородної і піднесеної думки. Воно зберігає наші спогади і набуті нами знання. Це — мисляче “я”, розумна душа древніх філософів, у ньому здійснюються всі явища свідомості. Роздуми, судження, рішення, постанови належать до цієї ланки. Це вище начало, яке керує всіма нашими функціями, всіма нашими розумними діями. Воно ще

носить назву манас нижчий, нижчий — відносно манасу вищого, який перебуває у тілі причин.

Помираючи, фізичне тіло розкладається і душа відходить з трьома іншими своїми вбраннями. Ефірне тіло теж скоро помирає і розпадається на частинки. На це, взагалі, потрібно кілька днів, і душа, полегшена й більш вільна, відходить з двома тоншими тілами, астральним і тілом думки, які залишились у ній. Астральне тіло живе взагалі набагато довше і довговічність його існування змінюється, дивлячись на ступінь еволюції душі. Воно живе недовго у людей, які поборили свої пристрасті, щоб вести благородне і піднесене життя. У тих людей, які завжди були рабами своїх пристрастей, воно живе досить довго. Та час смерті настає і для нього, як і для попередніх. Душа, яка звільнилась, відходить у тілі думки, яке складає її останнє вбрання для того, щоб проявитись у новому, значно кращому стані, ніж попередні. Життя думки дуже коротке й майже несвідоме у малорозвинених людей з довгим астральним життям і продовжується набагато довше у більш розвинених людей, у яких астральне життя було коротке. Астральне життя є станом очищення, а життя думки є, так би мовити, небесним життям, тільки з тією різницею, що яке б воно довге не було, приходить фатальний момент, коли його енергія знесилює тіло думки, де вона існувала, помирає й розкладається у свою чергу.

Душа, яка достатньо розвинулась, вступає тоді у повне володіння собою, з повною свідомістю свого минулого й майбутнього. Вона бачить, як свої земні існування, так і той шлях, який їй потрібно пройти, щоб досягнути досконалості, стану, який нас цілком звільнює, підіймаючи нас вище тих планів, де колесо перевтілень безперервно тягне нас до народження і смерті. Споглядаючи основу, на якій будуть ткатися майбутні існування і користуючись досвідом свого минулого, душа в деякій мірі може змінити цю основу, відповідно до свого смаку, намірами, здібностями. Після цього знову тягнеться до землі своїми бажаннями, які їй потрібно виконати. Підпорюючись законам перевтілення, вона знову приймає тіло думки, далі астральне і,

накінець, ефірне й фізичне тіла, щоб відродитись на землі з єдиною метою — продовжувати свій розвиток.

Ці тіла — засоби душі, які служать для проявлення на різних планах (сферах) природи. Тіла фізичне й ефірне знаходяться на фізичному, плані й ніколи не покидають його. Зона астрального тіла — астральний план, а тіла думки — план думки.

З чотирьох тіл, вище названих, три, хоча й матеріальні, є невидимі у звичайних умовах нашого фізичного існування, в крайньому випадку, для більшості з нас.

Ефірний двійник й астральне тіло майже завжди змішуються. Коли у виключних випадках одне з невидимих тіл появляється у видимій формі, цю форму взагалі називають приви́дом у народі, для більшості ж освічених людей у цій ділянці — це двійник чи астрал роздвоєної людини.

Ефірний двійник, чи ефірне тіло “цілком видиме для навченого ока, — говорить А.Безант, — колір його сіро-фіолетовий, а будова груба чи тонка, залежно від відповідної якості фізичного тіла... Це завдяки ефірному двійнику життєва сила, прана, перетворюється в нервах і робить їх здатними перетворювати зовнішні враження в рухому силу й відчуття”.

“Ефірний двійник чітко видимий людині, яка володіє яснобаченням у вигляді світлуватої маси пару, яка просякає в більш тверду частину фізичного тіла і небагато виходить за межі останнього.” Світлувата маса, яка виходить за межі фізичного тіла, називається ау́рою.

Аура з легким голубуватим відтінком, майже безкольорова, складається з безлічі прямих променів, які рівномірно розходяться у всі боки — правильні й паралельні. Такий стан цих променів свідчить про те, що тіло цілком здорове. У випадку хвороби відбувається негайна зміна. Біля хворої частини промені стають неправильними, хаотичними, немов зів’яле листя.

“Під час сну, — говорить А.Безант, — мисляче “я” виходить з фізичного тіла, залишаючи обидві його частини, фізичну й ефірну. При смерті воно теж виходить з тіла, та на цей раз остаточно, так як веде за собою ефірного

двійника, якого воно цілком відділяє від фізичного тіла. Тоді вже дихання життя не має більше влади над останнім. “Я” після цього швидко звільняється від ефірного двійника, який не може перейти на астральний план, і йому залишається тільки розкластися у товаристві супутника всього свого життя. Цей двійник іноді можна бачити недалеко від трупа, невдовзі після смерті. Він, звичайно, малосвідомий, не говорить і може тільки проявлятися. Якщо людина трохи нервово збуджена, що сприяє загостренню зору, тоді може його побачити. Це може бути біля гробу на цвинтарі, де лежить його фізичний дублікат.”

Коли приходить смерть, особливо коли фізичне тіло ослаблене довгою хворобою або знесилене старечою неміччю, не маючи сили втримати фізичне життя, — двійник екстериоризується і попадає під дію напружених почуттів того, хто помирає. У більшості останніх він збуджує справжній жах, так як вони постійно бачать біля себе неспокійного привида, який їх не залишає і якого вони майже ніколи не визнають за свого двійника. Дехто, коли помирає, не бачить, але відчуває його, усвідомлюючи, що біля нього хтось лежить поруч, майже завжди з лівого боку.

Астральне тіло тонше, ніж попереднє, воно сіро-голубуватого кольору красивих і ніжних відтінків, які швидко міняються під дією хвилювання. Воно має почуття, які відповідають фізичним почуттям, але здатні відгукуватись на більш швидкі вібрації, що надає їм більшу чутливість і силу.

Це — знаряддя душі на астральному плані в першій стадії нашого перебування в потойбічному світі після фізичної смерті. Це також її засіб під час нашого сну, а інколи в деяких невизначених станах між сном і бадьорістю.

“Добре сформоване астральне тіло показує в людині достатньо високий рівень інтелектуальної культури або духовного росту. Вигляд астрального тіла показує досягнуті людські успіхи. Ми бачимо, як воно просякає у фізичне тіло й розповсюджується у всі боки навколо останнього, як кольорова хмара. Колір її змінюється в залежності від природи людини, природи нижчої, тваринної, жагучої. Частина її, яка виступає з фізичного тіла, приймає назву камічної аури,

так як астральне тіло — засіб камічної свідомості людини, сховище всіх її тваринних пристрастей, всіх її бажань. Це центр, де народжується всіляке відчуття. Вібруючи при стосунках з думками, воно безперервно змінюється у своєму кольорі. Якщо людина розлючена, її борознять пурпурові блискавки, якщо вона любить — появляються рожеві переливи.”

В людини у стані дії астральна діяльність проявляється у фізичному тілі і в безпосередньому його сусідстві. Та якщо людина засинає, проходить роздвоєння, і ми бачимо фізичне тіло (грубе тіло й ефірний двійник), що лежать на ліжку, а астральне тіло гойдається в атмосфері над ним.

Астральне тіло, що відділилось від фізичного, може показуватись іншим людям під час або після земного життя. Людина, що достатньо володіє астральним тілом, за бажанням може залишати свою фізичну оболонку і відправитись до далекого друга. Якщо останній ясновидець — то побачить астральне тіло свого друга. У протилежному випадку відвідувач може зробити свій засіб більш матеріальним, притягуючи до себе з навколишньої атмосфери частинки фізичної матерії і цим самим він буде достатньо матеріалізованим, щоб бути видимим фізичному зору. Якщо нервова система у людини напружена, і в той же час фізичне здоров'я послаблене, і приплив життєвої енергії зменшився, тоді нервова діяльність, яка так сильно залежить від ефірного двійника, може бути дуже підсилена і може викликати тимчасове ясновачення.

Астральне тіло прозоре. Проте воно може бути одягнуте і як у фізичному житті, а інколи окутане у флюїдний газ.

Тіло думки описують як блискуче, яскраве світло з надзвичайно ніжними відтінками, які поволі змінюються. Це — знаряддя душі на плані думки, коли вона покинула астральне тіло.

Тіло думки утворюється поступово під її дією особливо, коли вона піднесена й благородна. І в міру того, як утворюється тіло, воно збільшується в об'ємі, тобто росте. “У земному житті воно не повторює собою, як астральне

тіло, обриси фізичного тіла. Навпаки, воно яйцеподібне. Воно проникає в астральне і фізичне тіла і виступає з них, утворюючи навколо них блискучу атмосферу, яка безперервно збільшується разом з розумовим розвитком людини...”

На плані думки, тіло думки виражається у кольорі, звуці і формі так, що вся думка передається в кольоровому і звуковому образі.

План думки, який розглядається, як місце перебування душі з своїм тілом думки, називається девачан або рай у християн. Людина, яка померла на землі, перебуваючи в девачані, пожинає плоди своєї земної роботи, насолоджуючись заслуженим щастям і ніяким чином не може спілкуватись із земним планом.

Вчення класичне або наукове донедавна було безсиле пояснити, що таке ці тіла і які їх властивості.

Візьмемо перебування душі біля вершини плану думки, що складає кульмінаційний пункт еволюційного шляху, який вона повинна пройти багато разів, щоб досягнути досконалості, яка дозволила б їй підвестись ще вище і позбутися тягара народжень і смертей, щоб завоювати своє безсмертя. Там вона окутується в найтонше покривало, тіло причин якого їй доведеться позбутись, щоб екіпіровка знову була готовою для відновлення фізичного життя. Потім вона опускається в нижню частину плану думки й притягує до себе матерію з цього середовища, щоб зробити з неї для себе одяг, найтонше тіло, засіб, що дасть їй можливість виразитись у цьому дуже високому середовищі. Окутана цим тілом думки, душа продовжує свій шлях донизу і проникає в астральний план. Тут вона притягує до себе матерію цього плану, щоб зробити собі інший одяг, тонке тіло, астральне, яке буде служити їй вираженням її у цьому проміжному середовищі. Душа, продовжуючи свій шлях під дією її бажань, що нею оволодівають, і які можуть бути задоволені тільки у фізичному житті, дуже міцна вже, у подвійному одязі, доходить до плану цього життя, де, притягуючи ефірну матерію, робить собі третій одяг, ефірне тіло. Воно служить формою для фізичного тіла, четвертого одягу, що пригтовлюється природою вже в утробі матері для нового пришельця, який незабаром повинен народитися.

Чотири одяги, чотири тіла, в яких душа послідовно окутується, і які вона покидає, коли вони зношуються — мають свої власні існування в трьох планах природи. Знаючи характерні риси кожного з них, можна легко переконатись на дослідах, в присутності якого тіла ми знаходимося.

У нас дійсно є матерія і сила, тіло й душа, людина видима і її двійник невидимий — і наука вже це доказує.

Вище начало людини

Безсмертна душа людини чи Тріада Атма-Будхі- Манас, відповідає Божій Трійці — Бог-Отець, Бог-Син, Бог-Дух Святий. Це начало людини має своїм джерелом Божественне Життя, воно ж і являє собою істинну сутність людини, її безсмертну індивідуальність, “его” вище, вічне “Я”. Наша смертна природа, яка складається з чотирьох тіл, ще не складає людину. Щоб нею стати, треба, щоб ця смертна природа з’єдналася з безсмертним началом, з тим, що називається Монадою людини.

Два вищі аспекти людської Тріади Атма-Будхі важко передати словами. Атма можна визначити, як Дух, Будхі — як духовну душу, здатну вступати в єднання зі всім істотним і відчувати при цьому досконале блаженство, а Манас — як людську душу, яка містить в собі чистий розум без домішки пристрасті. Вище начало людини володіє також своїм тілом. В ап. Павла — це “тіло духовне”.

В період кожного втілення, Манас роздвоюється. Нижчий його вид, земний розум, тісно зв’язаний з нижчою природою людини, він, можна сказати, пройнятий астральним началом, началом пристрасті, бажання. З другого боку він доторкується зі своїм джерелом, Мислителем, і, насправді, служить мостом між земною людиною і її безсмертною сутністю. Тісно з’єднаний з астральним началом людини, тобто з його тваринною енергією і його пристрастями, нижчий Манас надає їм розумне обґрунтування і цим до надзвичайності збільшує їхню силу.

Діяльність малого розуму чи нижчого Манасу може піти трьома різними напрямками: 1) шляхом неослаблених зусиль він може піднятися до свого джерела і злитися з Мислителем чи зі своїм “Вітцем Небесним”; 2) він може частково прагнути вгору і частково — вниз, що викликає ту постійну боротьбу, яку можна спостерігати у більшості людей; 3) він може підкоритися нижчому началу пристрасті і наче розтанути у ньому. Єдиним засобом для людини сприяти розвитку своєї вищої природи є невтомне вправлення у чистій, самовідреченій, повного милосердя любові. Любов викликала Вселенну до буття, любов підтримує її, і вона ж приведе її до досконалості й щастя.

Істинне братерство всього живого має свою непохитну основу в сфері Духу (сфері Атма-Будхі), так як тільки тут існує повна єдність.

Інтелект людини — начало, яке роз’єднує, воно відокремлює “я” від “не я”, воно усвідомлює тільки самого себе, а все решта пізнає не за суттю, а тільки за видимістю. Це начало, яке бореться, яке дрібниться і яке самостверджується, і з точки зору інтелекту весь світ є ареною ворожнечі і різноманітних зіткнень. Та як тільки людина вступає у сферу Духу, вона негайно починає відчувати єдність і усвідомлювати, що ми всі єдині за походженням, єдині за способом нашої еволюції і єдині за спільною метою нашого буття і, що єдина відмінність, яка існує між нами, — це те, що одні почали свою мандрівку раніше, а інші — пізніше, одні йшли енергійніше і швидше, а інші — повільніше. Визнання всесвітнього Братерства і стремління здійснити його в земному житті є найсильнішим рушієм для розвитку вищої природи людини.

Мільйони років тому ми були цілком інші, ніж тепер, і тисячу років тому ми також були іншими, і так само будемо іншими після нової тисячі років, а тим більше через мільйони років. Широта нашої свідомості, відносна досконалість нашого організму, властивості наших органів почуттів, ступінь їхньої утоншеності й чутливості — все це величини не закінчені, а які постійно розвиваються і вдосконалюються у невтомному процесі творчості.

Поле свідомості сучасної людини і властивість тих провідників, за допомогою яких вона проявляється — тільки невелика частина, відрізок, наче живий сегмент чогось дуже великого, яке розвивається протягом всього існування Всесвіту, і це “щось” і є та безсмертна Індивідуальність, та істинна людина, яка не вмирає і не помре ніколи.

Усі релігії світу говорять про божественну природу людини, і наша релігія устами Христа говорить нам: “Будьте досконалі, як досконалий Вітець наш Небесний”. У цьому одному виразі сховані всі еволюційні можливості людства і все його високе майбутнє. Ніхто не може стати божественно досконалим в одному короткому житті. Для цього потрібен великий шлях, і шлях цей проходиться людиною від того часу, як виникла наша планета.

КУЛЬТУРА — ШАНУВАННЯ СВІТЛА

Одним із небагатьох у XX сторіччі, хто розумів зміст правдивої Культури і її космічну роль у людській еволюції, був видатний художник і вчений М.К.Реріх. Він досягнув її філософське значення і прагнув у своїй творчості показати це іншим.

Треба сказати, що культура — явище духу, яке діє згідно закономірності його енергетики. Вона — дух творчої діяльності людини. Методологія Культури, яку ми зустрічаємо у книгах Живої Етики, а далі в нарисах Реріха, є одним із фундаментальних і філософських моментів, які зв'язані в першу чергу з космічною еволюцією людства, як такою.

Бердяєв писав: “Культура, пов’язана з культом, розвивається з релігійного культу, вона є результатом диференціації культу, розгортання його змісту в різні боки. Філософська думка, наукове пізнання, архітектура, живопис, скульптура, музика, поезія, мораль — все органічно цілісно зібране у церковному культі, у формі, яка ще не розгорнута і не диференційована. Одна з найдревніших Культур — Культура Єгипту — почалась у храмі, і першими її творцями були жерці. Культура зв’язана з культом предків, з переказами й традиціями. Вона переповнена священною символікою. Всіляка Культура (навіть матеріальна) є Культурою духу, всіляка Культура має духовну основу — вона є продукт творчої роботи духу над стихіями природи.”

“Культура є шанування Світла”, — пише М.К.Реріх, (Культ — шанування, Ур — Світло). Вона є любов до людини, співставлення життя і Краси, синтез піднесених і утоншених досягнень. Культура — зброя Світла, спасіння, рушій, серце. Якщо зібрати всі визначення Культури, ми знайдемо синтез дієвого Добра, вогнища просвіти й творчої Краси. Пісня й музика, творчість у всіх її проявах, різноманітні культи, етичні моменти, поезія та багато іншого, здавалось, появились разом із людиною, росли й розвивались паралельно з її свідомістю. На відміну від матеріальної цивілізації, яка твориться людськими руками й розумом, дух Культури складався неначе сам

собою, створюючи дивні й чудові візерунки Великої Творчості. Культура — система духу, яка самоорганізовується і діє у згоді з рівнем та якістю енергетики цього духу.

В енергетичному полі духу проходять ті ж обмінні процеси, які складають основу усіх космічних явищ, починаючи від людського суспільства і закінчуючи міжзоряною речовиною. Специфіка такого енергообміну складає й перетворює рух у систему Культури.

“Культура спочиває на Красі і Знанні. Росте вона усвідомленням благословення Ієрархії Світла”.

Називаючи Культуру “Садом Прекрасним”, Реріх ставить у ній на перше місце Красу як енергетичний закон гармонії духу.

“Усвідомлення Краси врятує світ”, — повторив він із невеликою поправкою слова Достоевського. У цій формулі охоплений практично весь зміст Космічної еволюції, яка йде від хаосу до порядку, від простого до складного, від системи до Краси. Краса пізнається людиною тільки через Культуру, енергетичне поле якої і є джерелом Краси. Краса як категорія духу стоншує матерію життя й енергетику людини. Споглядання Краси формує у людини “філософське й витончене споглядання світу.” Культура, як така, не існує без творчості. Сама творчість — це та енергетична серцевина, без якої система духу, яка сама організовується, не може просуватися від простого до складного, від щільного стану до утоншеного. Творчість зближує земну людину з Богом-творцем і вказує їй еволюційний шлях у міжзоряному просторі Космосу. Творчість як явище Культури у найбільш широкому розумінні дає можливість співпраці з Високою Космічною Ієрархією. Енергетично підсилена “мовою серця” вона народжує для самого творця можливість прориву у незвідане, в Безмежність. “Мова творчості і є та загальнолюдська мова, яку розуміє серце.” Такі високоенергетичні явища людського духу, як сердечність і любов — невід’ємні частини Культури. Без цих якостей, справедливо стверджує Реріх, немає культурної людини.

“Духовність, релігійність, — пише М.К.Реріх, — подвиг, героїзм, доброзичливість, мужність, терпіння та інші вогні серця — хіба не розквітають вони в Саду Прекрасному? Кожне відхилення від Прекрасного, від Культури приносить руйнування й розклад. І, навпаки, кожне звернення до культурного будівництва створювало всі блискучі епохи Ренесансу”. Культура не може існувати без природного зв’язку з Вищим.

Жива Етика — Вчення, яке відкрило нам енергетичний світогляд, говорить про Вищі Світи, Тонкий і Вогняний, під впливом яких знаходяться багато явищ на Землі й елементи яких входять у нашу Культуру. Новий період існування Землі, який настає з черговим витком еволюції, ще більше підсилить наш зв’язок з “іншою духовною дійсністю.”

“Мало хто розуміє, що Культура, як така, як і колись, гніздиться тільки на деяких вершинах і що шляхи до цих замків сходження людського духу, як і колись надзвичайно важкі і, хто знає, можливо, навіть ще трудніші, ніж в деякі минулі епохи”. “Ніякий меч не може зруйнувати істинну спадщину Культури. Людський розум може тимчасово ухилятися від первинних джерел, але в суджений час знову звертається до них з відновленою могутністю духу.”

“Де зародилась Культура, там її вже неможливо вбити. Можна вбити цивілізацію. Та Культура, як справжня духовна цінність, безсмертна.”

“Саме Культура, — писав Реріх, — свідоме пізнання, духовна утоншеність і переконливість. Якщо вона виникла і зміцнилась, вже не може бути знешкоджена. Здавалося б, вже давно було сказано, що Культура те сховище, де дух людський знаходить шляхи до релігії і до всього освітянського й прекрасного.”

Реріх у своїх нарисах весь час звертає увагу на те, що у взаємодії Культури й цивілізації перевага повинна належати Kulturі, що позбавить цивілізацію від багатьох, їй властивих, викривлень. “Будемо пам’ятати заповіт Світла, — пише Микола Костянтинович, — що перш за все, найважливіше для нас буде дух і творчість, після цього здоров’я і тільки на третьому місці — багатство.” “Багатство само по собі ще не дає Культури. А розширення й

утоншення мислення й почуття Краси дають ту утоншеність, ту благородність духу, якою й відрізняється культурна людина.”

Відхід від Культури, її нехтування заради матеріальних благ привели суспільство до того стану, який ми бачимо сьогодні. У нашу епоху повного роз’єднання Культури й цивілізації вона перенеслася у сферу науки, знаменуючи собою початок процесу формування нової наукової свідомості й наукового мислення. І тому нове Вчення, яке надане Космічними Ієрархами нашій планеті і яке називається “Живою Етикою”, реалізує себе не через міфологічні образи, не через релігію, а через науку або ту точку синтезу, яка зв’язана з основними напрямками еволюції. М.К.Реріх писав, що “мистецтво і наука є підвалинами прийдешньої еволюції”, маючи на увазі науку як енергію, яка синтезує в одне ціле категорії духовної Культури й матеріальної цивілізації. Геніальний вчений В.І.Вернадський, створюючи свою теорію ноосфери, Сфери Розуму, вважав, що наука і наукове мислення є дуже важливою фундаментальною умовою процесу формування цієї сфери. Однак та наука, яка була сформована у період матеріальної цивілізації, відірвана від Культури, відчужена від людини й моральних проблем, не здатна стати творчою точкою синтезу. Вона повинна пройти період серйозної трансформації. “Кожен, хто заперечує, не може називатися вченим, — пише Реріх. — Наука вільна, чесна й безстрашна. Наука може миттєво змінити й висвітлити питання світобудови. Наука прекрасна й тому безмежна. Вона може знайти велике навіть у пошуках малого.”

На сучасному етапі наука не може називатися наукою, якщо вона не вивчає нових енергій, і перш за все психічну, а також світи інших станів матерії. “Наука не може вийти за межі механічного кола, поки ця стіна не буде подолана розумінням Тонкого Світу”. Саме наука з її знаннями й досвідом повинна вивести людство у Безмежність. Адже наука приєднує людину до оволодіння просторовим вогнем. І всі прагнення до відкриття космічних співвідношень приносять людству Космічну Могутність. Тому наука повинна висвітлити свідомість й утвердити людство у Безмежності. Наука повинна бути

моральною, наполягають творці Живкої Етики. Вона повинна використовувати древні знання в їх формулах. Тонкі явища й енергії високих вібрацій повинні стати предметом її досліджень.

Соціалістична культура створювалась тоталітарним шляхом, тобто шляхом насильства на залишках традиційної духовної Культури і на основних принципах чужої нам західної цивілізації. У процесі створення “нової людини” була знищена еволюційна основа цілої країни на значний період часу. Бездумна мрія про безкласове суспільство, суспільство без протиріч і протистоянь привела до грубого порушення Великого Закону про протилежності у Космосі. Кожне явище, щоб було Явищем, повинне мати другу “діючу особу”. Взаємовідносини цих двох сторін визначає взаємодія духу й матерії, а не індивідуальна воля людини або безгрунтова мрія. Протилежності у будь-якому явищі забезпечують їй життя, накопичують енергію для її еволюції й розвитку. Невігласне і насильницьке втручання в космічні закономірності, в діалектику процесу “дух-матерія” привело до найбільш руйнівних наслідків. Класові протиріччя знищувались разом із їх носіями. Відсікаючи одну протилежність за другою, творці “соціалістичної цивілізації” заклали у її зародку смерть, застій і розклад. Роль “другого боку” взяла на себе держава, подібні функції належали, також, як не парадоксально, небувалій і небаченій для сучасної цивілізації структурі Гулагу, який доставляв не тільки величезну трудову силу, але й утримував страхом розпад того чи іншого явища, вдихаючи в його гниючі легені сперте повітря, настояне на людських стражданнях, болях і приниженнях.

Культура, як самоорганізована система духу, була штучно замінена вузькою прагматичною ідеологією марксизму, яка обслуговувала інтереси керівної верхівки. Природна релігійність людини, відірвана від істинних духовних джерел, знайшла свій вираз у перекрученій, бездуховній практиці поклоніння одній із європейських соціально-економічних теорій. “Про дух, — писав Бердяєв, — заборонено говорити у радянській філософії, матеріалізм залишається священним символом”. “Все визначається для неї не проясненням

думки, не світлом розуму, а екзальтацією волі, революційної титанічної волі. Філософія повинна не тільки пізнавати світ, але й переробляти його, створювати новий...” Надання філософії функцій, їй невластивих, привело до різних підмін і викривлень змісту філософії. Із неї вилучалась та частина, яка була зв’язана з Вищим, з іншими світами, іншими вимірами. Набуття релігійного характеру теорією, яка не зв’язана з цим Вищим, привело до розвитку бездуховності у прихильників цієї теорії, до викривленого використання релігійної енергії людської душі у явищах, які не властиві цій енергетиці.

Будь-яка цивілізація або виникає на пружному полі енергетики Культури, або ж якимось іншим чином несе в собі цю Культуру. Соціалістична цивілізація не мала ні того, ні іншого. Те, що ми називаємо Культурою, були тільки окремі норми тієї культури, яка була дозволена тоталітарною державою до використання. Така культура могла існувати тільки в межах самої держави, в зоні її контролю. Все інше вилучалось і знищувалось.

Творці соціалістичної цивілізації, критикуючи буржуазну цивілізацію, взяли з неї все найбільш негативне, плинне й нестійке. Вони погодились із її бездуховністю, грубим матеріалізмом і машинним обладнанням життя, зі всім тим, що через деякий час стане перешкодою на дорозі еволюції людства, а Планету поставить перед катастрофою.

Капіталістична цивілізація знаходить собі заслужену кару в соціалізмі. Та соціалізм також продовжує справу цивілізації. Є інший образ тієї ж “буржуазної” цивілізації, він пробує далі розвивати її, не вносячи в неї свого духу. Індустріалізм цивілізації, який породжує фікції й привиди, неминуче підриває духовну дисципліну й духовну мотивацію праці і цим готує собі крах, який буде провіщенням народження Нового Світу з новими цінностями, з іншою людською свідомістю, з новими підходами до Культури як головної підвалини еволюції з новим енергетичним світоглядом. Словом, зі всім тим, про що пишуть книги Живкої Етики, даючи людству знання, необхідні для сходження на новий еволюційний виток. Виникнуть інші взаємодії духу й

матерії, та й сама матерія стане іншою, що зразу відіб'ється на новій расі людей, яка вже йде на зміну нашій. Крах соціалістичної цивілізації з її гіпертрофованою державою, з Гулагом і бездуховністю, з насиллям і примусом, з потуранням природних законів існування людини й природи та багатьма іншими “вартостями”, як не дивно, є першими ознаками прояву буржуазної цивілізації та її заміни чимсь іншим. Це інше, без сумніву, виникає в першу чергу в енергетичному полі Культури, яке з таким трудом і зусиллям оберігають багато подвижників у наш темний досвітанковий вік.

М.К.Реріх визначив духовну сутність “нової людини”, яка була сформована за роки тоталітаризму наступним чином: “Не може людська істота, яка відображає в собі все осяяння Космосу, обмежити себе мерзотністю, духовним жебрацтвом, брехнею заради тлінності нинішнього дня. Рано чи пізно психічна енергія збунтується, якщо їй не буде дане широке русло чудового сходження. Історія людства дала достатньо прикладів бунту психічної енергії. Цей досвід достатній для того, щоб нагадати людству, наскільки воно повинно свідомо звернутися до творчої думки, до світлого будівництва, розуміючи його як невідкладну потребу на цей день.”

Криза соціалістичної цивілізації супроводжувалась роз'єднанням на різних рівнях, сварками, місцевими війнами, дискримінацією національних меншин. Розпад тоталітарної системи виявив відсутність Культури в головних її ланках, невігласне розуміння ролі цієї Культури у соціально-економічних процесах. Саме це привело до різного роду перекручень у державній політиці, росту злочинності, свідомому й несвідомому прагненні присвоїти собі багатства й власність, які самі пливають у руки. Слова, написані Реріхом декілька десятків років тому, звучать, неначе були вимовлені для нас, нинішніх: “Списки темних утискувачів, як скрижалі сорому, зафіксувались на хартіях освіти й просвіти. Безкультурні ретрогради кидались вирізати і викорінювати багато чого в сфері освіти, науки, мистецтва! Сором. Сором.” “... Бережіться варварів.”

“У ВСЬОМУ Є ЧАСТИНКА ВСЬОГО”

Анаксагор

Твір, який вперше був написаний прозою, двадцять фрагментів якого дійшли до нашого часу завдяки Сімплікію, написаний був великим Світочем Духу близько 500 р. до н. е. афінським філософом Анаксагором. Інформації про цю надзвичайну людину обмаль, але й те, що збереглося до наших днів, дає нам змогу осягнути той гігантизм думки, знання космогонічних Істин та Космічних Законів, якими володів цей дух.

В історії афінської держави у п'ятому столітті до нашої ери ім'я Анаксагора тісно пов'язане з іменем Перикла, великого лідера афінської демократії. Серед підтверджень ми знаходимо свідчення того ж Сократа і Платона, для яких той період був часом їхніх батьків і дідів. Крім вище згаданих, до учнів Анаксагора відносять Архелая та Евріпіда. З ім'ям Анаксагора пов'язується падіння метеориту біля Егоспотамоса близько 468-466 р.р. до н.е. у Фракії. Ця дата найточніше відповідає його науковій діяльності. Адже саме Анаксагор, володіючи даром передбачення, вказав час падіння “каменів”. Ще був випадок, коли прибувши в Олімпію, він одягнувся в сонячну погоду у шкіряний одяг, неначе падав дощ. Та покепкувати з нього не вдалося через те, що дійсно дощ пішов.

Великий філософ і вчений, засновник афінської школи народився у невеликому торговому містечку біля Егейського моря Клазоменах, поблизу Смірни, близько 500 р. до н.е.

У Афінах, де прожив біля 30-ти років свого свідомого життя, він осів ще з молодих літ.

Анаксагор виділявся знатним походженням і багатством, а також великодушністю. Крім науки, Анаксагор нічим не займався. Велика спадщина, яка йому залишилась, була, за його волею, витрачена враз.

Філон у творі “Про споглядаюче життя” пише: “Греки возвеличують Анаксагора і Демокріта, які були запалені пристрастю до філософії, допустили,

щоб їхні маєтки стали пасовиськами для худоби. Я також вражався цими мужами, які змогли піднятися вище багатства.”

Про життя Анаксагора Діоген Лаєрцій пише, що син Гегесібұла чи Евбула був учнем Анаксімена і він перший, хто визначив перевагу розуму над матерією, почавши свій твір приємним і піднесеним складом: “Всі речі були разом, потім прийшов розум і привів їх у порядок”.

Анаксагор займався вивченням явищ природи не хвилюючись за державні справи. Своє вчення він сформував у вигляді космогонічної гіпотези, згідно якої початковий стан світу був нерухомою безформною сумішшю, яка складалась з безмежної кількості найдрібніших частинок або “сім’ячок” різноманітних речовин, в яких було відсутнє чуттєсприймання. У певний час і певній ділянці простору ця суміш набрала швидкий рух обертання, задіяний зовнішньою, по відношенню до неї, силою, істотою, розумом чи духом. Її назва — Нус.

Весь хід світової еволюції від первинної невпорядкованості до все більшої організації Космосу був, згідно Анаксагора, наслідком початкового обертання, викликаного Нусом.

Космічний вихор, поступово сповільнюючи рух, в подальшому сприймається у вигляді обертання небесного куполу. Під дією швидкості обертання відбувається відокремлення темного від світлого, холодного й вологого повітря, яке збирається всередині вихору від гарячого й сухого, яке спрямовується до його периферії. Задіяне у рух сім’я прагне з’єднатися з подібними собі, утворюючи більш-менш однорідні маси речовин. Та повного відокремлення цих мас не може відбутись, тому що “у всьому є частина всього”, кожна ж річ здається такою, в якій те, чого більше, переважає. У ході цих перетворень загальна кількість будь-якого роду речовини залишається незмінною, тому що “жодна річ не виникає і не знищується, а з’єднується з існуючих і поділяється.

Початки всього - це гомеомерії. Подібно до того, як золото складається з так званих крупинок, так і Всесвіт складений з подібних частинок малих тіл —

гомеомерій. А розум є початком руху. Тіла важкі займають місце внизу, як земля. Легкі — вгорі, як вогонь, а повітря і вода — посередині. Таким чином на площині Землі утримується море. Зірки спочатку рухались неначе навколо куполу, так що вісь Неба завжди здавалась перпендикулярною до Землі. Пізніше, вона Нахилилась.

Анаксагора сучасники називали “Розумом”, через те, що дивувались його великому, незвичайному розуму, який проявлявся при дослідженні природи. Він перший виклав принцип будови Всесвіту, де гомеомерії — основа всього. Не випадок чи необхідність, але розум, чистий, незмішаний, який у всіх речах змішаних, виділяє гомеомерії.

З твору Феосфата “Думки фізиків” довідуємось, що Анаксагор першим ввів корінні зміни у вчення про начала і доповнив причину, якої бракувало, прийнявши в той самий час безмежне багатство тілесних начал. Саме всі подібні частини, як наприклад, вода чи вогонь, чи золото, не маючи народження, не піддаються і гибелі.

Він говорить, що при розподіленні безмежного однорідні речі мчать одне до одного, й те, що у всьому було золото, стає золотом, а що було землею — землею. Причиною ж руху і становлення є розум, завдяки якому роз’єднані речі утворили світи і природу всього іншого. Суміш всіх речей є єдина природа, невизначена і за видом, і за величиною, а це, напевно, він і хоче сказати, що у нього мова про два начала - про природу безмежного і про розум. Хоча Анаксагор і сказав: “І в малому немає найменшого, а завжди є ще менше, і немає найбільшого... Все є у всьому тільки на тій основі, що і в великому і в малому, є безмежність, і не можна отримати ні найменшого, ні найбільшого” .

Анаксагор був першим вченим, який правильно пояснював сонячні й місячні затемнення. Він вважає, що Молочний шлях є відблиск світла зірок, які не освічуються Сонцем. Їхнє тепло не сприймається нами внаслідок великої віддалі від Землі, крім цього вони не такі гарячі, як Сонце, через те, що знаходяться в більш холодному просторі.

Плутарх згадує у творі “Нікій”, що першим, хто створив ясне і надзвичайно сміливе вчення про Місяць, про його сяяння й затемнення, був Анаксагор. Він пояснює, що Місяць розташований нижче Сонця і ближче до нас. Він не має власного світла, а позичає його від Сонця. В своєму круговому русі зірки проходять під Землею. Нижче зірок знаходяться деякі тіла, нами не бачені, які здійснюють рухи по колу разом із Сонцем і Місяцем. Затемнення Місяця відбувається внаслідок того, що його заступає від Сонця Земля, а інколи тіла, які знаходяться нижче Місяця. Сонячні затемнення відбуваються тоді, коли під час нового Місяця він заступає собою Сонце. Анаксагор перший розглянув питання, які зв’язані з затемненнями й фазами. За теорією Анаксагора Місяць має земну природу і на ньому знаходяться рівнини і ущелини, як на Землі.

Сімплікій в коментарях до “Фізики” пише, що Анаксагор говорив, що Космос, який виник в один час із суміші, буде існувати протягом решти часу, буде керуватись і розподілятись розумом, який стоїть над ним.

Колись всі речі були разом і протягом безмежного часу знаходились у спокої, а Творець Космосу Розум побажав поділити форми, привів їх у рух, отримавши частинки, з яких складається все, назвавши їх гомеомеріями.

Анаксагор стверджував, що у будь-якій довільно взятій речі мається все, в тому числі солодке, гірке, біле, чорне і, взагалі, все (так як все знаходиться у всьому, але насправді, відокремлено одне від іншого й само по собі), означало не що інше, як те, що в одній і тій же речі поєднані протилежності.

Феосфат у творі “Про відчуття” пише, що, на думку Анаксагора, відчуття відбуваються завдяки взаємодії протилежностей, так як подібне не діє на подібне. Він пробує також визначити кожне відчуття особливо. На його думку, ми бачимо завдяки відбиттю в зіниці того, що бачимо. Проте відбиття відбувається не за однобарвністю, а за протилежністю кольору. У більшості тварин ця відмінність кольору буває вдень, а в деяких— вночі, завдяки чому вони бачать тоді гостріше. Звичайно ж, вночі колір предмету однаковий з кольором очей. Відбиття буває вдень, тому що світло є причиною того і

переважаючий колір швидше відбивається на протилежному. Подібним чином відчуття, дотик і смак розрізняють свої об'єкти, адже речі однакової теплоти і холоду, наближуючись, не зігрівають і не охолоджують одне одного. Однаково солодке і гірке не можна пізнати за допомогою них самих. Та холодне пізнається теплим, прісне — солоним, солодке — гірким, відповідно до того, чого бракує в іншому, так як це все є в нас. Так само нюх маємо за допомогою дихання, а слух завдяки тому, що шум доходить впритул до мозку, так як кістка, що обіймає вухо, в яку проходить шум, — пуста. Втім відчуття супроводжується стражданням внаслідок протяжності й сили відчуттів. Яскраві кольори й дуже сильний шум виробляють страждання, і людина не може довгий час це переносити. Великі тварини сильніше сприймають відчуття, та й, взагалі, сила відчуття відповідна величині органу. Ті тварини, які мають великі чисті і світлі очі володіють сильним і далеким зором. Так само й відносно слуху. Ті тварини, які володіють великими вухами, чують гучні й віддалені звуки, а звуки меншої сили не сприймаються ними. Ті тварини, які мають малі вуха, чують звуки меншої сили й близькі. Те саме проходить і при нюханні. Легке повітря пахне сильніше, бо нагріте і розріджене воно дає запах. Великі тварини при вдиханні разом з розрідженим вдихають і густе повітря. Малі тварини — тільки розріджене повітря. Через це великі тварини краще володіють нюхом.

Анаксагор говорить, що біле і чорне — первинні кольори, а решта — виникають при змішуванні цих двох.

Піфагор, Анаксагор, Діоген, Платон, Емпедокл і Ксенократ вже тоді заявляли, що душа безсмертна.

Анаксагор і Діоген говорили, що всі істоти дихають. Риби дихають, випускаючи воду через жабра, втягуючи через них повітря, яке появляється при цьому у роті, так як пустоти зовсім не існує. Ще Анаксагор говорить, що рослини можуть робити рух за своїм бажанням, а також відчують, сумують і радіють.

Він стверджує, що з єдиної суміші відділяється необмежена кількість однорідних частин, і що все знаходиться у всьому.

Сімплікій у коментарях до “Фізики” пише, що Анаксагор ясно говорить: “У всьому є частинка всього, крім Нуса. Але є такі речі, в якому є і Нус.” “Решта речей мають частину всього, Нус же простий і самодержавний, і не змішаний з жодною річчю, він один існує сам по собі. Він — найлегша зі всіх речей і найчистіша, і вміщує повне знання про все, маючи надзвичайну силу. Над усім, що тільки має душу, як над великим, так і над малим, володіє Нус. І над обертанням всього володіє Нус, так як він дав початок цьому обертанню. Спочатку це обертання почалось із малого, а зараз воно охоплює велике, а в майбутньому ще більше. І з’єднане, і відокремлене, і розподілене — все це визначив Нус. Як повинно бути в майбутньому, як було те, чого тепер немає, як є — все влаштував Нус. І обертання, яке зараз здійснюють зірки, Сонце, Місяць, а також відокремлені повітря й ефір. Саме таке обертання викликає відокремлення від загальної маси, яке почалось після того, як Нус поклав початок руху...”

“Нус” — однозначного тлумачення слова у нашому перекладі не має. Звичайно, воно перекладається, як “розум”, а німці при перекладі користуються словом “Geist”, тобто, “дух”. Філософ першої половини XIX ст. Брандіс трактує Нус, за Анаксагором, як безмежний, всеупорядковуючий Дух. Він — причина всякого руху, та сам нерухомий й існує сам по собі. Хоч Нус і не Бог, але можна його назвати “Божеством”. У Гегеля Нус — розум або мислення, що існує само для себе, єдине Всеначальне. Цьому Всеначальному протистоїть буття, матерія, взагалі — багатство, що виступає в Анаксагора у формі безмежного числа частинок — гомеомерій.

Якщо Нус не має ніякого відношення ні до фізіологічного, ні до психологічного боку життєдіяльності живих істот, то може він визначає мислячу властивість людини? Анаксагор вважає, що Нус вміщує повне знання про все, маєть на увазі і вирішення, і визначення, а також як задум і намір. В

будь-якому разі в ньому немає однозначного змісту. Він підтверджує: “І над усім, що тільки має душу, і над великим, і над малим керує Нус.”

Виходячи з твору Платона “Аналогії Сократа”, можна зробити висновок, що знайомство з твором Анаксагора рахувалось в кінці V ст. до н. е. звичайним для будь-якого освіченого афінянина. Хоча він сам не належав до числа древніх письменників, і твори його ще не були широко відомі, але вважалось, що вони не підлягають оголошенню, і тільки таємно, з обережністю передавались з рук в руки окремими особами. У ті часи не терпіли фізиків і любителів поговорити про захмарні території (“метеоролісхів”). До них відносились як до людей, які принижують боже начало, зводять його до сліпих нерозумних причин, до незрозумілих сил, до неминучої послідовності подій.

Плутарх у творі “Перикл” пише, що найближчою до Перикла людиною, яка вдихнула у нього величавий образ думок, які возвеличили його над рівнем звичайного вождя народу й додала його характерові високу гідність був Анаксагор з Клазомен.

Та вороги Анаксагора все ж таки висунули звинувачення проти нього. В кінці 30-х років V ст. до н. е. (близько 433-432 р.р.) відбувся суд над філософом і визнали його безбожником. Тільки завдяки Периклу, його проханням, смертну кару замінили на вигнання Анаксагора з Афін, після його тридцятирічного перебування там.

Переїхавши у місто Лампсак, він через кілька років (близько 428 р. до н.е.) відійшов у кращий Світ. Анаксагор прожив дуже плідне й цікаве життя. Це була дуже яскрава особистість. В Лампсаці він жив самотньо й у великій бідності. Перед закінченням земного шляху згадали про нього керівники міста і, відвідавши, запитали, чи він має якусь потребу. Усміхаючись, Анаксагор відповів: “Хай у тому місяці, коли я помру, учнів звільняють кожний рік від занять і влаштовують дитячі ігри.” “І цей звичай зберігається й досі”, — пише Лаерцій в IV ст. до н. е.

“Той, хто тут похований, перейшов межі пізнання”, — написано на могилі Анаксагора.

“СВІТ ЛОВИВ МЕНЕ ТА НЕ СПІЙМАВ”

Г. С. СКОВОРОДА

Гідне місце серед світової філософії займає вчення і нашого співвітчизника Григорія Сковороди. За своїми поглядами на життя він входить до когорти високодуховних людей планети, які жили і працювали протягом усіх віків і вели народ до правильного розуміння Всесвіту та життя людини. Петро Майдаченко пише: “Сьогодні ж ми можемо твердо запевнити: український селянин Григорій Сковорода — один із найвидатніших теософів і філософів-містиків усіх часів.”

Великий народний мислитель, просвітитель і письменник, педагог, музикант, знавець античності й середньовіччя, володів кількома мовами: латинською, старогрецькою, старосврейською, польською, німецькою, російською. Це найвидатніша постать у культурному житті України XVIII ст.

Його багатогранна філософська й літературна творчість — це остання ланка в перехідному періоді від давньої української літератури до нової. Мандруючи Україною і світами, він цікавився життям, звичаями, мистецтвом, віруваннями інших народів, вкраплював у свої твори враження від спостереженого й почутого. Його поетична і прозова творчість стала органічним складником нового письменства, яке розвивало гуманістичні, демократичні ідеї. Він був ідейним предтечею нової української літератури.

Постать Сковороди захоплює, його незвична життєва поведінка, послідовність в обстоюванні свого вчення, безкомпромісність натури, панування над обставинами власного життя. Всебічна природна обдарованість, рідкісна пам'ять, розвинуті завдяки одержаній освіті музичний слух і голос. Він пише пісні і сам складає до них музику, вправно грає на кількох музичних інструментах, засвідчує талант у графіці, а найголовніше, — створює свої визначні філософські твори.

Багато дослідників твердять, що Сковорода належить до тих мислителів, спосіб життя яких перебуває у повній гармонії з їхнім вченням. Сковорода жив

так, як учив, і вчив саме так, як жив. Він, безумовно, був своєрідною особою, у великій мірі продуктом свого оточення, але значно перевищував загальний рівень його доби, проводив палку боротьбу з її ідеологією та забобонами, особливо у найтрадиційнішій релігійній галузі. Це була головна проблема його життя.

Представники тодішньої православної церкви попи та ченці — всю свою увагу звертали виключно на зовнішній бік християнства — догматику, обряди таїнства, а не етику. Вони не могли позитивно впливати на суспільство прикладом свого життя, бо жили так, як і все суспільство. Скрізь панували гроші та пошана до них, а не вищі інтереси: науки, письменства, філософії, мистецтва. У Сковорода зовсім не було догматичного християнства, а тим більше фанатизму та вибраності.

Відомі його гострі слова проти сучасного йому чернецтва. Але й тут, як і в інших випадках, Сковорода не ставився цілком негативно до чернецтва, він повставав проти чернецтва не в його ідеї, а в практичному здійсненні, в тому виявленні, яке він бачив у сучасній йому дійсності. Огиду й осуд викликають у Сковорода прояви нової буржуазної психології та моралі, а особливо бридкі картини звичок і вчинків, які являло собою життя духовенства. Він переконується, що “златожаждни”, сластолюбиві та лицемірні пастирі є гіршими рабами плоті, ніж миряни, що вони значно перевершують останніх у розпусті та користолюбстві.

Сковорода визнавав рівними всі народи і всі релігії світу. Рівними перед Богом і рівними у вияві своєї боротьби з силами зла за особисту свободу і за визнання Бога як вищої сили, що спрямовує людину на перемогу злої волі. У протистоянні сил Світла і темряви немає місця для національного елемента. Григорій Сковорода — прихильник особистої свободи. Його втеча від світу, автоепітафія “світ ловив мене, та не спіймав” є одним із засобів не тільки особистого, але й національного самозбереження, бо тільки через своє, національне можна досягнути загальнолюдське.

Багато спроб було прикріпити до місця Гр. Сковороду, та жодна не була здійснена. Серед них була і пропозиція Єпископа Іосафа — вступити в чернецтво, обіцялось швидко довести Сковороду до вищого духовного сану. Обіцяли йому на цім шляху честь, славу, достатки, почесні, щасливе життя. На що Гр. Сковорода відповів: “Хіба ви бажаєте, щоб я побільшив кількість фарисеїв? Їжте м’ясо, пийте солодко, одягайтесь м’яко і танцюйте. Дякую за милість, за дружбу, за хвалу, я не заслуговую нічого цього за неслухняність до вас”. Він протиставляє чернецтву життя некорисливе, задоволення малим, відкидання всього непотрібного, щоб набути най- потрібніше, відмовляння від різних примх, щоб зберегти себе самого в цілості для боротьби з себелюбством, щоб- краще виконати заповіт любові до ближнього, в шуканні слави Божої, а не слави людської. Його негативне ставлення до багатства й розкоші, які породжують зло, виявлене у цитаті: “Хто не бажає честі, срібла, волостей? Ось тобі джерело невдоволення, скарг, печалі, ворожнечі, судової тяганини, воєн, грабунків, злодійства, всіх машин, гачків і хитрості. З цього джерела народжуються зради... і прірва всіх нещасть.” У критиці Сковородою вищих верст суспільства є чимала доля релігійного моралізаторства. До критики “світу” він підходив з позиції раннього християнства, відстоював загальну рівність, шанування бідних за їхню моральну чистоту, працьовитість і сердечну радість.

Григорій Савич Сковорода багато, писав про загальнолюдські вартості, не надаючи їм українського національного колориту, та це зовсім не значить, що він філософ позанаціональний. Якраз навпаки, за ним установилося визначення народного мандрівного філософа, що найбільше вписує його в український культурно-національний контекст XVIII ст. Всенародне визнання протягом ось уже понад двох сторіч могло прийти тільки до справді національного мислителя. “Як проповідник правди і добра Сковорода став народним ідеалом мудреця. Можливо, тепер уже треба відрізняти Сковороду дійсного від Сковороди ідеального, народного; та нема сумніву, що останній образ виник із першого”, — пише М.Костомаров у “Слові про Сковороду...”

Своїм вченням Г.Сковорода заперечував багатство, боровся зі спокусами, які воно несе людині. Його ідеалом було багатство духу, чистота серця, душевний спокій, цільна й не розбещена мерзотами “світу” людина.

Батьки Григорія Сковороди були з простого люду: батько — козак, мати того ж роду. “Вони мали міщанський достаток середньої заможності, та чесністю, правдивістю, гостинністю, побожністю, лагідністю з сусідами визначались у своєму колі.” А народився Григорій Савич за старим стилем 22 листопада 1722 р., або 3 грудня за новим стилем в с. Чорнухах Лубенського полку на Полтавщині. Навчався з перервою в Києво-Могилянській академії. Співав у придворній хоровій капелі, їздив разом з Токайською комісією генерала Вишневського до Угорщини. Перебування в Угорщині використав для навчання. Побував у Будапешті, Братиславі, Відні, Празі, Галле, можливо — в Італії. Як довів Дм. Чижевський, Сковорода познайомився в Німеччині з філософами-містиками та пієтистами, що дало можливість йому розвинути свій світогляд як філософа-містика. Згодом повернувся до Києва, викладав поетику в Переяславській семінарії, знову вже в останнє повернувся до Академії. Далі був домашнім учителем, рік провів у Троїце-Сергієвій Лаврі, поповнюючи свої знання в бібліотеці, викладав у Харківському колегіумі поетику, курс синтаксими та грецької мови. Тут же познайомився з своїм учнем М.Ковалинським, який досконало склав біографію свого вчителя, яка дійшла до нашого часу.

Останні 25 років свого життя Сковорода стає мандрівним філософом, без сталого місця проживання і без постійної роботи. Саме в цей період розквітає його творчість. Завершує збірку “Сад божественних пісень”, написав основні філософські трактати, діалоги і притчі.

Помер Г.Сковорода на світанку у неділю 9 листопада (29 жовтня за старим стилем) 1794 року у селі Іванівна (нині Сковородинівка на Харківщині).

Гідні уваги рядки Гесс де Кальве про Сковороду: “Тверезість, чоловіколюбство й покірність долі та власній Мінерві, тобто розумові, були визначними рисами всіх його вчинків. Він умер спокійно, без помочи лікарів і з

надією на майбутнє; всі, хто знав, шкодували його втрату. Проста мурігова могила вкриває його кістки, але вона викликає більше поваги, ніж інший величезний пам'ятник...”

Сковорода не боявся смерті, був готовий до неї та помер, як і личило померти справжньому філософові, що все своє життя навчав безсмертю. “Жах перед смертю, — говорив він, — більше всього охоплює людину на старість. Треба вчасно заготувати собі зброю проти ворога цього, не різними міркуваннями, бо вони не дійсні, але спокійним відданням волі своєї на волю вічності... Життя наше — це сон мислячої сили нашої. Надійде час, скінчиться сон, повстане розумова сила і всі часові радощі, насолоди, сум та жах часовости цієї згинуть. До другого кола буття ввійде дух наш, і все часове зникне”.

Яскравим полум'ям горів цей світильник істини та добра протягом кількох десятків років серед пільми забобонів, неуцтва, схоластики, лицемірства, фальшивої побожності, що оточувала його. Доводилось йому не один раз тримати ліхтар для сліпих, бути дзвонарем для глухих.

Діяльність Сковороди проходить на фоні, коли остаточно утверджуються кріпосницькі відносини в Росії та на Україні. Катерина II ліквідує Запорізьку Січ і узаконює на Лівобережжі кріпосне право. Трудове козацтво потрапляє у кріпацьку неволю.

Григорій Сковорода виступив з протестом проти світу, в якому панують жорстокість, соціальна нерівність, ганебні пристрасті. Світ зла у нього конкретизований, його носіями він вважає поміщиків, глитаїв, здирників, панство, духовенство.

Незалежний спосіб життя і переконання Сковорода були причиною ворожнечі і переслідувань з боку церковних мракобісів. У нього визріває переконання, що справедливе суспільство виникне на ґрунті освіти і самопізнання людей.

Онтологічною основою вчення Сковорода є концепція трьох світів: макрокосмосу (Всесвіт), мікрокосмосу (людина) і світу символів (Біблія, міфологія, тощо). Всі світи складаються з двох натур: внутрішньої (духовної) і

зовнішньої (матеріальної), видимої і невидимої. Визнаючи мінливість зовнішньої природи, мислитель стверджує ідею вічності внутрішньої матерії, яку пантеїстично ототожнює з Богом як началом і причиною, що визначає закономірність розвитку всього сущого.

Сковорода сприйняв ідеали філософії гуманізму і просвітництва, віру у всемогутність людського розуму, в неминучість торжества правди й справедливості. Він вважав, що ідеал суспільства, де кожен реалізує свої природні обдарування, як він пише, у “сродній” праці, і дістає насолоду від цього, можна втілити в життя за допомогою освіти, самопізнання. Звідси проголошення самопізнання універсальним засобом моральної перебудови світу. Щастя доступне всім і кожному, бо нікого природа не обділила. Варто тільки відвернути увагу від згубних “плотських” жадань та інтересів і пізнати в собі “справжню людину”, щоб знайти своє покликання і щастя в “сродній” праці, яка зробить “нужное нетрудним, а трудное — ненужным”.

В листах та віршах 60-х років є ряд висловлювань, у яких відбиваються естетичні погляди та морально-етичні ідеали Сковороди. Він викриває злочинність експлуататорського суспільства, протиставляє йому волю людини до збереження духовної незалежності. Він гостро засуджує прагнення панства до розкошів, пишнот і почестей. Оспівування вільного життя у згоді з природою становить основний струмінь поетичних медитацій, які поєднують його пісні з майбутніми філософськими творами. Він не раз наголошує на тому, що втрата доброї волі, захоплення золотом і багатством не приносять щастя, а, навпаки, стають причиною найбільшого нещастя.

Філософська творчість Григорія Сковороди розвивалась під впливом багатьох чинників, що й зумовило складний її характер. Окрім багатого життєвого досвіду тогочасних соціально-економічних факторів, на філософських поглядах Сковороди позначився вплив, принаймні, трьох ідейно-теоретичних джерел. Це — філософські вчення античності, середньовіччя і Відродження, вітчизняне просвітництво і, нарешті, народна мудрість.

У його творах є чимало посилань на грецьких та римських філософів. Найчастіше він використовує висловлювання з морально-етичних питань представників таких філософських шкіл, як піфагорійці, кініки, кіренаїки, стоїки. В розв'язанні морально-етичних проблем для українського філософа авторитетами є Піфагор, Діоген, Плутарх, Епікур, Сенека. Сковорода часто посилається на Платона та Арістотеля. Добра обізнаність з античною філософією і критичне її використання при створенні власного вчення свідчать, що це вчення виникло не осторонь світової філософії.

У ставленні до Біблії, у виробленні принципів її алегорично-символічного витлумачення Сковорода також опирався на традиції пізньоелліністичної філософії авторів середньовіччя та ренесансу. Міфологія його цікавить передусім як засіб розпізнання людиною внутрішніх законів, що керують буттям. Це урівняння Біблії з міфологією, розгляд біблійних сюжетів як своєрідних притч, що узагальнюють нагромаджений людством пізнавальний та моральний досвід, характерна риса світосприймання і світорозуміння українського філософа. Сковорода бачив складність біблійних текстів, захоплювався їх великою внутрішньою силою, образністю і поетичністю, увагою до людини. “Біблія нічого не говорить, що б не стосувалося людини”, — говориться в трактаті “Асхань”. Біблія була одним з джерел його творчості, активно присутня у всій його філософській системі. Він утверджував її як джерело знань, мудрості, вікового досвіду пояснення і пізнання світу. У своїй науці він постійно звертав увагу на внутрішній бік християнства, зазначав перевагу духу над зовнішнім обрядом, церемонією.

Провідне місце у філософській системі Г.Сковороди посідає розроблена ним теорія пізнання. Він вважав, що світ можна пізнати і людина може пізнати обидві “натури” — зовнішню і внутрішню. Початок всякої премудрості — розуміти Господа: “Найголовніший і найначальніший пункт премудрості — це знання про Бога. Не бачу Його, але знаю і вірую, що Він є”. Та перш, ніж пізнати світ, людина повинна пізнати саму себе як частину Всесвіту. “Якщо хочеш виміряти небо, землю і моря, — повинен спочатку виміряти себе”.

(“Наркіс”). Теорія самопізнання розроблена у ранніх філософських трактатах Сковороди, серед яких — “Наркіс”. Головним і початковим пунктом премудрості є знання про Бога, але до цього людина повинна пізнати саму себе, бо “не можна ніяк пізнати Господа, не пізнавши самого себе”. Щоб робити добро іншим і відганяти від них зло, треба пізнати добро та зло у собі й навчитися переборювати зло. Істинне щастя людини — у ній самій, тому треба намагатися досконало пізнати себе і заволодіти цим щастям. Людина, яка не пізнала себе і не вгамувала своїх пристрастей, мало чим відрізняється від тварин. Заклик пізнати самого себе, що пролунав ще в сиву давнину, як відомо, був написаний над входом до храму Аполлона в Дельфах. Здійснення цього заклику в житті Сократ вважав умовою всілякої доброчинності.

Одна половина життя Сковороди була присвячена самопізнанню, а друга — полягала в єднанні з людьми та проповіді їм того ж начала вічності, до якого він прагнув сам. Там Сковорода виконував заповіт любові до вічного, тут інший заповіт — любові до ближнього. Це почуття керувало ним, коли він відвідував хворих та прагнув звернути на шлях правди та добра тих, хто заблудився. Пустельник в ньому з’єднувався з проповідником моралі. Особисто для себе він не вважав потрібними зовнішні форми боговшанування; бо цілком віддався, присвятив себе внутрішньому безпосередньому єднанню з Богом — вічністю. Він завжди з’єднував внутрішнє самопізнання людини з богопізнанням або вічністю. Взнати Христа можна не тільки визнавши старозавітних пророків, але й спізнавши гарно самого себе. Спізнавши себе, знайдемо Христа й зараз перетворимося в нього, й все мертвенне в нас буде знищено ним. “Плоть нічтоже, дух животворить.”

Життя, міркував Сковорода, подібне вінцю, початок і кінець його полягають в одному ж. Колоски народжуються з зерна та знову перетворюються в зерно, дух походить від духу, та знову йде до нього. Перший та останній край одне й те ж — Бог. Вся природа - його риза, знаряддя: все постарішає, зміниться; один він перебуває навіки незмінним. Але все-таки є величезна різниця між всією твариною та людиною, бо людина має вільну волю. Вся тварина має грубі

службові органи властивостей цієї вищої істоти, одна людина є найблагородніше знаряддя його, що має перевагу свободи та повну волю обрання, а тому має в собі й ціну, і звіт за виживання права цього. На цьому обґрунтовано розуміння милосердя, на цьому обґрунтовані всі спілки державні, громадські, сімейні тощо. Так викладає погляд Сковороди щодо цього Ковалинський.

“У всій природі, — говорить Сковорода, - дух панує над матерією, в природі те сильніше, що не є таке яскраве”, як приклад, наводить повітря, яке є невидиме, однак хвилює моря, топить кораблі, ламає дерева, руйнує гори, все проймає, його ж ніщо не пронизує. До цього часу, зазначає Сковорода, ми “безплотної невидимості не лічили істотою, тепер же, поборовши старі думки, ми засвоїли новий погляд, що все видиме є мрія та пустеля, ніщо в порівнянні з вічністю. В людині панує над тілом дух або думка”. “Думка — таємна в тілесній нашій машині пружина, голова та початок всього руху її. Огонь погасає, річка зупиниться, а наречева та без- стихійна думка, що носить на собі грубу брєнність як ризу мертву, руху свого припинити (чи в тілі, чи поза ним) ніяк не може ні на хвилину та продовжує швидко, мов блискавка свого льоту стремління через необмежені вічності, мільйони безмежні...”

Слід вказати і на зв'язок ідей Сковороди з ідеями його попередників. Йдеться про ідею самопізнання, заклик до доброчинності, осуд жадоби і розкішного життя, проповідь задоволення малим, тощо, тобто все те, що становить лейтмотив проповідей та філософсько-богословських трактатів таких українських письменників, як КТранквіліон-Ставровецький, П.Могила, І.Гізель, С.По- лоцький, Д.Туптало, Д.Прокопович та його вчителі М.Ко- зачинський і Г.Кониський. Близькість етичних поглядів М.Козачинського та Г.Кониського і вчення Сковороди виявляється, наприклад, в однаковому позитивному ставленні до етики Епікура, у твердженні про можливість досягнення людиною земного щастя у “спорідненій” праці.

Своєрідність філософських ідей Сковороди зумовлює пошуки відповідної форми і, в свою чергу, залежить від зворотнього впливу цієї форми на їх зміст.

Він ототожнює етичні й естетичні категорії, що в нього, як і в усній творчості, збігаються прекрасно з моральним, краса з добром, потворне з аморальним тощо. Як і добро, краса є для нього атрибутом невидимої матерії, її доцільності та довершеності, тоді як зовнішня краса конечних речей — це тільки примарна тінь, що сама по собі не дає насолоди. Саме тому він схильний визнавати передусім красу нерукотворної, незайманої природи з її ритмами і пропозиціями й ідеалістично заперечувати красу природи, перетвореної людиною відповідно до своїх потреб. У людському житті він також вважає прекрасними ті вчинки, які відповідають природним нахилам людини, смішними — прояви неспорідненості.

Досягнення добра, блага є основою всіх людських вчинків, і тому те, що справді корисне для людини, є бажанням для неї, а отже, і прекрасним. Користь з красою і краса з користю, на його думку, неподільні; їх єдність і є джерелом людського життя. Краса органічно пов'язана з добротою. Тому, твердить Сковорода, виникли філософські догмати про те, що “доброта живе в одній красі”. Це й зумовило ототожнення в його світогляді семантики добра і краси.

Розуміння мистецтва у нього закономірно випливає з теорії спорідненості. Справжня цінність художніх творів, на думку Сковороди, полягає в тому ж, що й цінність життєвих явищ. На його переконання, ніщо не потребує такої внутрішньої свободи, як мистецтво: неспорідненість вбиває будь-яке “художество”. Мистецтво є не тільки насолодою зовнішністю, скільки насолодою споглядання істини і добра, тому важливою ознакою справжнього мистецтва є почуття любові: “Искусство во всех священних инструментах тайных не стоит полушки без любви”.

Визначаючи мистецтво з погляду спорідненої праці, Сковорода робить висновок, що насолоду справжньому митцеві приносить не слава, а сама праця над твором, яка солодша за саму славу. А це означає, що умовою насолоди працею є відповідність вимогам природи і що в усіх науках, як і в мистецтвах, “плодом є правильна практика”, заснована на самопізнанні природних нахилів.

Він твердить, що справжньою є “сокровенная” краса, яка в стародавні часи визначалася словом “декорум”, “сі єсть благоленіє, благопрілічність, всю тварь і всякое дело осуществующая, но нікоім человеческім правілам не подлежащая, а єдинственно от царствія божія зависящая”. Ця краса органічно пов’язана з добротою. Звідси, твердить Сковорода, виникли “філософські догмати”: “Доброта живе в одній красі”, та “Подібне до подібного веде Бог”.

На думку Сковороди, і філософія, і мистецтво повинні служити справі самопізнання людини. Саме в цьому він вбачає повчальний смисл єгипетських статуй. Якщо мистецтво втрачає цю мету і перетворюється на самоціль, тоді воно втрачає все. Поки єгиптяни в образі сфінкса, немов у численних дзеркалах, знаходили знання про себе, було добре, але нащадки їхні це відкинули, і “остались одні художества з фізическіми волшебствами і суєверієм. Монумент, напоєний всепо-лезнейшим для каждого советом, обратился в кумір, уста імуцій і не глаголюцій, а только уліци украшаюцій, — і будто істочнік в лужу отроділся”.

Філософський пантеїзм мислителя, його концепція двох натур і трьох світів, виділення в окремий світ символіки - все це узгоджувалося з вимогами культури барокко. Тому антитетика барокко стала для нього зручною формою синтезу суперечностей земного й небесного, тлінного і вічного, чуттєвого й аскетичного, конкретного й абстрактного.

Як і письменники барокко, Сковорода розкривав трагічні суперечності життя і смерті, добра і зла. У своєму ставленні до світу він спирався не стільки на аналіз соціального середовища, скільки на осмислення гуманістичної сутності суперечностей людини і світу, протилежних начал у самій людині. Сковорода створив власну оригінальну філософську систему. Він визнавав вічність матерії... Всесвіт складається з безлічі світів, взаємопов’язаних між собою, бо “завжди все йде в безконечність”.

Звертаючи увагу на теми, що їх розробляв Сковорода, ми помічаємо, що наш український філософ був одночасно філософом і релігійним реформатором, інакше кажучи, релігія, але без догматів, цебто філософська

релігія була для нього філософією, а філософія — релігією. Коли глянути на твори Сковороди з цього погляду, то вони визначаються незвичайною єдністю, гармонійністю та послідовністю, в них нема суперечностей. На запитання одного з вчених, що таке філософія — Сковорода дав відповідь: “...головна мета життя людини, голова вчинків людини є дух його, думки, серце. Кожен має мету в житті, але не кожен цікавиться головою життя, інший — черевом життя, тобто всі свої справи робить так, щоб дати життя череву, інший очам, інший ногам та іншим членам тіла, інший же вбранню та бездушним речам і філософія або любомудріє прагне всіма вчинками своїми до того кінця, щоб дати життя духу нашому, благородство серцю, ясність думкам яко голові всього. Коли дух у людини веселий, думки спокійні, серце мирне, то все світле, щасливе, блаженне. Це і є філософія”.

Головною рисою філософії Сковороди є її самостійний характер: В основі своїй вона дуже проста, навіть елементарна, але цілком продумана, самостійна й наскрізь пройнята єдністю, монолітністю. Він увійшов в історію української культури як видатний мислитель-філософ, який завершує тривалий історичний період розвитку професійної філософії на Україні. Своєю величною постаттю та своїми думками цілком належить до народу українського, до його світогляду й школи, на ньому відбилась українська філософія, він став найвищим явищем українського художнього письменства. Своєю творчістю і мовною практикою Сковорода завершив старий період розвитку української літературної мови. Ще за його життя стара мова і давнє письменство занепали. Новими шляхами пішли молодші сучасники і наступники Сковороди — Іван Котляревський, Григорій Квітка-Основ'яненко та ін.

Учень і перший біограф філософа М.Ковалинський стверджував, що Сковорода понад усе любив свою рідну мову. Живучи серед народу, спілкуючись з простими людьми, навчаючи їх, він користувався живою народною розмовною мовою. Проте писав він мовою вченою, книжною. Фактично його мова — це суміш давньоукраїнської, церковнослов'янської і

російської мов, яка в той час вживалася в Україні, на останньому етапі існування староукраїнської літературної мови.

Гр. Сковорода продовжував традиції українського силабічного віршування кінця XVI - першої половини XVIII ст. Більшість його поезій написано силабічним віршованим рядком. Та водночас він є і поетом-новатором, майстром форми вірша, пильно працював над римою, ввівши в українське віршування чоловічу риму нарівні з жіночою, зрівняв у правах неповну риму, ритмізував і тонізував силабічний віршований рядок.

Своєю поетичною творчістю Сковорода завершив понад двохсотрічний шлях розвитку силабічного віршування в українській поезії і започаткував силабо-тонічне віршування, засноване на народнопоетичній основі, яка послужила створенню передумови для появи “Енеїди” І. Котляревського — першого твору нової української літератури.

Літературні твори Сковороди, передусім його кращі вірші та пісні, привернули увагу письменників та критиків раніше за філософські твори. І.Я.Франко належно оцінив і визначив місце в українській літературі художньої спадщини Сковороди. Окремі його оцінки зберігають значення і сьогодні.

Тематика та образи його пісень, кантів та псалмів пов’язані з традиціями, але разом з тим у них відчутно звучать і певні нові, незнані раніше поетичні тенденції та мотиви. Ліричним піднесенням пройняті поезії, в яких поет оспівує так звані “вічні теми”: життя і смерть, щастя і долю. “Чиста совість” — основа і критерій людського життя. “Чиста совість” — ідеал для людини типу Сковороди: людина з чистою совістю не боїться загрози смерті. На думку поета, людське життя, подібно до пісні, гарне не тривалістю, а чесністю. Адже “лучше час честно жить, неж скверно целый день” .

Сковорода, з його своєрідністю й суворою красою, робив велике враження на всіх, хто писав про нього. "Гр.Сав.Сковорода, — пише Ф.А Зеленогорський, — перш за все філософ-мораліст, і він творив свої вчинки як свідомий проповідник моралі, відчуючи, що в цьому полягає його завдання, як він сам признається, він навчав і живим словом і творами, що не

призначалися до друку. Сковорода ставив собі високий моральний ідеал і проповідував його іншим людям...”

Насіння вищої Сковородинської етики не вродили такою мірою, як це можна було сподіватися від його проповіді. Перевага низьких матеріальних вигод в українському громадянстві й викликала як натуральну реакцію у нього, палку проповідь проти плоті, матерії, світу в захист всього вищого, духовного, добродійного. “Надзвичайно своєрідну постать становив, — пише О.Я.Єфіменко, — цей мудрець і вчений з його зверхністю простої людини... Простонародність була для Сковороди, козацького сина й бурсака, з одного боку, природною проявою його симпатій, а з другого — свідомим принципом. Він палко кохався у природі України, її мові, піснях, звичаях, кохався так, що не міг на довгий час розлучатися з рідною країною, але щодо народу, так ця закоханість усвідомлювалася світлом свідомої думки”.

“Він жив більше для інших, ніж для себе, казав правду людям не вагаючись і вмер, не жалкуючи за мандрівницьким життям своїм, протягом якого був не більше, як учнем-учителем, півчим та пастухом, але завжди мудрецем, що пильнує стояти обставинами своїми, твердо додержуватися наміченого ним собі правила не скорятися загальному поглядові, коли він оддаляє нас. од істини та добродію”. Так пише Снегірьов, що надрукував 1823 року перший науковий життєпис Сковороди, переважно на підставі праць М.І.Ковалинського, Гесс де Кальве, Вернета та ін.

Широко освічена, красномовна та розумна людина — він свідомо обрав собі долю жебрака, мандрівника, але зробив це не тому, що не міг інакше зробити, навпаки, його таланти давали йому можливість досягти значних посад, особливо в духовній ієрархії. Та цілком свідомо, маючи бажання заховати внутрішню волю та бути вчителем усього народу в найширшому розумінні цього слова, він зрікся усяких прихильностей і створивши з себе старця, мандрівника, виробив у себе серце громадянина Всесвіту.

Не маючи родичів, маєностей, кутка, де голову прихилити, мав насолоди тільки від природи, простих, невинних, безтурботних, справжніх радощів, які черпає розум чистий та дух безтурботний у скарбницях вічності.

В особі Сковороди демократична культура має оригінального мислителя і письменника, пристрасна думка якого не бажала миритися з тиранією несправедливої, ворожої людини соціальної дійсності. Як гуманіст, він обстоює єдність людини і природи, і з цих позицій розвиває ідею рівного права людей на щастя та ідею спорідненої праці як умови його досягнення.

Олекса Мишанич у вступі до книги “Гр.Сковорода” пише: “Проповідь гармонії природи і світу, боротьба і бездуховністю людини і відстоювання її внутрішньої свободи, соціальний оптимізм, байдужість до кар’єри і зневага матеріального добробуту, культ людської дружби — всі ці сторони вчення Сковороди актуальні й нині, суголосні нашій розгойданій добі. Цілісність постаті Сковороди, його потужний інтелект, духовна незаконність, нерозривність слів і діл, розуміння людини як частини природи привертають до нього нові, молоді покоління шукачів істини, оборонців прав і свободи людини”.

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ О.П.БЛАВАТСЬКОЇ

*Я наперед визначений бути
свідком великого тайнства
природи і оповістити його
людям, нагадати їм про ту
чудову силу, яка знаходиться у
їх владі і про яку вони забули;
нагадати їм, що ми оточені
іншими світами, які до цього
часу їм невідомі.*

В. Ф. Одоевський

Життя О.П.Блаватської обкутане до цього часу густою завісою таємничості. Ким все-таки була ця жінка - величавим генієм, який далеко вперед обійшов свій час, чи шарлатаном, який дурих простаків? Видатним мислителем і знавцем езотеричних традицій чи еклектичним плагіатором давно застарілих видань? Натхненним апостолом Великих Вчителів людства чи медіумом, який заплутався у тенетах ілюзії?

Відповідь можна знайти перш за все у працях її літературної спадщини та у спогадах тих, хто так чи інакше знав її особисто.

О.П.Блаватська була одною з найбільш екстраординарних і суперечливих фігур XIX ст. Вплив її життя, праць і вчення на світову думку був дуже значним. Вона — одна з основоположників психології розуму - провидця сучасного світу, засновник стилю сучасної окультної літератури.

Теософське товариство, одним із засновників якого вона була, вело пропаганду окультної філософії на Заході і було основним шляхом для розповсюдження вчення Сходу на Захід. Праці О.П.Блаватської і теософський рух зіграли значну роль у відновленні для народів азійських колоній XIX ст. їх власної духовної спадщини.

О.П.Блаватську не можна не визнати одним із найбільших окультистів за всю історію Західної цивілізації, прямим провідником Транс-Гімалайського Братерства Адептів. Вона перша обнародувала потаємні вчення, на яких ґрунтуються всі релігії, і перша зробила спробу дати релігійно-філософський синтез усіх віків і народів; викликала відродження древнього Сходу і створила міжнародний братерський Союз, в основу якого покладена повага до людської думки, якою б мовою вона не була висловлена. Тут і широка терпимість до всіх членів єдиної людської сім'ї та прагнення втілити не мрійливий, а конкретний ідеалізм, який проникав у всі ділянки життя. Перед такими досягненнями повинна б замовкнути всіляка ворожнеча й появитися глибока зацікавленість до незвичайних сил тієї душі, яка змогла дати такий могутній імпульс людській думки. Та, між іншим, ім'я О.П.Блаватської продовжувало викликати в Росії тільки недовіру. Замість того, щоб сказати вагомі слова на користь тієї, яка насправді повинна б бути славою і гордістю своєї країни, її звинувачували у ворожому ставленні до християнства. Наскільки це звинувачення несправедливе можна судити з того, що ніхто з її послідовників-теософів, хто сповідав християнську релігію в душі і правді, не відійшов від своєї віри, а тільки заглибив і розширив свою релігійну свідомість.

Вчення "Таємної Доктрини", якого вона ніколи собі не приписувала, а вважала недосконалою передачею дорученого їй відкриття, тільки підняло завісу, яка ховала від нас таємниці життя і те, що чекає нас у майбутньому. Вчення "Таємної Доктрини" ні в чому не суперечить істинному християнству, воно говорить про єдність Невимовного Бога, єдиного Отця всього людства, звідки випливає братерство всіх людей і всіх народів, не дивлячись на різницю рас, національностей і віросповідань. В "Таємній Доктрині" порушене питання, яке пояснює неминуче майбутнє, що чекає на нас, якщо ми будемо продовжувати йти проти Божого Закону Любові й Братерства.

Велика і безмежна відданість Олени Петрівни старшим Братам людства дала їм можливість зробити її засобом для передачі нам окультного значення земних подій.

Коли знайомитись зі спогадами і відгуками людей, які знали Олену Петрівну (як друзів, так і ворогів), то найбільш дивує різноманітність їх думок, неначе перед нами проходить не одна, а багато особистостей з одним і тим іменем — Олена Петрівна Блаватська. Для одних вона — велична істота, яка відкриває світові нові шляхи, для інших — шкідлива руйнівниця релігій. То — велике серце, наповнене безмежною жалості до всього, що страждає, то — душа, яка не знає помилювання, то — ясновидиця, яка проникає до глибини душі, то — людина, яка наївно довіряє першому зустрічному. Одні говорять про її безмежне терпіння, інші — про її неприборкану запальність і т.д. без кінця.

І це цілком закономірно. Її властивості виходили із звичайного рівня настільки, що були дуже чужими для переважної більшості. Навіть найближчий її співпрацівник і помічник полковник Олькотт признається у своєму щоденнику, що, незважаючи на багаторічну спільну працю, він до кінця не міг відповісти на питання, яке собі сам ставив: хто була Олена Петрівна? Але всі, хто знав її, погоджувались, що вона володіла незвичайною духовною силою, яка підкоряла собі все, що її оточувало, що вона була здатна на неймовірну працю і надлюдське терпіння, коли справа йшла про служіння ідеї, про виконання волі Вчителя.

Одною з притаманних рис О.П.Блаватської був її влучний і блискучий гумор, добродушний, який часом сильно зачіпав дріб'язкове самолюбство. Вона любила подразнити, пожартувати, зчинити сполох.

О.П.Блаватська (дівоче прізвище Ган), народилася на Дніпрі в Єкатеринославі (тепер Дніпропетровськ). Вона була більш відома під псевдонімом Радди-Бай, яким підписувала свої нариси про Індію. З-під її пера вийшли такі праці, як: “Разоблаченная Изида”, “Тайная Доктрина”, “Ключ к теософии”, “Голос безмолвия”, “Перлы Востока”, “Словарь теософических терминов” та багато інших.

Все життя О.П.Блаватської можна поділити на три чіткі періоди. Дитинство і юність — з дня народження (1831р.) і до одруження (1848 р.), які складають перший період; другий — таємничі роки, про які немає ніякої

інформації протягом 20 років, з перервою в чотири роки, коли вона приїжджала до родичів у Росію (це з 1848 р. до 1872 р.), і третій період з 1872 року до її смерті (1891р.), який вона провела в Америці, Індії та останні шість років в Європі.

Олена Петрівна була дочкою відомої письменниці Олени Андріївни Ган, названої колись Белінським “російською Жорж-Санд”. Батько Олени Петрівни, командир батареї кінної артилерії, вів мандрівний спосіб життя, що вплинуло на виховання дівчинки.

Фізична спадщина Олени Петрівни цікава з тієї точки зору, що серед найближчих предків були представники історичних родин Франції, Німеччини та Росії. З боку батька вона походила з Макленбурзьких князів Ган фон Роттенштерн-Ган. З боку матері - прабабця була народженою Бандре-де-Плессі — внучка емігранта гугенота, дружина князя Павла Васильовича Долгорукого, а донька їхня — княгиня Олена Павлівна Долгорука в шлюбі з Андрієм Михайловичем Фадєєвим була рідною бабцею Олени Петрівни і сама виховувала рано осиротілу внучку. Юна Олена Петрівна була чудовою дівчиною, але до прикrostі свавільною, яка нікому не підкорялася.

Зі всіх спогадів про О.П.Блаватську стає зрозумілим, що в дитинстві вона володіла яснобаченням; небачений для звичайних людей астральний світ був для неї відкритий, і жила вона наяву подвійним життям: загальним для всіх фізичним та іншим, баченим тільки нею одною. Сидячи одного разу на спині чучела тюленя і гладячи його по шерсті, вона розказувала дітям його історію. Одного дотику руки вистачило, щоб побачити астральні картини природи, з якими було пов’язане життя цього тюленя.

Всі думали, що вона бере ці сцени з уяви, а насправді перед нею відкривались сторінки з небаченого літопису природи. Для неї не тільки простір, який нам здається пустим, був наповнений, але й всі речі мали свій особливий голос, і все, що нам здається мертвим, жило для неї і розповідало їй про своє життя. Віра Петрівна Желіховська у своїх спогадах пише про сцену, яка розігралась під час дитячих вилазок. Запрошені діти зібрались у сонячний

літній день на піщаній косі землі, яка колись безпосередньо була частиною морського дна або озера і вся була в залишках раковин і кісток риб. Маленька Оленка простягнулась на піску, підперла руками голову і почала розповідати, яким життям казковим живе морське дно, які там яскраві корали і сталактитові печери, які незвичайні трави, як за спритними рибками ганяються різні морські чудовиська. Діти, не спускаючи очей, слухали її зачаровано, і їм здавалось, що вони оточені всіма дивами морського дна. Вона так все описувала, що малим здавалось, що вони все бачать. Одного разу відбувся переляк. Коли вона сказала, що під ними розкололася земля і голубі хвилі їх заливають, вона встала на ноги, спочатку здивувалась, а згодом налякалась, впавши обличчям на пісок, крикнула на всю силу: “Море заливає нас! Ми топимось...” Всі діти, дуже перелякані, кинулись теж вниз головами на пісок, ридаючи зі всіх сил, бо були впевнені, що море їх поглинуло. Вона ніколи не розповідала так захопливо, як в дитинстві і ранній юності.

Часто вона розповідала про невідомі обличчя, які її відвідували, описуючи їх. Частіше всіх являвся їй величавий образ індуса в білій чалмі, завжди один і той самий, знала його добре і називала його своїм Покровителем. Вона запевняла, що саме він рятував її в хвилини небезпеки. Одного разу (в 13 років), коли вона їхала на коні верхом, кінь злякався і понісся. Дівчинка не змогла утриматись і, заплутавши ногу у стремені, повисла на ньому. Та замість того, щоб розбитись, вона чітко відчула чийсь руки навколо себе, які підтримували її до того часу, поки кінь не був зупинений. І цей випадок був не поодиноким.

Другий період життя Олени Петрівни був насичений багатьма подіями. З 1848 по 1851 р. подорожує по Єгипту, Афінах, Сирії і Малій Азії. На цей період припадає перша спроба потрапити в Тибет. В 1851 р. вона їде в Англію, і там відбувається перша її зустріч із Учителем, який з'являвся їй в дитинстві і якого вона називала своїм Покровителем. Це було так: одного разу, коли вона гуляла, побачила на вулиці високого індуса в оточенні декількох індійських принців. Блаватська зразу впізнала у ньому ту саму людину, яку бачила у своїх

баченнях. Вона хотіла підбігти до нього, та він її зупинив жестом. Стояла, наче заворожена, доки він проходив мимо неї. Наступного дня вона пішла на прогулянку в Гайд-парк, хотіла побути на самоті і поміркувати про незвичайну пригоду. Озирнувшись, вона побачила ту саму постать, яку бачила вчора. Це був Учитель, який розповів їй, що прибув з індійськими принцями з важливою місією і що у нього є бажання зустрітися з нею, оскільки йому потрібно її співробітництво у задумі, який мав намір розпочати. Далі він розповів їй, як потрібно формувати Теософське товариство, і побажав, щоб вона стала його засновником. Він коротко розповів про все, що доведеться їй випробувати, про те, що їй доведеться провести три роки в Тибеті, щоб підготуватися до цього важливого завдання. О.П.Блаватська приймає цю пропозицію.

З 1851 до 1853р. подорожує Південною Америкою і переїжджає в Індію. Вдруге не змогла потрапити в Тибет. Повертається через Китай і Японію в Америку. З 1853 по 1856 р. подорожує Північною та Центральною Америкою, переїжджає в Англію. До 1858 р. повертається через Єгипет в Індію і втретє не потрапляє в Тибет.

У 1858 р. Олена Петрівна з'являється несподівано на батьківщині у своїх родичів на Кавказі. В 1864 р. вона, врешті, прибуває в Тибет, а звідти на короткий час їде у 1866 р. в Італію і знову — в Індію, в Тибет. У 1872 р. їде через Єгипет і Грецію в Одесу до родичів, а в наступному 1873 р. в Америку. Цим закінчується другий період її життя.

У дівочому житті О.П.Блаватської є одна дрібниця, яка ніде не згадується, а мала б зіграти велику роль в її сім'ї. Одночасно з Фадєєвим у Тифлісі жив його родич князь Голіцин, який у них часто бував і дуже цікавився оригінальною молододу дівчиною. Він був, за словами Єрмолової, "чи то масоном, чи то, магом, чи провидцем". У своїй розповіді про несподіване одруження Олени Петрівни Єрмолова пов'язує з від'їздом князя Голіцина з Тифлісу. Вслід пішли чутки, що внучка генерала Фадєєва зникла і ніхто не знає, куди. У вищих колах Тифліського товариства, до якого належала Олена

Петрівна, її зникнення пояснювали тим, що вона пішла вслід за князем Голіциним, і тільки цим можна було пояснити згоду її сім'ї на такий нерівний шлюб з підстаркуватим Блаватським, який служив чиновником з особливих доручень в канцелярії губернатора.

Дід і бабця Олени Петрівни дали згоду на цей шлюб, щоб припинити компрометуючі для її репутації чутки. Відносно втечі її від чоловіка через три місяці після шлюбу, який за всіма даними був фіктивним, можна припустити, що в розмовах з “магом” князем Голіциним, людиною, яка обізнана в сфері медіумізму і яснобачення, Олена Петрівна могла дістати багато вказівок, які вплинули на її рішення за будь-яку ціну вирватись із обмежених умов світського дівочого життя.

Про її зустріч з Учителем у Лондоні 1851 року згадують Олькотт, гр.Вахтмейстер і А.Безант.

Велике значення цієї зустрічі розкривається тільки у зв'язку з героїчним характером полум'яної, сильної, вірної до останнього подиху своєму Вчителю дівчини. При світлі цього маяку всі поневіряння, вся незвичність її переживань, її нові й нові прагнення попасти в Тибет, де вона надіялась приблизитись до Вчителя, — все це дістає цілком новий, глибокий зміст. Тільки істинний чела, який з великою напругою перебудовує все своє духовне життя за новими лініями: який спалює всю свою нижчу природу у вогні внутрішньої битви, здатний виразити досвід духовного подвигу так, як виразила його О.П.Блаватська в своїй книзі “Голос безмолвия”.

Всі такі явища, як яснобачення і ясновидіння, психометрія, телепатія, навіювання і т.д., що називались ще недавно явищами надзвичайними, почали реєструватись у літописах наукових спостережень, та пояснити їх сучасна наука буде не в стані до того часу, поки не почне рахуватись із духовною природою людини, з її духовною еволюцією.

Істинна культура вищих психічних сил має свою науку, свої суворо обгрунтовані дисципліни, свій багатовіковий досвід, своїх учителів і свої школи. В одну з таких східних шкіл була прийнята О.П.Блаватська. Доказом

того можуть бути останні її роки життя, коли вже цілком чітко виявились результати систематичної культури її надзвичайно сильних психічних здібностей.

Її сестра В.П.Желіховська говорить, що раніше ці феномени були їй непідвладні і безконтрольні. Проте, коли ми її побачили через 20 років, то всі ці прояви сил невидимих агентів були їй цілком підвладні, покірні й ніколи не проявлялись без її волі і припинялись вмить за її бажанням. Та ж зміна відбулась і у випадках яснобачення. Раніше вона, не бажаючи цього, часто бачила речі, які її не цікавили, а через 20 років вона переносилася духовним поглядом туди, куди хотіла, і бачила тільки те, що хотіла бачити.

Саме ці психічні сили, розвинені до повної її свідомості і підкорені нею, служать незаперечним доказом, що її психічний розвиток пройшов правильну культуру окультної школи. Ці сили можна поділити на кілька груп:

- а) навіювання, які викликають різні ілюзії;
- б) яснобачення всіх видів, читання чужих думок і настроїв (зміна в аурі спостережуваного);
- в) спілкування на віддалі з особами, які наділені таким самим або більшим психічним розвитком;
- г) сильно розвинене вище яснобачення, яке давало їй можливість здобувати знання, недоступним для більшості способом (читання космічної хроніки у світлі Акаші);
- д) фіксування об'єктивних уявлень актом волі. Картини, створені Оленою Петрівною таким чином, тобто накладанням руки на чистий листок паперу, були пред'явлені експертам в 1895 р. Через проміжок у сімнадцять років можна було чітко розрізнити малюнок, зроблений наче водяними фарбами, голубим, червоним і зеленим олівцями, чорнилом і золотом. У всіх таких випадках зосереджена уява є творцем, силою, а матерія — його працюючим знаряддям;
- е) явища, які вимагають знання первинних властивостей природи, сили зчеплення, які утворюють різні агломерати з атомів, і знання ефіру, його складу і потенції.

Інші її психічні сили зайве й перераховувати, так як їх міг би пояснити тільки той, хто знав би стільки ж, скільки знала сама О.П.Блаватська.

Ще одним доказом її високого окультного розвитку служить вперте мовчання відносно всіх обставин цього таємничого періоду життя. Жодний істинний Чела ні при яких умовах не говорить про свою належність до школи і ні про що, що відноситься до його окультного навчання. Це — необхідна умова, яка має дуже серйозну основу.

Наступним доказом служать її постійні й незмінні заяви, що не вона автор своїх книг, що вона тільки знаряддя, тільки та, що пише під диктант і т.д. Якщо б це було не так, якщо б за нею не стояли Вчителі і вона сама придумала “Таємну Доктрину” зі всіма її цитатами, вона була б не тільки володаркою великих знань, невідомо де придбаних, але й величним генієм, тому що такої індивідуальної творчості, як її “Таємна Доктрина”, не знайти ні в одній епосі. Наведених доказів вистачило б, щоб висвітлити істинний зміст другого таємничого періоду її життя. Цілком можливо, що ця друга частина її життя була багата й особистими переживаннями, хоча можна заручитись, що вони не були ні дрібні, ні вульгарні, та це все цілком не важливо в порівнянні з тим внутрішнім змістом її життя, який розгортається перед нами.

Третій період О.П.Блаватська з 1873 р. провела послідовно в Америці (1873-1878 рр.), в Індії (1878- 1884 рр.) і в Європі (1884-1891 рр.). Він був настільки відомим, що його можна простежити день за днем у всіх подробицях.

Ознайомившись із тим, як О.П.Блаватська починала здійснювати свою місію, і спостерігаючи її діяльність, неважко здогадатись, що тими психічними проявами, якими вона так дивувала оточуючих, сподівалась досягнути визначеної мети: розхитати невіру у невидимий світ, доказати, що поруч із фізичними, існують й інші, незрівнянно більш тонкі, та не менш реальні явища. Більшість оточуючих її тоді людей були вже зацікавлені спіритизмом.

Щоб доказати, що ця теорія заснована на омані, вона проводила подібні ж явища при повній свідомості силою волі і виключною здатністю зосередження.

В явищах на фермі братів Едді вражаюче було те, що з появою серед глядачів О.П.Блаватської матеріалізовані “духи” почали діставати вигляд мешканців Кавказу, курдів, осетинців, а також росіян. Це служить доказом, що матеріалізації, які сприймаються на спиритичних сеансах, приймаються за духи померлих, можуть діставати ту чи іншу форму під дією сили думки того з присутніх, хто має здатність мислити чітко і з великою зосередженістю. А О.П.Блаватська, за словами людей, які знали її, володіла досконало незвичайною здатністю зосереджуватись. “Треба добиватись, - говорила вона своїм учням, — щоб, якщо ви мислите про шкатулку сірників, для вас не було б у всьому світі нічого, крім цієї шкатулки і вашого Я”.

Вона приєдналася тимчасово до спиритизму для того, щоб показати спиритистам всю небезпеку медіумістичних сеансів і всю різницю, яка існує між спиритичними явищами і правдивою духовністю. Вона була впевнена, що спиритизм як вчення, не в стані вплинути на одухотворення життя і вважала своєю місією неправильний західний медіумізм замінити східною духовністю. До того ж негативне ставлення до спиритизму ґрунтувалось на яснобаченні (у зв’язку з виділенням з тіла медіуму астральної субстанції). Вона бачила часто такі небажані явища, які легко можуть пояснити всі люті напади на спиритичні сеанси.

Вона хотіла довести, що досвідчений окультист може творити те саме, що і “духи” спиритистів. Серед різних явищ, які вона демонструвала з цією метою, були миттєві зникнення людей або речей, наприклад, зникнення людини, яка несе лампу, що надавало враження руху по кімнаті однієї лампи.

О.П.Блаватська чудово знала, яку бурю ворожнечі і нарікань вона накличе своїми протидіями спиритизму і все ж без страху енергійно йшла назустріч цій бурі.

Виконуючи волю і задум Адептів, 7 вересня 1875 року відбулось відкриття Теософського Товариства — всесвітнього братерства, без різниці вір, рас, походження. В скромній квартирі Олени Петрівни зібралось 17 чоловік: декілька редакторів і письменників, вчений єврейський Равін, лікарі та інші.

Полковник Олькотт очолив Теософське Товариство, ставши його президентом. У той перший вечір було розроблено сім основних положень, але в них вже тоді були яскраво виражені ті три головні мети, які пізніше були поставлені на прапорі Теософського Товариства. Його члени зобов'язуються: а) постійно прагнути до самовдосконалення, моральної та посильної допомоги своїм ближнім, — допомоги духовної, а при можливості й матеріальної; б) сприяти розповсюдженню арійських та ін. східних мов, наук і знань; в) дослідження в сфері прихованих заповітних законів природи і психічних сил людини. З них тільки перша мета обов'язкова, а дві інші розраховані на добру волю людини.

Спочатку розвиток Товариства пішов поволі, хоча це не послаблювало енергії його засновниці та її американського помічника. У наступному 1876 р. Олена Петрівна почала писати “Ізиду”, а в 1877 р. “Ізіда” вже була видана в Нью-Йорку і звернула на себе велику увагу преси. Писала вона завжди у присутності Олькотта, який допомагав їй зберігати англійський стиль викладення.

Г.Олькотт багато цікавого пише у зв'язку зі спільною працею. Отже, в листах, які йому передавались для редакції, він спостерігав чотири різних почерки, хоча загальний характер письма залишався у всіх Чотирьох однаковий.

Кожна зміна стилю і почерку завжди співпадала або з виходом Олени Петрівни з кімнати, або з певним виразом очей, які вражали в такі хвилини своєю відсутністю життя.

Навесні 1878 р. з О.П.Блаватською стався незвичайний випадок: вона несподівано знепритомніла і була без свідомості кілька днів. Її вже вважали мертвою й збирались поховати, та в цей час з Індії була отримана Олькоттом телеграма від тієї людини, яку Олена Петрівна вважала навіювачем всіх її знань і називала “Вчителем”. Він писав: “Не бійтесь, вона не померла і не хвора, але перепрацювалась. Тіло її вимагало відпочинку. Буде здорова”. На початку п'ятої доби Блаватська прийшла до пам'яті і, дійсно, виявилась цілком здоровою.

У 1878 р. засновники Теософського Товариства вирішили переселитись в Індію. Спочатку поселились в Бомбеї, де підходили відомі браміни, буддисти, парси та ін. Слухали езотеричні тлумачення О.П.Блаватської древніх текстів і погоджувались із тим, що Теософія дійсно є основою всіх релігій. Обидва засновники Теософського Товариства роз'їжджали по всій Індії, всюди збуджували зацікавленість до високої краси староіндуських вірувань.

У кінці 1882 р. внаслідок сирого клімату Бомбею Олена Петрівна дуже захворіла. Це була перша з її смертельних хвороб. Лікарі виявились безсилими і не покладали ніяких надій на її одужання. Саме в той час, коли вона була без свідомості, зникла з кімнати, де лежала. Через 3-4 дні вона повернулася цілком здорова. Вона була завезена на північ від Дарджилінга і там була вилікувана своїм Учителем.

Ще до хвороби Олені Петрівні й Олькотту сподобалось одне містечко, куди вони вирішили переїхати. Це Ад'яр, в околицях Мадраса, на березі моря, де до смерті прожив президент Товариства.

Після переселення в Ад'яр (19.XII. 1882 р.) здоров'я Олени Петрівни залишалось незадовільним. Потрібна була зміна клімату, і вона вирішила переселитись в Європу, в Лондон.

Навесні 1884 р., Олькотт і Блаватська у справах збирались виїхати в Європу. У грудні вони вирушили з Ад'яра в Бомбей, і тоді, повторилось явище, яке не раз було з О.П.Блаватською, і яке завжди вражало оточуючих. В Одесі в кінці грудня спочив її дядько Ростислав Андрійович Фадєєв. Одночасно з його відходом вона бачила його три рази підряд і написала своїм: "Я їду під гнітом жахливого горя: або рідний дядько помер, або я зійшла з розуму!"

Всіх дивував її очевидний розвиток психічних властивостей: її яснобачення, читання думок, інколи бачення того, що творилось за тридев'ять земель від неї. Такі "натуральні" феномени, як читання закритих листів, або ще дивніші пригоди з переміщенням портретів у закритому медальйоні, з якого присутні не спускали очей. Це було описано багато разів у російських та іноземних газетах і журналах (1884 р., влітку).

Восени того ж року О.П.Блаватська, гостюючи в Ельберфельді у друзів Гебхардів, отримала звістку про змову в Ад'ярі і зразу повернулася в Індію захистити своє добре ім'я. Скоро знову залишає Індію через хворобу і, за порадою лікарів, повертається в Європу. Тут же у хворому стані береться за “Таємну Доктрину”. Для цього обрала тихий Вюрцбург. Цілком хвора (страждала від гострого ревматизму) вона сиділа за своїм столом з ранку і до вечора без перепочинку. У розпалі цієї праці на неї валиться другий страшний удар, який розчавив би будь-кого, хто мав би трохи слабшу душу. Вона говорила, що це карма її за Теософське Товариство, за його і її справи. Страшно мучилась.

Через деякий час переселилась в Остенд вдвох з графинею Вахтмейстер, а в 1887р. — в Лондон. В Остенді на очах Вахтмейстер пройшло її третє чудодійне одужання. Два лікарі вважали її стан безнадійним. Та її відвідав Учитель і вилікував. Він запропонував О.П.Блаватській вибір: або вмерти і звільнитись, якщо вона цього хоче, або ще жити, щоб закінчити “Таємну Доктрину”. Він сказав, що її чекають важкі страждання і важкі часи будуть у неї в Англії, куди їй необхідно буде поїхати. Вона вирішила пожертвувати собою. І “промучилась” ще п'ять років. За той час були написані три томи “Т. Д.”, з яких два були надруковані при ній, а третій — після її смерті. Крім цього, було написано ще “Ключ до Теософії” і “Голос безмовності” та багато статей. До того часу відноситься і поява серед теософів, які оточували Олену Петрівну, А.Безант, яка стала після її смерті головою і серцем теософського руху.

У перших числах травня О.П.Блаватська знову захворіла, мабуть, простудилась, але вона мужньо боролась зі своїми недугами і до останньої хвилини поривалась до свого столу. Вона так і спочила у своєму робочому кріслі, на своєму посту, як істинний воїн Духу, яким вона була все своє життя. 8 Травня ранком лікар усіх утішив, що Олена Петрівна поза небезпекою і її стан добрий. Вона одягнулась і хотіла займатись, та раптом закрила очі і о 14-00 год. дня її не стало.

“Вона пішла так тихо і мирно, — пише очевидець, — що ми, які стояли біля неї, навіть не зауважили, коли вона останній раз видихнула... Велике почуття миру спало на неї і на нас, коли ми опустились на коліна, розуміючи, що все закінчено...” Її тіло було спалено, і попіл був розподілений на три частини: одна частина зберігається в Ад’ярі, друга — в Нью-Йорку, третя залишена в Лондоні. День її упокою шанується у трьох частинах світу під назвою Дня Білого Лотосу. Теософи всього світу вирішили поминати кожную річницю її смерті благодійством, милостинею, читанням її творів на урочистих зборах. Одним із найкращих надгробних слів О.П.Блаватської були слова статті публіциста Стеда в його журналі: “Не кажіть мені про її феномени! Яке їх значення, коли ця велика жінка, в наш час безвір’я, здійснила феномен духовний, феномен небувалий, змусивши багатьох найбільш освічених людей нашого покоління повірити в те, що невидимий нам світ заселений мислячими істотами, які незрівнянно більше нас перевершують розумом і пізнанням істини... Блаватська здійснила це чудо!.. Заселивши знову світ духу, — обкрадений сучасною наукою до беззмістовної порожнечі, — ця жінка привернула пристрасних борців своєї місії освічених лідерів суспільної думки...”.

О.П.Блаватська була впевнена у тому, що відродження людства повинно ґрунтуватися на розвитку альтруїзму. У цьому вона була заодно з найбільшими мислителями не тільки наших днів, але й усіх часів...

Про тісну співпрацю О.П.Блаватської з Братами людства ми можемо дізнатися з її описів, які залишила вона: “Я... знаю Адептів, Братів не тільки в Індії і за межами Ладака, але і в Єгипті, і в Сирії, — так як там існують ці Брати і по цей День... Як би їх не називали — розенкрейцерами, каббалістами чи йогами, Адепти всюди є Адептами. Спокійні, таємничі, зречені і які ніколи не розкриваються повністю ні перед ким, навіть при загрозі смерті, хіба що таким чином, як це зробила я... Все, що мені було дозволено сказати, — істина: за Гімалаями існує центр Адептів різних національностей, і Таші-лама знає їх. Вони діють разом... Мій Учитель М., Учитель К.Х. і ще декілька інших, з якими

я знайома особисто, знаходяться там, приходячи і відходячи, і всі вони підтримують зв'язок з Адептами у Єгипті, Сирії і навіть у Європі.” “У різний час я жила у Малому Тибеті і у Великому Тибеті, і... в сумі цей час складає більше семи років... Я була на ламаїстських службах... відвідала Ци-Гадзе, територію Таші-Лунпо і її околиці, і... навіть побувала далі, в таких місцях Тибету, де ніколи не бував жоден європеєць...” “Не стаючи котримсь Махатмою, Буддою чи Великим Святим, хай... той, хто прагне, вивчить філософію теософії і Науку Душі, і він стане одним із скромних благодіяльників людства, без будь-яких надлюдських здібностей... Зрозумійте зразу і пам'ятайте завжди, що істинний окультизм чи теософія полягає у Великому Зреченні від Себе, беззастережним і абсолютним, як в думках, так і в діях. Це — альтруїзм. “Не себе ради, а для світу він живе...” Його особистість повинна зникнути, і він повинен стати просто добродійною силою природи...”

О.П.Блаватська володіла винятковою чуйністю на духовні впливи, в той же час і могутньою волею та незвичайною силою терпіння. Полум'яний ентузіазм і відданість ідеї, якій вона служила, з'єднувались у ній із безмежною самовідреченністю, що давало О.П.Блаватській право на її високе повноваження на глибоку вдячність всіх, хто знав і розумів її.

РЬОРІХ — “СЛАВОЮ БАГАТИЙ”

У далекій Індії в оточенні вічних гімалайських снігів у долині Кулу поставлений пам’ятник з написом: “13 грудня 1947 року тут було віддане вогню тіло Миколи Реріха — великого друга Індії. Хай буде мир”.

Мешканці найвіддаленіших поселень із глибокою повагою шанують ім’я “Реріх”. Вони приходять за сотні кілометрів, щоб вшанувати пам’ять “великого російського друга”.

М.К.Реріх — людина дуже цікавої біографії, феноменальних знань, рідкісного таланту. Він широко відомий у всьому світі як великий художник, філософ, вчений, мандрівник, письменник, археолог, громадський діяч. Усі ці грані свого обдарування М.Реріх об’єднав у прагненні духовного ствердження у світовій Культурі.

Сорок три роки Реріх прожив у Росії, біля двадцяти — в Індії, три — у США, два — у Фінляндії, один — у Франції, більше року — в Англії, два — у Китаї, півтора — у Тибеті, один рік — у Монголії. Був у Швеції, Швейцарії, Італії, Голландії, Бельгії, Німеччині, Єгипті, Джібутті, Японії, Гонконзі, на Філіппінських островах та Цейлоні. П’ять років він віддав великій науково-художній експедиції в Центральній Азії, де пройшов 35 дуже високих гірських перевалів, пересік пустелі Монголії та Китаю.

За роки свого життя Реріх створив більше 7 тисяч картин. Вони розійшлись по всьому світу. Серед різних міст, де є його твори, — такі як: С.Петербург, Москва, Рига, Н.Новгород, Новосибірськ, Нью-Йорк, Париж, Лондон, Брюгге, Стокгольм, Буенос-Айрес, Бена-рес, Аллахабад, Бомбей, Бангалор, Львів та багато інших.

Багато часу віддав дослідницькій та археологічній роботі, споряджав і брав участь у великих і довгочасних науково-дослідницьких експедиціях: грандіозній Центрально-Азіатській (1924 — 1928pp.) і дуже небезпечній і напруженій Маньчжуро-Китайській (1934 - 1935pp.)

М. Реріх був директором Школи Товариства заохочення Художеств у Росії. В Нью-Йорку ним заснований Інститут об'єднаних мистецтв і музей у долині Кулу — Інститут Гімалайських досліджень “Урусваті”.

До 1935 року у тридцяти країнах Європи, Америки, Азії, Африки виникло більше вісімдесяти відділень Товариства імені Реріха. Всесвітнє визнання і схвалення отримав так званий “Пакт Реріха”, який ліг в 1954 році в основу Міжнародної конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройних конфліктів. Реріхи визнані у цілому світі.

Різними видавництвами світу випущено 27 книг, які належали перу М.Реріха, присвячених питанням культури, філософії, космічної еволюції людства та історії.

Про М.Реріха існує багатюща література. Про нього писали В.Стасов, Л.Андрєєв, Жак Бланш, Р.Тагор та багато-багато інших. Якщо зібрати в одне ціле всі ці матеріали, то вони складуть кілька великих томів.

Життя Реріха було настільки незвичайним і багатогранним, що навколо його імені склались неймовірні легенди. Тричі в газетах сповіщалось про його загибель. Йому приписувалось завоювання цілих країн і розповідалось, що від його погляду, наче б то, сивіє волосся. Голоки, які напали на експедицію Реріха у Центральній Азії, запевняли, що вони неодноразово стріляли у Реріха, та ніяка куля не могла його уразити.

Світогляд, який стоїть за Реріхом, духовне стремління творчості для багатьох із нас ще потребує свого усвідомлення. Без цього неможливо наблизитись до розуміння духовно-культурної еволюції людства. Леонід Андрєєв так оцінив зроблене Реріхом: “Колумб відкрив Америку, ще один шматочок тієї ж знайомої землі... і його до сьогоднішнього дня прославляють за це. Що ж можна сказати про людину, яка посеред видимого відкриває невидиме й дарує людям виключно новий світ!”

Життя М.Реріха — досконала гармонія високої мети й високого духу на шляху до її досягнення. Він присвятив себе повністю служінню прекрасному.

За словами Д.Неру, М.Реріх залишив Після себе тисячі живописних творів, кожен з яких “чудовий витвір мистецтва”.

“Безмежний внесок М.КРеріха в скарбницю світової культури й науки, у розвиток взаєморозуміння між народами, в зміцнення миру. Самовіддане життя Реріха вражає багатогранністю, цілеспрямованістю та масштабами його діяльності”, — так пише віце-президент Академії наук Росії Кеменов. А Леонід Андрєєв продовжує: “Реріх — це світ правди. Яке ім’я цієї правди, я не знаю — та й хто знає ім’я правди? Але її присутність незмінно хвилює й осяває думки особливим, дивовижним світлом”.

Отже, хто такий Реріх? У перекладі “Рьоріх”, саме так звучить прізвище і так підписували Микола Костянтинович та Святослав Миколайович свої полотна, статті та листи, означає “славою багатий”.

Рід Реріхів — Датсько-Норвезький — дуже давній і бере свій початок із країни древніх Вікінгів, з суворої землі Скандинавії. Він прославив себе хоробрими воїнами й мудрими державними діячами. Виконуючи повеління з Вище, як пишеться у скандинавських літописах, всіма шанований рід піднявся й перетнув у XVIII ст. води Янтарного моря й широко розселився по Прибалтиці.

Прадід Миколи Костянтиновича славився як добрий знавець кораблебудування. Дід Фрідріх, народжений вже у Латвії в 1780 році, вчився й працював у Ризі. Прожив 104 роки і був всіма шанований. Батько Миколи Костянтиновича — Костянтин Фрідріхович — народився в 1837 році в Айспуте. Освіту здобув у Латвії, а згодом переїхав у Петербург, де працював нотаріусом уже держави російської. Його трудами була в основному підготовлена реформа 1861 року, яка відмінила кріпосне право. Він був близьким до Вільного економічного товариства, займався питаннями народної освіти. Відомо, що він першим очолив Товариство ім.Т.Г.Шевченка у Петербурзі. Велике коло українців і шанувальників України та її славетного співця Т.Г. Шевченка збиралось у Реріхів під головуванням Костянтина

Фрідріховича, розмовляли, створювали статут, планували видати “Кобзар” з ілюстраціями, читали лекції про творчість Т.Г.Шевченка.

27 вересня (за ст.стилем) 1874 року народжується у сім’ї Костянтина Федоровича син Микола. Із самого малку хлопчик любить читати історичні книги, мріє подорожувати. У нього розвивається багата уява. Найкращі дитячі та юнацькі спогади пов’язані з передмістям батька Ізварою під Петербургом, чудовою її природою. Атмосфера батьківського будинку була сприятливою. Багата бібліотека й прагнення батьків залучити дітей до природничих наук: (історії, літератури, музики тощо) сприяли цьому.

Першим звернув увагу на здібності М.К.Реріха відомий скульптор і графік М.О.Мікешин. Він став його першим учителем малювання. Та батько Миколи Костянтиновича бачив у синові майбутнього юриста, а не художника, і розраховував передати йому свою нотаріальну контору.

М.К.Реріх змалку любить музику, дуже тонко відчуває її і розуміє. Залучається до театру, виступає на гімназистській сцені в багатьох ролях у виставах за творами Гоголя, А.Островського та ін.

З десяти років М.К.Реріх бере участь у розкопках із відомим археологом Лівановським на околицях Ізвари. Враження від розкопок були надзвичайні. Археологія стала для нього джерелом творчого натхнення.

У 1883 році М.К.Реріх успішно витримує іспити в одну з найкращих приватних гімназій Петербурга — гімназію фон Мая. До шостого класу весь курс навчання проходив німецькою мовою. Закінчивши її у 1893 р. поступає відразу у два вузи — університет та Академію художеств. Батько наполіг на юридичному факультеті, хоча юнакові був більш до вподоби історичний. Та тільки за такої умови йому було дозволено вступати в Академію, де вчився три роки у Архипа Івановича Куїнджі. Учитель постійно оберігав творчу індивідуальність учнів та їх професійний ріст, вважаючи, що мистецтво і життя — одне ціле. Із великою вдячністю згадує М.К.Реріх другого свого вчителя — французького художника Фернана Кормона, відомого своїми монументальними картинами на історичні теми.

Особливу роль у становленні творчого мислення Реріха зіграло його співробітництво з Римським-Корсаковим, який створив свою теорію “кольорового звукопоглядання”. Він упевнений у тому, що для кожного кольору існує своя тональність, розвинув у Миколи Костянтиновича чудову властивість “слухати колір”. Це обдарування найбільше проявилось у картині “Гонець”, яка була придбана Третьяковим. Високу оцінку цьому твору дали Стасов та Л.М.Толстой.

Згодом М.К.Реріх стає секретарем Товариства заохочування художеств, дійсним членом Імператорського Археологічного Товариства, дипломованим художником, істориком і правознавцем. Археологічні експедиції, розкопки курганів дозволили Реріху наче з середини побачити духовне життя XI-XII сторіч.

Восени 1901 року М.К.Реріх одружується з Оленою Іванівною Шапошніковою, правнучкою полководця М.І.Кутузова, двоюрідною племінницею композитора М.П.Мусоргського. У 1903-1904 роках Микола Костянтинович і Олена Іванівна Реріхи відвідали більше сорока міст Росії, які тісно пов’язані з історією. Вивчали легенди, звичаї, ремесла, народну музику, архітектуру. М.К.Реріх створив серію робіт, яка нараховувала більше 90 творів. У 1906 році М.К.Реріх — директор художньої школи Товариства заохочення художеств. У цей же час створює ескізи для розпису храму в Пархомівці — українському маєтку Голуб’євих. Виділяється його розпис церкви Св.Духа села Талашкіно в маєтку М.К.Тенішевої. У 1909 році очолює художнє об’єднання “Мир искусства”.

Перебуваючи у Фінляндії в 1917-1918 роках, М.К.Реріх уже планував подорож в Індію. Залишилось обрати маршрут, щоб уникнути перешкод англійської колоніальної адміністрації. Через Радянську Росію — відпадало з відомих причин. Було вирішено пробиватись через Захід. М.К.Реріх об’їздив з виставками Західно-Європейські країни і викликав зацікавленість серед російської еміграції.

У 1920 році в Лондоні відбулась історична зустріч М.К.Реріха й Р.Тагора, яка перетворилась у міцну дружбу на весь подальший період життя. Далі переїзд в США, де в 29 містах із успіхом проходять виставки Реріха. Тут він створює художньо-освітнянські установи. Відвідуючи Чикаго, М.К.Реріх бере активну участь у заснуванні міжнародного товариства “Пылающее сердце”, братерства художників усіх національностей, яке б служило потребам художників. Він був назначений керівником російської секції. 11.VII. 1922 року була створена “Корона Мунді”. Це був міжнародний центр мистецтва, який сприяв створенню у 1923 році у Нью-Йорку музею М.Реріха.

Не дивлячись на всі успіхи і досягнення, Реріхів не минає бажання поїхати в Індію. У США вони знаходили підтримку всіх своїх планів. І ось 8.V. 1923р. вони відправились в Париж, (вся сім'я і деякі учні). Святославу Миколайовичу довелось повернутись у Нью-Йорк для роботи в організаціях. Олена Іванівна, Микола Костянтинович і Юрій Миколайович відправились в експедицію в Індію.

Перша подорож в Індію зайняла 10 місяців таким маршрутом: Бомбей — острів Елефанта — Джайпур — Делі — Агра — Сарнатх — Бенарес — Калькутта — Дарджилінг і Сіккім. Головним завданням було вивчення буддизму, як у формі письмових і матеріальних пам'ятників, так і у формі живої релігії, характерної для Тибету.

М.К.Реріх задумав організувати велику Транс-Гімалайську науково-художню подорож. Для втілення цього задуму він у вересні 1924 р. покинув Індію і повернувся на свою базу в США. Співробітники музею Реріха зуміли добитись дозволу вести експедицію під американським стягом. Внаслідок цієї експедиції було створено 500 полотен, які зафіксували неповторність обстежених мандрівниками місць. Досягнення полягало і в археологічній розвідці для підготовки історико-археологічної праці в Азії. Робився збір етнографічних відомостей і польового лінгвістичного матеріалу. “За роки мандрівок по Тянь-Шаню, степними областями Джунгарії, Алтаю, горами Південно-Східної Монголії та високогірному Тибету, — писав Ю.М.Реріх, —

експедиція відкрила багаточисленні могильники кочівників I-II сторіч, було зібрано багато тибетських і монгольських книг”. До цього треба додати колекцію дрібної пластики (тибетсько-буддійської бронзи) і центрально-азіатського мистецтва, а також широкий природно-науковий колекційний матеріал.

Експедиція не була б такою вдалою, коли б не було поруч із Миколою Костянтиновичем його дружини Олени Іванівни, яка ділила всі його труднощі, а також старшого сина Юрія Миколайовича, який досконало володів мовами й діалектами Центральної Азії, глибоким знанням релігійно-філософських традицій, тонким відчуттям вступати в довірливий контакт із місцевими жителями. Азія, яка вміє зберігати свої таїни, охоче довіряла ці таємниці Реріхам. Та сім'я Реріхів нашттовхувалась не тільки на звичайні перешкоди високогірної експедиції. Британська спецслужба хотіла зірвати плани Реріха. Був вчинений напад озброєних провокаторів. Шість годин Миколі Костянтиновичу довелося “пробути з піднятим револьвером”. Члени експедиції були заарештовані Китайськими властями Хотана (за доносом англійців) і були роззброєні. Три місяці треба було добиватись звільнення членів експедиції і дозволу продовжити шлях. Коли ж після відвідин у 1926 році Москви, радянського Алтаю і Бурятії, експедиція поверталась через Тибетське нагір'я в Індію, в двох переходах від Нагчу караван було затримано військовими підрозділами Лхаси. Це був початок трагедії. Експедиція непристосована до умов довгої зимової стоянки була вимушена провести п'ять місяців в умовах суворої тибетської зими, коли температура повітря знижувалась до -55 градусів по Цельсію. П'ятеро людей з експедиції померли. Гинули з голоду і холоду верблюди і коні. Світ облетіло повідомлення, що експедиція наче пропала безвісті. Та все ж у березні 1928 року Микола Костянтинович вивів залишки свого каравану із тибетської западні і повернувся до кінця весни в Дарджилінг. Тут уже підтвердилось, що експедиція була блокована керівництвом Лхаси на вимогу англійців, щоб не допустити повернення експедиції навіть ціною життя її учасників.

Зібрані матеріали підлягали довгій і всебічній обробці. Треба було залучити спеціалістів кількох профілів. Із цією метою заснували 29.VII.1928 року міжнародний науковий центр-інститут гімалайських досліджень “Урусваті”.

Ще одна експедиція відбулась у Внутрішню Монголію через Хінган і Гобі. У червні 1934 року мандрівники покинули Харбін і направились до Баргінського плато, розташованого у підніжжі Хінганського Хребта, й продовжили шлях у південну частину Внутрішньої Монголії, де пустелі Гобі і Алашань. Успіх експедиції був безсумнівним (більше 300 видів засухостійких рослин, насіння лікарських рослин, археологічні знахідки на маршруті військ Чінгісхана).

Тут треба сказати, що М.К.Реріх у своїх щоденниках під час експедиції велику роль приділив проблемі переселення народів.

Багато деталей життя М.К.Реріха до цього часу залишилися невідомими, так як безпосередніми свідками було обмежене число людей. Життя Миколи Костянтиновича в Індії проходило в гірських районах. Регулярно підтримувались зв'язки із зовнішнім світом листуванням. Він покидав Індію тільки для участі в експедиціях і короткочасних поїздок у США, Європу для підготовки експедицій та у зв'язку з роботою інституту “Урусваті”.

У самій Індії Миколу Костянтиновича відвідували місцеві вчені, художники, політичні діячі, а також представники з Америки й Європи, наукові співробітники “Урусваті”.

Місцеве населення ставилось до Реріхів із великим довір'ям і повагою. Микола Костянтинович постійно листувався з науковими, культурними, громадськими організаціями багатьох країн, а також із діячами науки й культури, Р.Тагором і його братом Абіндранатом. Високо цинив сім'ю Реріхів Джавахарлал Неру і особливо мистецтво Миколи Костянтиновича й Святослава Миколайовича.

Микола Костянтинович багато часу віддавав малюванню Гімалаїв та їх опису. Він вивчав їхню історію, фіксував на своїх полотнах їх форму і колорит.

Підкорений ними, він настирливо звертав на них увагу вчених. Микола Костянтинович був упевнений, що Гімалаї зберігають ключі до багатьох таємниць історії планети й людини, яка на ній жила. Гірський світ або гірська країна захоплювала не тільки красою й неповторністю, казковістю й незвичайністю, але і як одна з ранніх сторінок людства, як прабатьківщина перших його спільнот.

У постійній і напруженій праці М.К.Реріх нічого не вимагав для себе особисто, задовольнявся найменшим, дуже суворо засуджував прагнення до матеріального багатства. Він вважав, що розкіш не сумісна ні з красою, ні зі знанням і є джерелом вульгарності. До своїх речей Микола Костянтинович ставився, як до позичених, які після нього будуть приносити користь іншим. Він не визнавав сум, песимізм, голослівне звинувачення людей за їх недосконалість. Микола Костянтинович писав: “Працуйте кожен день, неодмінно кожного дня що-небудь повинно бути зроблено”.

Виховуючи художній смак, оберігаючи й розвиваючи творчу індивідуальність і національні особливості учнів, невпинно розширював і поглиблював їх кругозір у поєднанні з послідовним навчанням образотворчої грамоті, формував високі моральні якості.

Він підкреслював своє негативне ставлення до абстракціонізму, сюрреалізму, до модерністських викручувань, які претендують на соціально-прогресивну значимість. “Істинний реалізм відображає сутність речей. Для справжньої творчості реалізм вихідне сходження... Без руху не буде й оновлення, але новизна повинна бути здоровою, бадьорою, будівничою. Рятуй від абстрактних закапелків. Холодно жити в абстрактних будинках. Не насичує абстрактна їжа. Бачили помешкання, обвішані абстракціями... Моторошні вісники! Досить!.. Життя висунуло такі грізні реальності, що їм буде співзвучним тільки істинний реалізм. Хитрим загином, перегином, згином не перебороти страхів, що затопили зніяковіле людство”.

“Сюрреалізм і більшість всіляких “ізмів” не мають шляху в майбутнє. В силу належності до того чи іншого напрямку, чи то течії замикають себе, на думку Реріха, “в заворожене коло будь-яких заборон”.

Можна простежити, що людство, коли наставали строки оновлення, поверталось до так званого реалізму. Під цією назвою припускалось відображення дійсності...

Серце народне прекрасно знає, що від реалізму відкриті всі шляхи. Найбільш реальна творчість може бути чудова колоритом, може мати навіюючу форму і не боїться привабливого змісту”.

Своїм мистецтвом М.К Реріх стверджував кращий і найвірніший шлях до планетарного — через національне, що приводить до збагачення світової культури.

Зв’язки Миколи Костянтиновича з Україною, за його словами, появились давно. Гриміла трупа Кропивницького, Заньковецька, Саксаганський, українські пісні захоплювали чимсь новим, нечутим. “В Академії художеств завжди було багато українців і ми жили дружньо”, — писав Микола Костянтинович. В Академії художеств на українському вечорі ставили живі картини з “Кобзаря” за ескізами Мікешина. До Миколи Костянтиновича підійшов співробітник “Новостей” і сказав: “Але ж ви уродженець України?” “Ні, я пітерець”, — відповів Реріх. — “ А я все-таки скажу, що ви українець, картини-то вдалі, видно, любите Шевченка. ”— “Так, я став українцем”, — пише М.К.Реріх.

49 років свого життя він жив і працював на Заході, (з 1874 по 1923 рік). М.К.Реріх був людиною Заходу і лише третину свого життя він провів на Сході, в Індії. Глибоко вивчив життя, побут, культуру, вірування і древню мудрість Сходу. Він усім серцем полюбив Схід, і через мистецтво, свої картини, свої книги відкрив його нам. Із метою допомогти нам, саме на сім'ю Реріхів нашими Вчителями було покладено місію передачі для людства Землі наступної ланки Великих духовних Вчень - Вчення Живої Етики.

Одне з головних завдань Живої Етики — навчити людство, як жити в злагоді з Космічними Законами, щоб піщинка-Земля змогла виконати своє призначення. Якщо людство буде діяти проти волі Творця, порушуючи Закони Всесвіту, то це викличе неминучу розплату: на Землю звалиться такий удар, який може перетворити її в космічне сміття.

Саме сім'я Реріхів стала першим відкривачем тої космічної сили, яка знаходиться в сплячому стані в кожному з нас. Будь-яка людина може пізнати її, очистившись від скверни самої, пристрастей, зрозумівши необхідність бути корисною іншим та еволюціонувати шляхом любові та відданості Ієрархії Світла.

Шлях добра й любові, який заповів нам Учитель Нового Завіту Ісус Христос, єдиний і правильно вибраний. Саме цим шляхом пройшли земне життя Микола Костянтинович, Олена Іванівна, їхні сини Юрій та Святослав.

Жива Етика — Вчення, яке відкрило нам енергетичний світогляд, говорить про Вищі Світи, Тонкий і Вогняний, під впливом яких знаходиться багато явищ на Землі й елементи яких входять у нашу культуру.

Нове Вчення, надане Космічними Ієрархами нашій планеті, — “Жива Етика” реалізує себе не через міфологічні образи, не через релігію, а через науку або точку синтезу, яка зв'язана з основними напрямками еволюції.

М.К.Реріх переконаний, що існує спільність шляху в пізнанні світу різними народами Землі, що мистецтво єдине у відтворенні істини й краси. Він вважав, що слов'янські й індійські культури рідні духом, виростають з одного кореня. Звідси не випадкове тяжіння Реріхів до Індії. “...Живе в Індії краса. Принадливий великий Індійський шлях”, — писав М.К.Реріх.

Життя М.К.Реріха було дуже напруженим, працював надзвичайно багато. Усі дні в нього були розподілені, добре сплановані, і будь-який вільний час він використовував повністю. Найбільшою цінністю був час, і великий злочин не цінити його, марно губити. Він звик працювати до 16 -18 годин, падаючи від втоми в кінці дня, щоб зранку продовжити почате. Часто йому доводилось

займатися одночасно кількома справами, і завжди це виходило в нього без спіху — обдумано й спокійно.

Микола Костянтинович не залишив свого бойового посту до скорботного дня 13 грудня 1947 року, коли приступ серцевої недостатності обірвав нитку його життя.

Пізніше, в пам'ятний день 13 грудня Великий Владика сказав: “День пам'ятний відзначимо особливо. Високий Дух приходив у світ і залишив у ньому свій перлинний візерунок на віки. Еволюція планети отримала могутній імпульс. Творчість рук великого художника мала світове визнання. Це незаперечно. Та величезне поле невидимої діяльності його духу ще буде давати свої вогняні наслідки протягом багатьох сторіч. Цей бік його активності ще мало розуміється, та завісу привідкривають його книги та рукописи. Жив життям та інтересами всієї планети, брав участь у рухах і починаннях, які були вказані Нами. Ідея Прапора Миру, охорони скарбів мистецтва і пам'ятників, — Пакт Миру, об'єднання кращих представників людства під знаменами культури — все це прообрази тих форм життя, в які виллється доля планети у Світлій Епосі Матері Світу, яка наступає. Він проголосив поняття й ідеї, які до нього не визнавались людством, ідеї, визнання яких вимагатимуть часу й боротьби, та без втілення їх у життя Землі загрожує катастрофа. Його передбачення ходу світових подій носить планетарний характер. Виконавцем Великої Місії Світла, Посланцем Ієрархії був на землі цей великий художник, філософ, мандрівник, археолог і Людина великого серця, яка віддала все своє життя служінню людству. Не будемо вважати його мертвим, який покинув світ, та зрозуміємо, що вогняна діяльність такого Духу й служіння його Світлу не перериваються смертю. Смерть для тих, хто вірить у неї й думає померти, але вінець свідомого безсмертя — ділянка Духів Високих”.

ПАКТ РЕРІХА

СТЯГ МІРУ

15 квітня 1935 року в кабінеті президента США Ф.Д.Рузвельта в Білому домі був підписаний Пакт захисту культурних цінностей під час військових зіткнень представниками США, Північної Америки, всіма державами Центральної і Південної Америки, які входили в Пан-американський Союз. Виступаючи по радіо, Ф.Рузвельт сказав: “Пропонуючи цей Пакт для підписання всіма країнами світу, ми прагнемо того, щоб його всесвітнє визнання зробилось суттєвим принципом для збереження сучасної цивілізації. Цей договір має більш глибоке значення, ніж текст самого документа”.

Пресою було підкреслено велике значення цього символу зближення й взаєморозуміння, який об’єднає в майбутньому всі нації. Так був зроблений ще один вдалий крок у справі збереження культури її видатним подвижником, художником, філософом-гуманістом М.К.Реріхом.

Ідея створення міжнародної охорони скарбів людського генію хвилювала М.Реріха ще на початку сторіччя, з перших років його багатогранної творчості. Як невтомного археолога, дослідника історії архітектури й мистецтва, як талановитого живописця, знавця древньоруської ікони й фрескового розпису культових храмів, як людину, яка розуміла й цінила культуру інших народів і поставила метою життя - служіння красі.

Публікації М.Реріха пронизані тривогою за злочинне ставлення до пам’ятників минулого, їх старінням та руйнацією. У 1903 році після відвідин старовинних монастирів він уперше виступив у Товаристві архітекторів із повідомленням про необхідність об’єднаного збереження пам’ятників для справи культури. Пізніше, в 1915 р. після руїн першої світової війни, коли постраждало багато соборів, музеїв, інших культурних об’єктів, він написав доповідь з цього приводу імператорові Миколі II і великому князю Миколі

Миколайовичу, яка була прийнята з великим співчуттям. Та, на жаль, військові події перешкодили втілити цю ідею.

У 1929 році після повернення в Америку з п'ятирічної трансгімалайської експедиції з багатючими матеріалами з історії культури цього континенту, Реріх знову піднімає питання про необхідність Міжнародного мирного договору, який би оберігав скарби мистецтва і науки. В основу такого документа він пропонує покласти деякі основні принципи організації Червоного Хреста.

Ідею Пакту широко підтримали такі прогресивні люди світової громадськості: Р.Роллан, Б.Шоу, Т.Манн, А.Ейнштейн, Г.Уельс та ін. У статтях та публічних виступах М.К.Реріх не перестає повторювати, що Пакт є суттєвим не тільки під час війни, “але, може, ще більш потрібен щоденно, коли без грому гармат часто здійснюються такі ж невинуватні помилки проти культури”. Адже її творіння часто стають жертвою людського невігластва, фанатизму і таке інше.

Серед держав, які ратифікували Пакт Реріха в 1936 році, не було СРСР. Істинно, немає пророка в своїй вітчизні. У цей час над його батьківщиною згущалась темрява внутрішньої політичної війни. Війна атеїзму з вірою, невігластва зі знанням, варварства з культурою. Закриваються у всій країні церкви, храми, використовують їх під склади, амбари або просто їх знищуючи. Саме в цей час постраждав древній Київ. Сумним наслідком став середньовічний Золотоверхий Михайлівський монастир. У 1934 році було вирішено знести церкву Трьох святих XII сторіччя, Золотоверхий Михайлівський собор. У 1936 році будова собору, яка простояла більше 8 століть, була підірвана динамітом і зруйнована до ґрунту. Знищена Десятинна церква 996 року, Нікольський пустельний монастир, церкви Ірининська, св.Миколи, О.Невського, св.Ольги, св.Бориса і Гліба, Соборна Церква успенія Пресвятої Богородиці, Богоявленська церква Братського монастиря. А в 1941 році був підірваний унікальний Успенський Собор печерської Лаври. Тільки в Києві було зруйновано 22 церкви, 10 дзвіниць, 14 архітектурних споруд. Важко

пояснити таке явище, бо ж було знищено воно під керівництвом тогочасної влади.

Червоним Хрестом Культури назвав М.К Реріх свій договір, маючи на увазі, що цей Пакт буде оберігати духовне здоров'я людей. Адже істинна краса зцілює душу, приносить радість, робить нас утоншеними і добрішими.

У 1954 році, коли М.К.Реріха не було вже на земному плані, в Гаазі була підписана Міжнародна конвенція, в основу якої ліг Пакт культури. Її вже підписали 56 країн світу, в тому числі й СРСР.

Разом із Пактом М.К.Реріх запропонував і стяг, який потрібно було б піднімати над об'єктами, які охороняються, називаючи його Стягом Миру. Біле полотно з зображенням на ньому червоного кола, всередині якого розташовані три червоних круги. Цей знак символізує вічність, яка виражена в спадковості минулого, теперішнього та майбутнього. (Між іншим це і наука, релігія, мистецтво у колі культури; трійця; світи: фізичний, тонкий і вогняний у колі безмежності, і т.д.)

Походження символу космічне. Він об'єднує людство землі у єдиному дусі світла й подвизі І зустрічається в глибокій давнині. Прикрашав тамгу (знак особистої власності) Тамерлана, фібули (застібки-шпильки для одягу) мешканців Тибету, Кавказу, Скандинавії, предмети побуту Візантії й Риму. На древньоруській іконі символ часто зображений на одязі святих і подвижників. Ним відзначені, як правило, люди високодуховного рівня й суспільного стану незалежно від національної належності. Зустрічаються зображення трьох кругів також у Львові: на Домініканському Соборі, на стелі церкви св.Михайла, на багатьох архітектурних будовах міста.

Людське серце прагне Миру. На всіх континентах розуміють покликання до культури, прагнуть врятувати, зберегти культурні цінності, як і все краще, створене цивілізацією.

Нині, як і в минулі десятиріччя, Стяг Миру, Стяг Культури переможно розвіюється над різними установами Культури у багатьох країнах Світу, над

найвищими гірськими вершинами планети, встановлений він і на полюсах Землі.

Побував Стяг Миру і в навколоземному просторі. Особливої участі винести його у відкритий Космос удостоївся космонавт-дослідник Олександр Баландін, який вперше в історії космонавтики поєднав напружену орбітальну вахту з виконанням широкої культурної місії. На орбіті він мав зі собою Вчення Живого Етики, читав його, заносив у звуковий щоденник свої роздуми й емоційний відгук на події, які переживав. Він вперше почав на орбіті писати вірші, малювати олійними фарбами чудові пейзажі.

Захист культурного надбання народів, завданням якого були чітко сформульовані й поставлені М.К.Реріхом перед теперішніми й майбутніми поколіннями, невід’ємні від їхнього духовного розквіту.

Пакт Реріха став першим міжнародно-правовим актом, який спеціально присвячений охороні культурних цінностей, єдиною міжнародною угодою в цій сфері. Цей документ став основоположним каменем фундаменту юридично-організаційної системи міжнародного співробітництва, яка почала створюватися й розвиватися в останній період. У наш час система цього співробітництва має розвинені правові, адміністративні, фінансові структури.

Найважливішими документами ЮНЕСКО є:

- “Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту”, яка була прийнята в Гаазі 14 травня 1954 року, (яка вже згадувалась вище), міжурядовою конференцією держав - членів ЮНЕСКО;
- “Конвенція про заходи, які спрямовані на заборону й попередження незаконного ввозу, вивозу й передачі права власності на культурні цінності”, яка була прийнята в Парижі 14.XI.1970 р. шістнадцятою сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО;
- “Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини”, яка була прийнята в Парижі 1972 р. сімнадцятою сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО.

Відмітний знак Гаазької конвенції є щит, загострений знизу, розподілений на чотири частини синього й білого кольорів. Емблема Конвенції про охорону всесвітньої спадщини — з'єднаний знизу квадрат (символ рукотворного) і окреслююче його коло (символ природного).

Ці два зображення знаходимо в об'єктах культурної спадщини відповідно з указами конвенцій.

Конвенцію про охорону всесвітньої спадщини було ратифіковано нашою державою у 1988 році. Зараз ця організація об'єднує більше 80 країн світу, здійснює свою діяльність у тісному співробітництві з іншими міжнародними організаціями.

Сьогодні стало очевидним, що для вирішення глобальних цілей збереження Культурної спадщини людства вимагається і глобальна відповідальність народів, інтегрування зусиль держав і світової суспільності, дія якої на вирішення цих завдань постійно зростає.

У цьому, 1999 році, в 45-ту річницю Пакту Реріха, ми з вдячністю згадуємо великого водія Культури, Художника, Вченого, чиє ім'я увіковічене у назві цього історичного міжнародного документа. Він дуже багато зробив для розвитку міжнародного культурного співробітництва й збереження культурної спадщини. У цьому році організацією ЮНЕСКО до списків світової культурної спадщини вписане і взяте під охорону місто Львів. Таким чином, старовинні пам'ятники архітектури міста спільними зусиллями будуть оберігатися для нащадків.

ОЛЕНА ІВАНІВНА РЕРІХ — ПРОРОЧИЦЯ МАЙБУТНЬОГО

*Та як сказано- стане видимим
Невидиме, і ми будемо в житті
готові прийняти хрещення вогняне.
Тому так необхідно нам побачити
значення досвіду, який здійснила
Матір Агні Йоги тут, не виходячи
з життя. Від перших просторових
іскор через усі вогні до Самадхі
вона залишить у записах, які
ляжуть порогом "Нового Світу".*

"Серце", 210.

Світобудова визначає собою грандіозну одухотворену енергетичну систему, і людина в ній є тільки однією з багатьох структур, яка тісно пов'язана з іншими структурами і яка з ними взаємодіє. Про це говорили Високі Вчителі у своїх бесідах з О.І.Реріх і у своїх "передачах". Вони створили новий енергетичний світогляд, який був такий необхідний переломному ХХ сторіччю. Світогляд цей, як і будь-що інше, буде сприйматись із величезними труднощами. Нерозуміння і засудження підуть поруч із ним.

Книги, які вона склала внаслідок цих бесід і передач, назвались Агні Йоґою або Живою Етикою. Вони повідають про те, що енергетична система Світобудови живе й розвивається згідно Великих Законів Космосу, таких як Закон Карми, Закон відповідності форми й енергій, Закон космічного співробітництва, Закон гармонії двох начал та багато інших. Життєдіяльність Космосу підтримується енергетичним обміном між різноманітними структурами, що його складають. Космічна еволюція людства є по суті енергетичним процесом, в основі якого лежить той же енергетичний обмін. Останній і є головною рушійною силою еволюції.

Сталося так, що в кінці XX сторіччя наша планета і людство, яке на ній живе, підійшло до нового еволюційного витка. У книгах “Живої Етики” відзначені основні його особливості: це наближення до Планети нових енергій, підсилення взаємодії світів інших вимірів із нашим щільним світом, вміле поведження людини з психічною енергією, інтенсивна взаємодія з енергетичними структурами Космосу і розширення енерго-інформаційного обміну з ними, підвищення рівня синтезу матерії й духу, і, накінець, формування нового, більш високого й витонченого виду людства, шостого виду або шостої раси (наша раса п’ята).

Праці О.І.Реріх: “Сни і бачення”, “Вогняний досвід” і, накінець, її листи керівнику Нью-Йоркського музею М.К.Реріха З.Г.Фосдік є унікальним матеріалом, який висвітлює той творчий еволюційний процес, в якому брали участь Космічні Ієрархи разом з О.І.Реріх, до того ж вона в цьому процесі відігравала дуже важливу і визначальну роль, без якої ця творчість просто не змогла б відбутись. Олена Іванівна дає нам можливість стати свідками унікальної космічної дії, через яку пройшла вона сама, пробиваючи дорогу земному людству до висот Космосу, до висот духу і до більш високих форм матерії. Вона дає нам особисто можливість для усвідомлення пройденого нею, земною жінкою, дуже складного й дуже важкого шляху, сповненого стражданнями фізичними й духовними, яке так необхідне нам усім.

Учителі, які продиктували їй книги Агні Йоги, говорили про наближення епохи Матері Світу, про новий еволюційний виток, напосний жіночою енергією, і жінки зіграють головну роль у створенні прийдешнього Нового Світу. Того Нового Світу, де сформується шостий енергетичний вид людства, такий неподібний за своїми здібностями й енергіями на представників нашого п’ятого виду. Вона добровільно повернулась на Землю, щоб розчистити дорогу цій шостій расі і створити для неї новий енергетичний коридор еволюції. Олена Іванівна стояла на порозі цього Нового Світу, несучи в собі старі й нові енергії, творячи в собі, людині п’ятої раси, нову людину шостої раси. Без цієї творчості шоста раса не змогла б відбутися. Її слабенькі паростки, які стали появлятися на

Землі в 40-ві роки, могли загинути без такої енергетичної підтримки й живлення.

Олена Іванівна погодилась на звичайне земне втілення без будь-яких попусків і врахувань її особливостей. Ієрархи і Великі Вчителі стежили за її розвитком у дитинстві, навіювали їй сни й видіння, через які вона досягнула себе і все, що з нею було пов'язано. Вони тримали свій Щит над нею, намагаючись зберегти від непотрібних випадковостей і полегшити їй життя... Її головний Учитель і Наставник Ієрарх високого ступеня, вів її з дитинства до останніх днів... І Він же дав їй поняття про те грандіозне космічне завдання, яке вона пізніше виконає.

“Період від сорокарічного віку, — писала Олена Іванівна, — утвердився на новому досягненні наближення до Наставника і Вчення Світла. Наставник появлявся спочатку як Індус, та коли свідомість учениці розширилась і навчилась вміщувати, Чудовий Лик почав поступово змінюватись і прийняв, накінець, Величаву Подобу Космічного значення — Владики Мудрості й Краси, Владики Священної Шамбали. Разом із розширенням свідомості вийшла нова можливість наближення до потаємного Знання й прийняття Вогняного Досвіду і, накінець, участі в будівництві космічному, в співробітництві з Великим Наставником, Владикою Світла”.

Її унікальні записи про “будівництво космічне”, які вона назвала “Вогняним Досвідом”, відносяться до 1924 року, коли Реріхи жили в Дарджилінгу і збирались в Центрально-Азіатську експедицію. Цей зв'язок у просторі і в часі, який виник між самим Космічним експериментом і експедицією, яка планувалась, зайвий раз підтверджує значне еволюційне навантаження останньої, таємниці якої ще до цього часу не розкриті до кінця.

Промені Космічних Ієрархів, наче тонкі хірургічні інструменти, формували нову енергетику О.І.Реріх, в якій Земля поєднувалась зі Світами інших станів матерії та інших вимірів. І, перш за все, зі Світом Вогняним, світом духотворчості, без якого неможливим є оновлення Землі та новий еволюційний виток, до якого прагнув одухотворений Космос.

З того часу Велика сутність і земна жінка О.І.Періх буде відчувати і асимілювати кожен нову енергію, яка приходить із Космосу. Вона буде приводити її у відповідність з еволюційним процесом і давати цьому процесові на Планеті свій енергетичний імпульс. Буде знаходитися в енергоінформаційній взаємодії з Братерством, Космічними Ієрархами, іншими світами і, накінець, Космічним Магнітом. Її земне тіло, яке змінилось й витончилось експериментом, вже не зможе існувати так, як існують інші земні тіла. Воно буде тілом шостого енергетичного виду і вимагатиме нових умов, та старий світ, який доживає свої останні космічні миттєвості, не зможе їх їй надати. У болях і стражданнях вона буде прокладати людям земний шлях до висот Космічної еволюції. Вони, ці люди, і не підозрювали навіть, що без неї Земля не здійснить перехід на новий виток еволюції, а людство не отримає потрібну енергію для подальшого просування. Такий був результат дуже складної Космічної творчості на планеті Земля в її XX сторіччі.

Учитель про О.І.Періх сказав: “Являти собою Істину Вчення Життя може тільки дух дуже високий. Мати Агні Йоги являла собою синтез Вчення. Немає помилок і немає викривлень у тому, що в Моїх променях писалось її рукою. Дух мені дуже близький, прийняла вона на себе весь тягар провіщення Нового Вчення, старого як світ, та обкутаного у нову форму і доповненого тим, що з Таємничого Знання повинно і можна було видати людству на даному ступені його еволюції. Ця велика праця здійснювалась паралельно з розкриттям у ній вогняних центрів. Розкриття центрів і самовіддане надання себе на випробовування просторовому вогню є подвигом, вся глибина і велич якого не усвідомлюється людством. Собою вона явила сутність того перетворення, яке суджене і якого досягнуть люди у майбутньому. Мріють вони про придбання різноманітних здібностей, бажають ствердження різних сиддхі, але не знають і не підозрюють мрійники, через які труднощі, випробовування і чисто фізичні страждання й болі треба пройти, щоб бажане здійснилось. А коли загораються центри й незвичайно загострюється чутливість і сприймання організму, спілкування навіть із близькими людьми стає також свого роду

випробовуванням, після якого тіло хворіє. Їй загрожувала вогняна смерть, коли була вона на висотах, і тільки турботою Ведучого Ієрарха і тим, що в цей момент знаходилась вона на висотах, була врятована. З'єднання просторового вогню з вогнями запалених центрів — явище настільки рідкісне і настільки важке при теперішніх умовах планети та її людства, зараженої аури хворої планети, що описати для тих, хто не знає всю велич подвигу Матері Вогняної Йоги не здається навіть можливим. У віках, коли Вчення Життя дійде до свідомості багатьох і наука про вогняні центри людини отримає визнання, подвиг Матері Агні Йоги буде оцінений справедливо і визнане буде її ім'я людством. Кожне слово Вчення було написано її власною рукою. Знаходилась вона у безпосередньому контакті з Одним із Семи, Найвищим. І особистий, і просторовий провід був у її розпорядженні. І був їй відкритий і доступний Океан Вчення у всій його невичерпності. Скарбниця просторової думки двері свої тримала розкритими для неї. І було серце її відкрите для всіх, хто приходив чи звертався до неї за Світлом. І ласку великого серця її, радість, надію, піднесення і натхнення несла кожному, хто щастя мав із нею спілкуватись, і чия свідомість могла відповідати співзвуччю на Світло, яке вона випромінювала. Явище Матері Агні Йоги настільки велике, що незрівняне ні з чим і ні з ким, хто стоїть нижче її на щабелях Драмбини Світла. І ніхто, і ніщо не може на Землі замінити її, так як наставником і керівником її був Найвищий. І чому казати “Був”, коли Був, Є, і Буде. Чому говорити про неї, що “була”, коли є і буде, бо від вічності дух і смерті не знає. Вшануємо пам'ять Матері Вогняної Йоги більш поглибленим розумінням великої місії її життя й усвідомленням того, що передане через неї Вчення Живої Етики дане людству на прийдешні довгі віки на порозі Віку Майтрейї”.

А народилася Олена Іванівна 12 лютого 1879 року (31 січня за старим стилем) в Санкт-Петербурзі, в сім'ї архітектора-академіка Івана Івановича Шапошнікова і його дружини Катерини Василівни, народженої Голєніщевої-Кутузувої. Темні сили всіляко перешкоджали народженню Високого Духу. Дівчинка народилась слабкою та подальший її фізичний розвиток йшов

прискореним темпом. Вона рано почала говорити. Це була дуже обдарована дитина. Вже в 4 роки, оволодівши грамотою, прочитала і вивчила Біблію з ілюстраціями Доре. Після Біблії дівчинка ознайомилася також з іншими філософськими працями з батьківської бібліотеки. У 6 років вільно читала й писала трьома мовами — російською, німецькою й французькою. Найбільш за все любила читати та бавитись наодинці. Книги стали найкращими друзями. Батька Олена Іванівна втратила рано. Вона була єдиною дитиною в сім'ї, і після смерті батька жила з мамою удвох. У дівчинки дуже рано появились музичні здібності, вона із заздрісною трудолюбивістю розвивала в собі талант, вчилася майстерності. Із дитинства Олена Іванівна передчувала, знала, як дрібні, так і великі події. Знала, де і коли будуть сприятливі обставини. Завжди знала, як треба поступати.

Дуже швидко почала бачити значні сни і навіть видіння. Уже в 6 років мала незвичайне переживання, яке вражає закарбувалось у її серці на все життя: на фоні яблуні, яка розпустилась, вранці дівчинка побачила високу фігуру в білому вбранні, і в свідомості її миттєво постав спогад, що десь далеко живе Учитель Світла. Серце дівчинки затріпотіло, і радість перейшла у захоплення, вся її сутність потягнулась до цього далекого, улюбленого і Прекрасного Лику. У дитинстві дівчинка боялась темряви і завжди носила в руках хрестик. Вона вірила, що жодні страшні речі, які могла побачити, не спричинять їй ніякої шкоди доти, поки в її руці хрестик. Дівчинка зворушливо любила Христа. Він жив у її серці з раннього дитинства, і хрестик, який вона носила в Його Ім'я, був кращим захистом від страхів. Вона Ісуса Христа уявляла руським і синьооком, з темними бровами, невеликою борідкою, яка злегка роздвоювалась, і повними губами. Обличчя Ісуса чітко стояло перед її очима, наче вона Його бачила уже багато разів.

Приблизно біля 12 років-спалахнула свідомість про існування Вчителя Світла, яка вже не залишала Олену Іванівну довгий час. У свідомості чітко появлявся образ Учителя, який володів безмежними знаннями. Дівчинка бачила себе з Учителем у саду, гуляла з Ним, сиділа на лавці біля Його ніг, слухаючи

Його слова про страждання Землі, про біди людства, про подвиг і співстраждання до знедолених. Подоба Учителя зливалась із образом Христа.

Коли Олена Іванівна була вже матір'ю двох синів, побачила, що появився Світлий Хлопчик, який знову нагадав їй про Вчителя Світла. "...Коли Хлопчик наблизився до моєї голови і злегка нахилився, щоб краще заглянути мені в очі, почуття зростаючої близькості й любові перейшло в екстаз гострої свідомості, Моє горе — Його горе і Моя радість — Його радість, і хвиля всеохоплюючої любові до нього і всього суцього затопила мою сутність. Блиснула думка, що подібний стан не може бути вміщений на землі, значить, це перехід в інше існування... Серце моє і вся сутність, здавалось, розлетиться на частинки, і я робила неймовірні зусилля, стискаючи груди, щоб оволодіти собою від такого потрясіння. Скільки часу продовжувався такий стан, неможливо визначити. Коли він почав стихати, я відкрила очі, та вже все зникло і кімната була майже в суцільній темряві”.

Між 1907 і 1909 роками Олена Іванівна мала видіння, яке потрясло всю її сутність. Ввечері вона була сама й швидко лягла спати. Микола Костянтинівич був відсутній. Пробудилась раптово від дуже яскравого світла й побачила у своїй спальні осяяну яскравим сяйвом фігуру людини з незвичайно прекрасним обличчям. Все було насичене такими сильними вібраціями, що першою думкою Олени Іванівни була думка про смерть. Та невдовзі думка про смерть відступила. З'явилося незвичайне відчуття присутності Вищої Сили. Так відбулось відвідування Вчителем Олени Іванівни, яке їй багато чого відкрило. Перша зустріч Олени Іванівни та Миколи Костянтинівича Реріхів із Духовним Учителем на фізичному плані відбулась 24 березня 1920 року в Лондоні. А було це так. На одній із вулиць Олена Іванівна раптово відчула на собі пильний погляд чийхось уважних очей. Повернувшись, вона звернула увагу на двох високих струнких індусів, які йшли на певній віддалі. Одягнені були в білосніжну військову форму. Обличчя одного з них здалося їй дуже знайомим, наче вона бачила його вже раніше, але де? Це був незвичайно світлий лик, повний благородної краси й мудрості, а з очей його випромінювались наче

потоки сердечного вогню. “Десь живе Вчитель Світлий...” — згадалися слова дитячих марень.

Один із “військових” виявився Великим Учителем, який спеціально приїхав із Гімалаїв для зустрічі зі своїми обранцями.

У лондонській зустрічі перед Реріхами була розкрита майбутня їхня Місія. До неї входило: передача людству нового Духовного Вчення прийдешньої епохи, відомого як “Вчення Живої Етики” або “Агні Йоги”. У цьому Вченні, яке не відкидає всі існуючі Вчення, а доповнює їх, світові повинні бути передані Відкриття, без яких еволюція сучасної цивілізації призупинилася б і деградувала. Також Реріхам доручалось бути послами “Міжнародного Уряду Знань” — Шамбали і передати від імені Великих Учителів людства пропозиції урядам ряду країн про Велике Керівництво Ними (засобом порад).

За вказівкою Реріхи їдуть в Америку, звідки починається виконання ними (також засобом порад) задуманого. О.І.Реріх, користуючись духовним зв'язком із Учителем засобом ясновидіння, створює основну частину книг “Вчення Живої Етики”.

Вже живучи в Індії, в Гімалаях у жовтні 1934 року О.І.Реріх написала свій перший лист Франкліну Рузвельту: “Пане президент, — писала Вона, — в суворий час, коли весь світ на порозі реконструкції і доля багатьох країн зважується на Космічних терезах, я пишу Вам із Вершин Гімалаїв, щоб запропонувати Вам Вищу Допомогу. Допомогу з того джерела, яке з незапам'ятних часів знаходиться на невсипущому посту, спрямовуючи хід світових подій у рятівні русла”. Президента зацікавила оцінка сучасного міжнародного стану, викладеного у листі, і він прийняв допомогу з Вище. У своїх листах запитував Олену Іванівну й отримував неочікувані відповіді, які його дуже хвилювали. Пізніше все сказане здійснювалось. США можуть завдячувати своїм розвитком Вищим Силам, які допомогли через Олену Іванівну і своєму президенту, який не відкинув допомоги з Вище і повірив їй.

Пізніше у листі Ф.Д.Рузвельту від 10.X.1934р., О.І.Реріх написала: “Уряду Росії таким же чином своєчасно були дані суворі застереження, і ми є свідками сумних результатів їхнього відхилення...”

О.І.Реріх здобула чудову освіту, виступала з сольними фортепіанними концертами, звертала на себе увагу багатьох аристократичних поклонників і мільйонерів. Повна витонченості, жіночності, грації, якоїсь внутрішньої чарівності, вона невільно притягувала до себе всі погляди... Що найбільше було притягуюче в її обличчі - це її очі: темно-карі, майже чорні, миндалевидні, продовгуваті, які бувають в іспанок, але з іншим виразом. Це були променисті очі з незвичайно м'яким, теплим поглядом, який випромінював якесь сяйво. У неї було дуже розвинене почуття краси, яке вона всюди проявляла своїм зовнішнім виглядом і внутрішнім змістом. Тонкі риси обличчя, посмішка, пишне каштанове волосся з великим пасмом сивини, рум'янець на ледь смуглуватій шкірі, швидка легка хода — все в ній захоплювало. Її інтелект і висока духовність були у повній гармонії з її красою. Вона викликала глибоке шанування до себе, а до її порад прислухались художники, письменники, вчені — всі, з ким вона зустрічалась.

Одружились Микола Костянтинович і Олена Іванівна в 1901 році, і з цього часу вони були нерозлучні на шляхах сімейних та духовно-творчих. “Дружньо долали всілякі перешкоди, — згадував Микола Костянтинович, і перешкоди перетворювались у можливості. Присвячував я книги свої Олені, дружині моїй, супутниці, натхненниці. І в Пітері, і в Скандинавії, і в Америці, і по всій Азії ми трудилися, вчилися, розширювали свідомість. Творили разом, і не даром сказано, що твори повинні носити два імені — жіноче й чоловіче”.

Світлим прагненням, готовністю до подвигу і самопожертви, Лада, — так ніжно називав її Микола Костянтинович, — наповнила творчість великого художника - гуманіста. Багато сюжетів картин Миколи Костянтиновича були підказані Оленою Іванівною.

Для вивчення культурної і духовної спадщини Сходу сім'я Реріхів здійснила Центрально-Азіатську експедицію. Разом із Миколою

Костянтиновичем та Юрієм Миколайовичем за п'ять років Олена Іванівна проїхала у сідлі 25 тисяч кілометрів дуже важких доріг. Всі разом долали небезпечні перевали, мерзнули в легкій палатці на холодному вітру. Ніколи не їздивши на коні в минулому, Олена Іванівна, за словами Юрія Миколайовича, проїхала, не злізаючи з коня більше тринадцяти годин. Значить, так звана втома долалась чимось Іншим, сильнішим. У ході експедиції Олена Іванівна Реріх подолала шлях, який до неї не проходила жодна жінка.

М.К.Реріх пише, що під час дуже важкої Транс- гімалайської експедиції Олена Іванівна “на коні разом з нами проїхала всю Азію, замерзала і голодувала в Тибеті, але завжди першою подавала приклад жвавості всьому каравану. І чим більшою була небезпека, тим жвавішою, готовнішою й радіснішою вона була. У самої був пульс 140, але вона все-таки пробувала особисто брати участь й у влаштуванні каравану і в приготуванні всіх дорожніх турбот. Ніхто і ніколи не бачив занепаду духу або відчаю, але ж до того було немало приводів найрізноманітнішого характеру”.

Згідно записів бесід з Юрієм Миколайовичем Реріхом, які відбувались у Ризі після приїзду вченого в 1957 році в Радянський Союз, під час експедиції Олена Іванівна та Микола Костянтинович відвідали наукові лабораторії Шамбали і зустрічались із Великими Братами й Сестрами Білого Братерства.

Працездатність і організованість Реріхів була дуже висока. Вони не тільки писали, але й випускали у світ книги, створені під час експедиції.

С.М.Реріх писав: "...У моїх батьків був живий контакт із більш досконалим життям, з більш досконалими людьми, які завжди були і є на нашій Землі. Та знайти їх може тільки той, кого вони самі хочуть бачити... Жива ця стежка... живе, існує..."

Власним вогняним досвідом свого життя О.І.Реріх вказала людству шлях до рятунку.

Пробудження у людства розуміння існування великих енергій, які рухають Всесвіт і людину на шляху до еволюції, повинно відбутись через Вчення Живої Етики, в якому вміщується всеохоплююче знання Космічних

Законів, еволюційних процесів далеких світів і ключ до пізнання Ієрархії Світла. Олена Іванівна писала: “У книгах Живкої Етики вичерпно розібрані ті якості, які людині необхідно надбати для свого внутрішнього переродження”.

О.І.Реріх пророчиця нового циклу нового мислення і поведінки людей. Вчення Живкої Етики відкриває шлях у Новий Світ, можливості безмежного удосконалення. Її назвали Владики Матір’ю Агні-Йоги не тільки за те, що записала Вчення, але й за своє неухильне, нічим незламне прагнення, терпіння і самовідречений подвиг прийняття в земних умовах Вогняних енергій, призначених людству, як майбутня ступінь еволюції. Процес відкриття і трансмутації вогняних центрів у людському організмі дає змогу людині бачити, до цього небачене і чути, до цього нечує. Людина може перетворитися в майбутньому в боголюдину, Архата, але це можливо тільки при високій моральності, творчій праці, сердечному зв’язку з Ієрархією Світла і прагненні вносити у своє життя прекрасне, служити засобами пробудження сплячих сил у людині.

“Великий досвід Агні Йоги дасть людству розширення свідомості й велике розуміння двох світів”. За словами О.І.Реріх “психічна енергія — Дух Святий, психічна енергія — любов і устремління. Тому вироблення в собі постійного, нічим не зламного устремління до вдосконалення і буде розвитком цієї життєвої енергії”.

Не знаючи Закону Перевтілення, не сприймаючи його, обмежуючи своє існування одним життям, людина не може зрозуміти того поступового розкриття і розвитку духовних сил і нахилів, що несе в собі Божа іскра його духу. Доки нахили ці ще не пробуджені, знаходяться в скритому стані, людина є недорозвиненою, покірливим пігмеєм, а не “подобієм Божим”, — творцем і будівельником, ковалем свого щастя. “Що посієш, те й пожнеш”, неодноразово попереджували Писання. Отже, нехтуючи космічними законами, людина збирає страшні жнива, так як несе відповідальність за свої вчинки як учасник життя свого народу і всієї планети. Вона будує на руйнацію, замість того, щоб під

керівництвом Вищої Волі і при підтримці світових енергій будувати на Землі, “яко і на небесах”.

Вчення Христа про любов до ближнього, про віддачу душі своєї за інших, про милосердя і співчуття, про розвиток талантів, про безплідну смоківницю, — все спрямовано до виявлення вогнів серця, які притягують Вогні простору. Так стають зрозумілі слова Христа, що в серцях людей повинен загорітися вогонь і тоді знизійде з неба Вогонь! За Вченням Живої Етики кожна вібрація, яка устремляється, створює канал просторового вогню. На відповідній вібрації засноване загоряння центрів.

З'єднання вогнів кращих людських дій, вогняного стремління до удосконалення з Вогнями Святого Духу, адже це і є те Вогняне Хрещення, про яке говорив Христос!

О.І.Періх — дружина всесвітньо відомого художника, вченого М.К.Періха і мати двох синів — Юрія і Святослава (вченого і художника), імена яких відомі на всіх континентах. Вона стала засновником і першим президентом Гімалайського інституту наукових досліджень, який носить її ім'я “Урусваті”, дане їй Великими Владиками.

З виступів її молодшого сина, відомого художника Святослава Миколайовича, ми дізналися, що в складній мозаїці філософії Сходу та Індії не було куточка, якого б не обстежила Олена Іванівна. Вона залишила нам понад 170 неопублікованих праць.

Після відходу М.К.Періха, (13.XII. 1947р.) Олена Іванівна зі старшим сином Юрієм Миколайовичем переїхала в невелике курортне містечко Калімпонг, поблизу Сіккіма, у Східних Гімалаях. Тут вона багато й напружено працювала: вела широке листування, редагувала чергові томи “Живої Етики”.

Померла О.І.Періх 5 жовтня 1955 року. “При відході ніхто не був присутній”, — писав Святослав Миколайович. Останні вісім років Олена Іванівна вела самотній і замкнутий спосіб життя, майже ні з ким не спілкувалась. Але тіло проводжала величезна кількість людей: індійців, тибетців, гуркхів. Їх ніхто не повідомляв про церемонію і ніхто не запрошував

на неї. Підпорюючись якомусь таємничому поклику, вони прийшли провести в останню дорогу жінку, про яку майже нічого не знали. “Після себе О.І.Періх залишила стільки прекрасних манускриптів! Вони одні можуть напоїти цілу епоху”, — писав Святослав Миколайович.

“Важко вказати в історії всього людства на жінку, яка так гармонійно в собі з’єднувала глибоку мудрість, найвищу любов до людей і найширші філософські знання”, — засвідчував письменник Георгій Гребенщиков про Олену Іванівну. Вона завжди віддавала перевагу триматися, наче в тіні, та ніколи не була тінню свого чоловіка. Ведуча, Натхненниця, — так її називав Микола Костянтинович, — і вона дійсно надихала його як мислителя й художника.

Щоб побачити всю красу і велич гори, треба відійти на віддаль. Також на віддаль треба відійти для того, щоб оцінити красу й значення великих подвижників людства, до числа яких відноситься і О.І.Періх.

Вона ціною важких страждань здійснила дуже важкий процес, який підіймає звичайну людину на ступінь Архата і Тари. Вона, наче Прометей, принесла нам Вогонь з Неба, а Вогонь — любов. Тому і ми наповнимся любов’ю і надішлемо Їй почуття глибокої любові, вдячності і тверду рішучість іти Її шляхом.

ДОКТОР Ю.М.РЕРІХ

*Юрія Миколайовича оцінять не
зараз. Його оцінять трохи
пізніше. Ви мене запитаете:
чому? Тому, що об'єм його праць,
пошуків, досліджень був
настільки широкий, що багато
хто зараз ще не знає, як далеко й
глибоко проходив його умовний
зонд, яким він усього досягав.*

*С.М.Реріх, Москва, 1989р.
“Реріхівські читання”.*

Видатний вчений-сходознавець, мандрівник, директор Інституту гімалайських досліджень “Урусваті”, лінгвіст, археолог, історик і мислитель Ю.М.Реріх досконало знав двадцять шість мов, двадцять з яких — східні. Його перу належать книги про подорожі по Центральній Азії і більше ста наукових праць з історії Сходу. “Людина, обдарована від природи найбільш рідкісними талантами, можна сказати, природжений вчений..., він провів усе своє життя в дослідках, навчанні й написанні праць..., володів дуже рідкісним привілеєм представляти собою один із найбільш гнучких розумів людства”, — так характеризує Юрія Миколайовича Венка-жачалам, член Академії мистецтв Індії. А видатний біограф сім'ї Реріхів П.Ф.Беліков пише: “Він був за складом свого характеру воїном. Зовнішній вигляд кабінетного вченого був тільки зброєю цього воїна. Його делікатність була нічим іншим, як зброєю проти грубості, яка царювала у світі. Він не визнавав, що подібне виживається подібним. ...Усі його широкі знання топилися в тому духовному теплі, у тій делікатності, з якою вчений звертався до людей. Він був однаково уважний до всіх, з ким мав справу... У людині він перш за все бачив людину.”

“Доктора Реріха дійсно можна назвати енциклопедистом. Ленінград, Лондон, Париж, Гарвард і Дарджилінг внесли свій вклад у розвиток його

думки. Одначе, найбільший вплив на формування всього його життя виявили дві країни: Росія, його Батьківщина, та Індія, його друга вітчизна... Ніхто так глибоко не досліджував Гімалаї і не вивчав мови й релігії, звичаї й мораль гімалайських народів, як доктор Ю.Реріх. Його образ буде надихати молодь Індії й Росії на великі справи...”, — писав про Ю.М.Реріха Крішна Менон, президент Індійсько-радянської дружби. “Юрій Реріх як вчений є одним із найбільших енциклопедистів Заходу та Сходу. Лінгвіст, дослідник, археолог, критик-мистецтвознавець, історик, мислитель і знавець культури, він не знав меж в області пізнання; для нього не існувало кордонів між старовинним і сучасним, між Сходом і Заходом або між різноманітними галузями наук. Перш за все, його цікавила людина. Він був істинним гуманістом. Ю.М.Реріх як людина був навіть ще більшим, ніж Ю.М.Реріх як вчений. Він викував золоту ланку зв’язку не тільки між Індією і Росією чи між Сходом і Заходом, але й між усіма народами всіх країн і часів”, — така характеристика Нірмал Сінгха — директора Нам-г’яльського інституту тибетології в Гангтоку (Сіккім) — про Ю.М.Реріха.

Народився старший син Реріхів 16 серпня 1902 року. Дитячі роки пройшли в Петербурзі, вчився в гімназії фон Мая. З 1916 по 1919 рік продовжив навчання у Фінляндії, а по переїзді в Англію — у Лондоні при університеті. Вивчав персидську мову та санскрит. До цього він уже досконало знав грецьку, латинь та багато європейських мов. Продовжив навчання у США в Гарвардському університеті. Вивчав палі, китайську мову. У 1922 році закінчив його зі ступенем бакалавра відділу індійської філософії. Закінчує своє навчання у Франції. Тут він вивчає тибетську мову, удосконалює санскрит, монгольську, китайську та іранську мови. Зі ступенем магістра індійської філології Юрій Миколайович блискуче закінчує в 1923 році Паризький університет. Він був незамінним помічником свого батька. Найбільш значне наукове досягнення у цей період і яке принесло йому світову славу, — це “Голубі Анналі”, з історії Тибету, які створив у 1476-1478 роках тибетський історик Голо-Цава Ша-ну-пал, та Вчення Ка- лачакри — з ділянки езотеричного буддизму. До 1957 року Юрій

Миколайович живе в Індії, Східних Гімалаях у Калімпонзі, недалеко від найвищих вершин планети. З-під його пера виходить багато праць. За свої добробки Юрій Миколайович був обраний членом Королівського Азіатського Товариства у Лондоні, Азіатського — в Бенгалії, Паризького географічного Товариства, Американського археологічного й етнографічного та багато інших.

Проживши біля 30 років за кордоном, він повертається на Батьківщину в 1957 році.

О.І.Реріх писала, що йому було запропоновано поїхати з місією у Москву й прожити три роки, або ж відмовитися й жити в Індії до глибокої старості. Юрій Миколайович обрав перший варіант.

І.Р.Рудзіте в одному зі своїх виступів розповідала, що О.І.Реріх перед своїм відходом сказала Юрієві Миколайовичу: “Коли появиться нова зірка, тоді час їхати.”

Картина М.К.Реріха “Зірка Героя” присвячена Юрію Миколайовичу, людині, яка готова піти на черговий жертвний подвиг, і поява комети була йому знаком того, що настав час для нового подвигу. Тоді перед приїздом Юрія Миколайовича на Батьківщину в Індії зафіксували нову зірку.

У Москві доктор наук Юрій Миколайович Реріх працював в інституті Сходознавства. Про нього мало писали й мало говорили. Навіть офіційний учений світ країни, коли Ю.М.Реріх повернувся на Батьківщину, пробував якось принизити його значення і тримав ім'я вченого в тіні. А він був величиною світового значення, дуже обдарованою людиною. Блискуче знав культуру Сходу, його релігію й філософію. Особистість, без сумніву, являла планетарну культурну цінність.

Ю.М.Реріх мав мужність приїхати в Росію й прийняти громадянство. Помер у 1960 році, 21 травня, пройшовши свою хресну дорогу до кінця з великою гідністю, чудово усвідомлюючи мету свого приїзду і, звичайно, знаючи, чим все це для нього закінчиться. І він був непохитний, оскільки це вирішення було невід'ємною частиною тієї місії, яку несли всі Реріхи. Те, що Юрій Миколайович зробив, переоцінити неможливо. Саме він (і ніхто інший)

повернув країні її найцінніший національний здобуток — самих Реріхів. Саме за ініціативою і з допомогою Юрія Миколайовича були організовані перші виставки картин М.К. та С.М.Реріхів. Із великою щирістю поповнив галереї Російського музею в Ленінграді та Новосибірську картинну галерею безсмертними творами свого батька із власної колекції.

Саме від Юрія Миколайовича люди, які його оточували, пізнали суть і головну концепцію Вчення Живої Етики не з книг, а від самого носія цієї концепції. Він був дуже обдарованим ще й духовно, і його бесіди про Живу Етику принесли слухачам значні надбання. Можна стверджувати, що проводячи таку роботу, Юрій Миколайович поступово ставав унікальним енергетичним центром, якого так бракувало культурі в ті часи. У його особі виник дійсний магніт, промені якого освітили й енергетично ініціювали майбутнє Реріхівського руху. Перебування тільки одного Реріха на території зіграло величезну роль у духовно-культурному житті.

Без Юрія Миколайовича багато чого не здійснилося б, наприклад, Центрально-Азіатська експедиція. Не дивлячись на молодість, він взяв на себе найважче. Блискуче знання мов хінді, монгольської, тибетської, санскриту дозволило йому спілкуватись з населенням на тому рівні, який був необхідним. Без допомоги перекладача розмовляв з членами уряду Монгольської Народної Республіки, з китайським солдатом із Сіньцзяна, з тибетськими ламами... “Один із цих лам, — згадує Святослав Миколайович Реріх, — був головним учителем Брата, з ним він працював з 1923 року і залишився з Братом до 1935 року.” Крім того, він відповідав за охорону експедиції та її безпеку. Юрій Миколайович був хоробрим і відважним. За своїм покликом він був військовим.

Внаслідок експедиції у Юрія Миколайовича появились праці, які є в архіві Міжнародного Центру Реріхів. Це “Тибетські картини” (1925), “Володіння Архатів” (1929), “Сучасна Тибетська фонетика” (1928), “Звіриний стиль у древніх кочівників” (1930), “Каталог тибетської колекції” (1930), “Мандрівка в потаємну Азію” (1931), “На стежках Центральної Азії” (1933).

Юрій Миколайович оцінював людей за внутрішнім вогнем, який він просто називав ентузіазмом, іншими словами, за здібністю безкорисливо віддати себе праці на Загальне Благо. Ось деякі дуже актуальні думки Юрія Миколайовича:

“Багато мріють про свободу. Внутрішня людина завжди вільна. Головне — внутрішня людина.”

“Для мене таїн не існує. Я ні в чому не ховаюсь. Найкраще - діяти цілком відкрито.”

“Все повернуло. Шляху назад нема.”

“Будуть великі зрушення, на мою думку, великі енергії спускаються на Землю.”

“Схід говорить про народження Нової Ери, яка може початись катаклізмами, а сектанти кажуть про кінець світу.”

С.М.Реріх писав: “Важко в кількох стислих словах передати багатогранний, глибокий, складний, і в той же час такий простий і прекрасний образ мого брата Юрія Миколайовича.

Образ людини, яка віддала кожен мить свого життя улюбленій науці, яка завжди намагалася зробити все якомога краще, якомога правильніше, яка присвятила себе служінню ближнім.

Істинно світлий образ, який завжди відгукувався, добрий, турботливий і в той же час мужній і сильний, виключної чистоти й чесності.”

Жодна фотографія, навіть фільм, не змогли відобразити справжню вогняність очей, рухів, міміки й рук. Вся його сутність випромінювала особливу енергію, невичерпну внутрішню силу, разом із особливою чарівністю й чутливістю. Середнього росту, міцно збудований, овальне обличчя з виступаючими скулами, сива, коротко підстрижена борідка, пронизуючий наскрізь погляд великих мигдалевидних очей, які осяюються привабливою посмішкою з вираженими глибокими ямочками. У Юрія Миколайовича була дивовижна внутрішня рухливість, він мав, можна сказати, “орлине око” разом із

великим спокоєм і гармонією. Дуже великодушна людина, він ніколи нікого не засуджував, дуже уважно оцінював.

Гунта Ріхардівна Рудзіте каже: “У нього було неймовірне внутрішнє світло. Можу сказати також, що у нього був свій, недоступний для нас світ, в якому жив. Він бачив і чув найменшу думку нашу і навіть те, що ми не говорили, і був дуже уважний до кожного, і ніжний, і турботливий. Та все ж у нього був ще світ, великий світ, якого ми торкались через його ауру, через його світло, думки і слова, та все-таки він був для нас недоступний...”

Ю.М.Реріх вірив у майбутнє науки, але розглядав її у тісному співробітництві з культурою і мистецтвом. “Зараз єдиний шлях сучасної людини — це знання,— говорив Юрій Миколайович. — Вся справа зараз за наукою. Наука повинна дати відповідь на тонкі явища.”.

Серед великої кількості вагомих перекладів Юрій Миколайович видав під своєю редакцією збірник висловів Будди. Ось деякі з них:

“Ніколи у цьому світі ненависть не зупиняється ненавистю, але відсутністю ненависті призупиняється вона”.

"Якщо хто-небудь у битві тисячу разів переміг тисячу людей, а інший переміг би тільки себе одного, то саме цей інший — найбільший переможець у битві.”

“Хай ніхто не єднається з поганими друзями, хай ніхто не єднається з низькими людьми. Притягніться до хороших друзів, притягніться до благородних людей.”

”Будівельники каналів пускають воду, лучники підпорюють собі стрілу, теслі підпорюють собі дерево, мудреці опановують самих себе. ”

”Істинно, перемога людини над собою, яка живе у постійному самообмежуванні, яка опановує саму себе, праше, ніж перемога над іншими людьми. ”

”Не роблячи зла, досягнення добра, очищення свого розуму — це Вчення осяяних. ”

”Як він повчає іншого, так хай поступає і сам. Повністю опанувавши себе, він може опанувати й інших. Направду, опанування самого себе важне.”

”Хай дивиться він не на помилки інших, на зроблене і незроблене іншими, а на зроблене і не зроблене ним самим.”

На початку 1960 року згадував Р.Я.Рудзітіс: “У Юрія Миколайовича проскочило, що “план виконано”. Він дійсно зробив усе, що міг: у складних умовах були виставки, знятий фільм, вийшли альбоми, Реріхівські публікації.

Згадує голова Естонського відділення Міжнародного Центру Реріхів К.О.Молчанова про останнє побачення з Ю.М.Реріхом. 11 травня 1960 року о 16⁰⁰ в Музеї образотворчих мистецтв ім. О.С.Пушкіна відкрилась персональна виставка С.М.Реріха. Вона вперше побачила Святослава Миколайовича і була від нього в захопленні. Юрій Миколайович, добре вже їй знайомий, запросив К.О.Молчанову до себе й пообіцяв познайомити її з Святославом Миколайовичем на наступний день.

Зустріч відбулась на великому піднесенні, присутня була і Девіка Рані — дружина С.М.Реріха. Юрій Миколайович говорив, що майбутнє людства не безнадійне, якщо висока моральність посеред людей реальна. Треба прагнути до самовдосконалення. Спільне Благо можливе. Під час цієї зустрічі Ю.М.Реріх знову запросив Кіру Олексіївну в гості вже разом із Павлом Федоровичем Беліковим на 21 травня і сказав, що буде й Святослав Миколайович. Зустріч призначено було на 19⁰⁰. “21 травня 1960 року я приїхала до Юрія Миколайовича хвилин за п’ять, — розповідає К.О.Молчанова. — Подзвонила. Двері відчинила Людмила Михайлівна (Богданова) і, не пропонуючи увійти, сказала, що Юрій Миколайович пішов, чим ввела мене в крайню несподіванку. Кажу, що Юрій Миколайович не міг піти, тому що він запросив нас із Павлом Федоровичем на сьому годину вечора. Зараз і буде 19⁰⁰! Тоді вона, накінець, сказала: “Юрій Миколайович помер.”

Як? Цього не може бути!

Так... помер о п’ятій годині вечора. “Швидка допомога” констатувала це.

Чую голос Павла Федоровича. Щось наспівує, піднімаючись на четвертий поверх сходами, не ліфтом, щоб бути пунктуальним. Ми так стоїмо у дверях по обидва боки порогу. Павло Федорович радісно вітається і замовкає. Людмила Михайлівна повторює: “Юрія Миколайовича нема більше з нами. Він помер.” Мовчимо. Накінець вона пропонує увійти. Ми проходимо прямо до Юрія Миколайовича у його крихітну спальню. Він усе життя віддавав перевагу похідному ліжку. І бачимо його на розкладачці... Ми стояли в глибокому потрясінні... Незабаром після нас приїхали Святослав Миколайович і Девіка Рані...

23 травня 1960 року о 15 год. 30 хв. в Інституті Сходознавства відбулась громадська панахида, звідки всі поїхали на автомашинах і автобусах у крематорій. О 17³⁰ ми назавжди прощались із Юрієм Миколайовичем під реквієм Моцарта — “Лакрімоза”. Обличчя його здавалось живим і безтурботним... Святослав Миколайович в наглухо застібнутому під комір чорному костюмі був сповнений внутрішньої величі, так само Девіка Рані у вишнево-чорному муаровому сарі, зі скорботним обличчям...

Коли привезли урну з прахом, Святослав Миколайович розділив його на дві частини: половину залишив, половину взяв зі собою в Індію...”

За словами Г.Р.Рудзіте, Юрій Миколайович відрізнявся чарівною інтелігентністю й культурою. Він був не просто поліглотом, а спілкувався більшістю мов, які знав, “без акценту”. Працював без поспіху, в особливому ритмі, розподіляючи сили на весь день.

Юрій Миколайович не терпів боязні, показухи, міщанства, невиконання обіцянок. Переважно терпеливий, м’який, він міг враз стати суворим. Він ненавидів брехню, інколи несподівано відверто відповідав на дуже потаємні питання. На питання одної жінки на виставці: “Чи Ви бачили Вчителя, чи були Ви у Шамбалі?”, відповів: “Так ” Та коли треба було зберегти найпотаємніше, нічого в його обличчі, жоден м’яз, не видавав таємниці. “Із записів у щоденниках Миколи Костянтиновича і Юрія Миколайовича ми знали про зустрічі з Махатмами і про відвідини Реріхами Гімалайських Ашрамів, —

розповідає І.Р.Рудзіте. — Наша знайома Г.(Голубкіна) розповідала, що одного разу, коли Юрій Миколайович виходив із виставкового залу, до нього підійшла жінка й запитала: “Чи існує Шамбала?” Юрій Миколайович глянув жінці в очі й після деякого мовчання відповів: “Так, я сам там був.”

На запитання, чи буде продовження Вчення, він відповів: “Вчення дано на багато сотень років вперед. До того часу, поки людство не виконає все, продовження не буде.”

Його серце було настільки розвинуте, що він бачив і відчував у здавалося б звичайних явищах знаки, на які орієнтувався, які визначали його вибір у вирішальні моменти.

Він вперто уникав людей з астральними нахилами (“видіннями”, “голосами”, “автоматичним письмом”) з астральними “гуру”, а також їхніх друзів і знайомих.”

Ю.М.Реріх залишив нам дуже корисні поради, які варто знати кожному і застосовувати їх у житті, під назвою “Пам’ятка друзів і членів Товариства”.

1. Треба забути минуле, не потрібно думати про скоєні тобі кривди, тільки б можна було співпрацювати. Так само і народ повинен забути про свої минулі кривди. Майбутнє світле, треба все йому принести.
2. Потрібно перекинути міст у майбутнє, не треба озиратись назад. Якщо ти вчинив помилку, подумай, як треба було поступити, і наступного разу так і поступай. Не треба шкодувати за минулим. Змінюються відносини, змінюється аура.
3. Кожного дня для розвитку мислення потрібно брати яке-небудь питання і розглядати його зі всіх боків, співставляти з іншими питаннями. Радити це й іншим.
4. Треба вивчати психічну енергію, спостерігаючи за її проявами, записувати.
5. Потрібно стежити, щоб кожна дія, навіть найменша, була усвідомлена. Якщо я беру книгу чи протягую руку, щоб це відбувалось свідомо.

6. Треба побудувати свій внутрішній статут або правила поведінки, щоб знати чим керуватися.
7. Жива Етика - норма поведінки, застосована в житті.
8. Відведемо собі кілька разів у день час для мовчання духу, в безмовності відкриємо серце наказу Владики! Інколи своїми бажаннями ми загороджуємо голос Учителя.
9. Якщо випадково з'являється нова думка, новий настрій, переживання, потрібно записувати, потім конкретно з'явиться відповідь у житті. Особливо уважним треба бути до повторних думок.
10. Ввечері потрібно подумати, що ти сьогодні зробив з Вчення. Не те, що вже по твоїй натурі згідно з Вченням, а те, що за Вченням звершив наперекір своїй натурі.
11. Найголовніше — витримка у всьому. Ми багато чого доброго починаємо, та не завершуємо.
12. Коли людина починає займатися Вченням, проходить неначе згущення тіней. У кожного виявляються його погані якості. Так само, коли проорюють землю, з'являються бур'яни. Відбувається переоцінка. Тому потрібно знайти свій шлях і виробити терпіння.
13. Найсердечніша бесіда — це віч-на-віч. Так люблять бесідувати на Сході. Не потрібно читати разом, а окремо, потім ділитися.
14. Вимагати, наказувати іншому не потрібно, але сказати так, щоб інший зрозумів. Знайти таку форму, яку той зрозумів би.
15. Переконати особистим прикладом.
16. Важливо підібрати слова, щоб не збільшити самість іншого, а то замість допомоги можна погіршити справу.
17. Хто керує, повинен мати чуйність, щоб бачити, чи вистачить у іншого вогню і сил для подальшого розвитку. Кожен, хто приходить, приносить свою ношу - Карму. Перш, ніж залучати, потрібно взнати, хто він.
18. Що ж робити? Приймаючи до уваги теперішні умови, можливості, старатись говорити зрозумілою мовою.

19.Треба шляхом науки, мистецтва, моралі впливати на оточення й піднімати ентузіазм і героїзм. Треба у всьому і завжди підтримувати ентузіазм, якщо він спрямований на спільне благо.

20.Західні філософи говорять високі слова, але живуть буденним життям. Від цього Захід не стає кращим. Навпаки, Схід зразу втілює в життя.

21.Сумнівно, щоб західним шляхом можна звільнитись від своїх помилок. Захід радить покаяння, але — це не мета. Схід не думає про помилки, але зразу всією сутністю старається жити так, як потрібно.

Цікаво розповісти і про астрологічні передумови народження Ю.М.Періха. Московський астролог Г.Г.Литвинчук розробив натальну карту вченого. Ось її фрагменти:

“У момент народження вченого планети розташувались по Зодіаку так, що утворили два сектори, які лежали один навпроти іншого. Така конфігурація означає, що її володар відчуває життя, як конфлікт двох тем. При цьому людина, звичайно, жертвує однією з сфер життя, концентруючи всю енергію на іншій.

Не можна не відзначити положення більшості планет в кардинальних знаках, що відповідає активній життєвій позиції, чіткому проведенню в життя своїх цілей...

...Розташування Сонця точно по горизонталі у своєму власному знаку говорить про сильну вольову особистість з природженими лідерськими здібностями, а наявність присутності Меркурія надає велику активність, контактність, дає блискучі здібності до вивчення мов, що і визначило професію...

Аспекти вищих планет до Меркурія — знак глибини й оригінальності розуму — дали світові великого вченого. З'єднання Сонця з Меркурієм є точкою творчості — місцем, де реалізується вся енергія карти. Сильний Сатурн у з'єднанні з Місяцем протистоїть Венері. Це надає людині стриманості почуттів, аскетизму...

Шлях таких людей, як Юрій Миколайович, рідко обходиться без впливу “нерухомих зірок”. У карті вченого задіяна одна з зірок Великої Ведмедиці — Фехда, з давнини яку вважали священною. Дія її пов’язана з пізнанням, розкриттям таїн, знаходженням скарбів. Це зірка філософів і мислителів.

Вважалось, що людина з цією зіркою у гороскопі завжди доб’ється свого, не дивлячись на труднощі й перешкоди, а також отримає духовне заступництво Вищих Сил.

ЖИТТЯ, ГІДНЕ НАСЛІДУВАННЯ

С.М.РЕРІХ

*Праведний шлях людини – це
розвинути себе... Менше
намагатися вчити один одного.
Головне – самоудосконалення...
Починати треба з перебудови
самого себе. Це основа всього. Тоді
ми зможемо змінити себе й
допомогти іншим.*

С.М.Реріх

Святослав Миколайович — чудовий художник і громадський діяч, дослідник і філософ — останній з Реріхів, хто продовжував гуманістичну місію сім'ї.

Його пензлю належать багато творів, які оригінальні задумом і композицією, і видатні в живописній майстерності. Його перу належить багато праць із художньої культури, мистецтвознавства, філософії тощо.

Творчість Святослава Миколайовича переконує, що краса не тільки мірило мистецтва, але й людини. Віра у реальність людських прагнень, у вічну людську гідність, в значимість людського життя надає впевненості пензлю художника.

Філософські, літературні, побутові, міфологічні, релігійні сюжети однаково доступні художнику. Він трактує сучасне народне життя Індії, звичаї давнини, ведичну і буддійську філософію, східну й західну міфологію й релігійну тематику... Підкреслено загострює непримиренність Світла й темряви та шукає найбільш виразні засоби для її живописного втілення.

Мистецтво й етика у творчості С.М.Реріха нерозривно зв'язані між собою і становлять одне ціле. Одне ціле складає собою й вся спадщина Реріхів, одна четверта частина якої належала Святославу Миколайовичу. Усі четверо Реріхів

були однодумцями. У житті вели їх одні й ті ж ідеї, завдання, одні й ті ж Учителі. “Жива Етика” чи “Агні Йога” пронизувала творчість усіх членів цієї унікальної сім’ї. Вона ж і сформувала їх світогляд, який М.К.Реріх назвав енергетичним. Ця енергетика є головною умовою й головним рушієм космічної еволюції людства. С.М.Реріх був послідовником енергетичного світогляду “Живої Етики”. І не тільки послідовником, але й його тлумачем. Як зрілий філософ, він по-своєму зумів осмислити й розвинути його найважливіші проблеми. “Наше внутрішнє прагнення до чогось більш досконалого, — каже він про джерела свого натхнення, — більш чудового є тією великою внутрішньою силою, яка змінює нас і змінює також наше життя. Без цього внутрішнього полум’я людина не може розбудити в собі й приховані енергії і не може піднятися на більш високий рівень знання й досвіду. Це внутрішнє прагнення до своєї кульмінації пробуджує певні нерви, які є провідниками прихованих енергій...” У цих міркуваннях ми бачимо рівень енергетичного мислення С.М.Реріха. Його захоплювали ті енергетичні категорії, до яких він був найбільш близьким, досвід у пізнанні яких нагромадив протягом свого життя. Краса, її сутність і її роль, її енергетика займали, мабуть, перше місце у цьому досвіді.

“Невимовна аура слави, яка випромінюється великим твором, це еманції прихованих вібрацій, які зафіксовані у структурі великого твору мистецтва...”

“Природний еволюційний потік, який виявляє більш досконалі форми і співвідношення кольору, звуку, слів і форми”, є та сформульована Святославом Миколайовичем Істина, яка ставить Красу і, зокрема мистецтво, в енергетичний ряд космічної еволюції, надаючи їй дуже важливу роль у цій еволюції і пояснює вічну, нерідко несвідому тягу людини до Краси. “Краса врятує світ”, — у свій час сказав Ф.Достоевський. “Усвідомлення краси врятує світ”, — уточнив М.К.Реріх. Бо Краса є та вища енергетика, яка і формує той “природний еволюційний потік”, про який розповідають книги “Живої Етики”.

С.М.Реріх говорить: “Для мене реально й очевидно, що в мистецтві й Красі приховані надприродні сили”, маючи на увазі ту енергетику високих вібрацій, яка поки що недоступна людству як така.”

Мистецтво Святослава Реріха не може бути належним тільки до російського чи західноєвропейського, чи індійського витоків: воно гармонійно об’єднує їх у собі. На фоні сучасного світового мистецтва Святослав Реріх є глибоко своєрідним і яскраво індивідуальним художником. Живучи в Індії довгі роки, він осягнув дух культури великого індійського народу, вивчив його древнє і сучасне мистецтво. Його творчість була нерозривною з життям і культурою цієї країни. Саме Індія подарувала йому радість зустрічі з Високими сутностями-ми, які стоять на багато вище за нас на сходинках космічної еволюції. В Індії їх називають Великими душами, Реріхи їх називали Вчителями. “Завдяки батькам, — говорив Святослав Реріх, — я зрозумів великі цінності життя і мав контакти з Особистостями, які давно пройшли великим і величавим шляхом самозвільнення.” Він називає їх більш досконалими людьми, знайти яких “може тільки той, хто готовий для цього і кого вони самі хочуть зустріти.” В одному із своїх виступів С.М.Реріх описав зустріч із таким Учителем.

“Завжди ті, хто збирався навколо, скажемо, Юрія Миколайовича, Олени Іванівни, Миколи Костянтиновича були чудовими людьми. Вони були людьми, яких кожен із нас міг би назвати дійсно такими, які стоять на більш високому рівні духу. Головне завдання нашого життя — полегшити доступ Тим Силам, Які намагаються до нас пробитися, уособити Себе тут, на нашій Землі. Будемо старатися всіма силами це зробити. І це найкраще, що ми можемо принести людству”, — писав С.М.Реріх.

Він дивиться на Схід очима Сходу, а не Заходу. Досконало осягнув належну східному мистецтву особливість - виражати первинну причину явищ, які широко узагальнені формулами філософської думки.

Етична тематика Святослава Реріха торкається багатьох проявів людського духу. Любов, співстраждання, жертва, почуття обов’язку, чуйність, впевненість і сумнів, добро і зло — все це є для художника вищою реальністю.

Його філософське мислення прагне знайти для неї найбільш узагальнені форми живописного виразу.

У сучасному світовому мистецтві Святослав Реріх відкриває для реалізму нову сферу дії — загальний план духовного життя людства в аспекті становлення його етичних уяв. Емоційна дія творів художника служить вірним доказом того, що для реалізму не існує непрохідних меж між видимим і невидимим, між фізичним і духовним. Проте є заборонена межа між пізнаним і непізнаним. Шлях мистецтва Святослава Миколайовича Реріха — це шлях пізнання.

Бути чи не бути — вирішує людство. Та ким бути — вирішує кожна людина сама за себе. Реалістичне мистецтво доводить свою справжність, свою необхідність відтворенням того справжнього життя, яке дає зміст і радість людського існування. “Бути чи не бути?” Відповіддю на це питання визначає своє місце у мистецтві сучасний художник. Якщо ж хтось пробує ухилитися від такої відповіді, той, напевно, не належить епосі чи мистецтву. Творчість С.М.Реріха приваблює до себе не тільки гучним, самостверджуючим “бути”, але й тою притягуючою силою Краси, яка знаходить у цьому “бути” своє живописне втілення.

С.М.Реріх — художник величезного творчого діапазону. Послідовність світогляду, який стимулює мистецтво майстра, спирається на безмежну різноманітність світу, що нас оточує. Багатогранність мистецтва Святослава Реріха не розсіює увагу, а зосереджує її на великих, принципових проблемах сучасності. Однією з найважливіших таких проблем буде неподільність розумінь — Краса і образотворче мистецтво. Він пише: “Ми повинні шукати красу в усьому. Я особисто стараюсь відобразити те, що бачу красиве. Чому я шукаю красу, а не негативне, некрасиве?.. Я вважаю, що коли ви зображуєте щось на картині, тоді це залишається і буде відтворювати себе в майбутньому й впливати на інших. У житті, коли ми бачимо щось некрасиве, можемо відвернутися, та коли воно зафіксоване з великою майстерністю, тоді ми не можемо від цього піти. Воно залишається для кого-небудь...” “Ми не повинні

створювати бридкі зображення й розповсюджувати потворні твори, які будуть неприємно впливати на інших і справляти негативний вплив, особливо на молоде покоління, завжди більш чутливе до всілякого роду вражень і впливів.” Разом із тим, художник далекий від пасивного ставлення до тіньових сторін життя. Він закликає на боротьбу з духовним зубожінням.

Композиційна й світлопорівнювальна динаміка його творів породжені високою бойовою напругою. Перемога світла над темрявою для Святослава Реріха — не проблема, а питання часу. Мистецтву надане право попереджувати події й випереджувати час. Художник широко користується цим правом. Він вважає, що мистецтво дане на озброєння еволюції людства.

Широта поглядів і неупередженість у підході до різноманітних проявів людського духу дозволяють художникові проникати у людські серця, минаючи перешкоди рас, національностей, релігії й традицій світогляду.

Грандіозна праця філософської думки проходить червоною ниткою через усі твори художника й надає незвичайний розмах його творчому діапазону.

Святослав Миколайович Реріх народився 23 жовтня 1904 року в Петербурзі у сім’ї художника. Разом із братом виховувався у дуже сприятливих умовах для розвитку духовних якостей і творчих сил. Швидко почав отримувати уроки малювання й живопису. Із дитинства захоплюється природничими науками — орнітологією, зоологією, мінералогією. Колекціонує чучела птахів і ссавців.

Навчався в одній з кращих гімназій Петербурга, гімназії фон Мая. Обидва брати багато малювали незалежно один від одного. Малювали з натури пейзажі, портрети, копіювали фламандських і нідерландських майстрів. У 12 років Святослав уже допомагав батькові натягувати полотно на підрамники й готувати фарби. Вчився у нього майстерності. Поступово почав отримувати від батька окремі художні завдання допоміжного характеру, зокрема, за театральними ескізами. їздив разом із батьком в археологічні експедиції містами Російської Півночі. Вивчав історію Древньої Русі, фольклор, культуру

різних народів. Здійснював постановки й писав декорації для домашнього дитячого театру.

У 1916 році в грудні місяці сім'я переїхала у Фінляндію в зв'язку з хворобою батька. Святослав продовжував курс навчання у викладачів місцевих гімназій. Почав захоплюватись індійською філософією і гіпнозом. Багато писав з натури.

У березні 1919 року С.М.Реріх із сім'єю виїхав із Фінляндії в Копенгаген, а звідти — восени — в Лондон. Вчився у підготовчій школі до університету і брав приватні уроки в архітекторів, щоб вступити в Академію архітектури. Працював з батьком над створенням декорацій до вистав російських опер в Ковент-Гардені (“Князь Ігор”, “Садко”, “Снігурка” та ін.) Виконував деталі ескізів декорацій та костюмів.

У 1920 році Реріхи переїхали з Англії в США і поселились в Нью-Йорку. Тут Святослав Реріх вступив на архітектурне відділення Колумбійського університету. Після навчання він зміг поступити в архітектурну школу при Гарвардському університеті. Одночасно відвідував Массачустський технологічний інститут, де була можливість ліпити з натури на скульптурному відділенні. Однак станкова скульптура захоплювала його не як архітектора, а як художника, і незабаром йому стало зрозуміло, що головне для нього не архітектура, а живопис. Одночасно Святослав Миколайович пише досить багато портретів. У 1922 році на виставці зарубіжного російського мистецтва в Нью-Йорку були виставлені графічні роботи С.Реріха — своєрідні ілюстрації з казковими персонажами, виконані чорною тушшю на папері.

З 1923 по 1928 роки кожного року їздив у Європу. Працював у музеях, вивчав мистецтво. Писав багато портретів і картин. У 1923 році закінчив Вищі архітектурні курси в Гарвардському університеті, став директором Міжнародного центру мистецтв “Корона Мунді” в Нью-Йорку, заснованого М.К.Реріхом та віце-президентом Музею ім.Реріха. У листопаді цього ж року вся сім'я Реріхів відбула в Індію. Була здійснена короткочасна мандрівка по країні.

У вересні 1924 року Святослав Миколайович повернувся з Індії в США і привіз багато своїх творів. Наступного року він створив на східні сюжети великі декоративні полотна. Ці роботи у Філадельфії отримали першу премію і медаль. Художні критики відзначили, що талант Святослава Реріха розцвів якось враз. Відбулись перші персональні виставки у великих й університетських містах США, на яких експонувалось біля ста творів. Залишався Святослав Миколайович у США до 1928 року, після чого приєднався до сім'ї у Дарджилінгу, яка повернулася з Тибету. З тридцятих років він все більше займається живописом і все тісніше зв'язує свою діяльність з Індією. Бере безпосередню участь у роботі Гімалайського інституту наукових досліджень “Урусваті”, керує дослідженнями з біології рослин. Займається питаннями тибетської і місцевої фармакопеї. Одночасно з експедицією батька і брата в Маньчжурію по вивченню і збору насіння засухостійких трав організував таку ж саму експедицію в прилеглі тибетські нагір'я. Збирав насіння злакових для академіка Н.І.Вавилова. Досліджував ефіроносні рослини в Гімалаях і районах, які прилягають до долини Кулу. Ця праця продовжувалась багато років і завершилась придбанням власної плантації ефіроносіїв на півдні Індії, під Бангалором, в 1949 році. Вивчав тибетську медицину, місцевий фольклор. Під час Великої Вітчизняної війни (1941-1944 роки) працював на користь фонду Червоного Хреста СРСР.

Організував в Індії виставки з продажем картин батька і своїх: в Індорі, Бароді, Ахмадабаді, Трівандрумі, Хайдарабаді.

У 1945 році С.М.Реріх одружується з Девікою Рані, видатною кіноактрисою однієї з передових кіностудій Індії “Бомбі-Токіз”.

Після відходу М.К.Реріха Святослав Миколайович у 1948 році з Девікою Рані переїхав у Бангалор, та кожного року, поки жила Олена Іванівна, проводив по кілька місяців у Калімпонзі біля неї.

На прохання уряду штату Майсур брав участь у прийомі М.С.Хрущова, який через Святослава Миколайовича запросив Юрія Миколайовича в Калькутту для переговорів про повернення на Батьківщину.

20 січня 1960 року відкрилась виставка в Делі у залах Всеіндійського товариства мистецтв, яку відвідав М.С.Хрущов, і запросив Святослава Миколайовича з виставкою у Радянський Союз. Цього ж року 11 травня відкрилась його виставка в Москві в Державному музеї образотворчих мистецтв ім. О.С.Пушкіна.

21 травня не стало Юрія Миколайовича. С.М.Реріх перед від'їздом в Індію передав унікальну наукову бібліотеку брата Інституту сходознавства АН СРСР у Москві для створення науково-меморіального кабінету. Створив проект пам'ятника Ю.М.Реріху. Подарував дві великі картини Державному Ермітажу: "Коли збираються йоги" (1939), "Весна. Священна флейта" (1958).

У 1965-1966 роках, як і в попередні роки, паралельно з живописом займається орнітологією, мінералогією, палеонтологією, археологією, а також фармакопеею, фармакологією, медициною.

З своєї колекції мінералів три великих самоцвіти подарував музею Гірничого інституту в Ленінграді.

На запрошення Академії художеств СРСР і Всесоюзного товариства дружби й культурних зв'язків із зарубіжними країнами в листопаді 1974 року відвідав СРСР з великою виставкою своїх картин до 70-річчя з дня народження. Одночасно привіз 130 картин М.К.Реріха із своєї збірки для його ювілейної виставки в СРСР, присвяченої 100-річчю з дня народження. Виставка проходила в 1974-1976 роках у таких містах: Москва, Ленінград, Новосибірськ, Улан-Уде, Кемерово, Тула, Томськ, Мінськ, Рига, Вільнюс, Київ, Львів. Пізніше була організована велика пересувна виставка творів батька й сина Реріхів із особистої збірки Святослава Миколайовича і музеїв Індії. Протягом 1978-1984 років цю виставку приймали у себе Ленінград, Одеса, Вільнюс, Львів, Київ, Москва, Мінськ, Алма-Ата, Фрунзе, Ташкент, Куйбишев, Горький, Перм, Харків, Ростов-на-Дону, Волгоград, Архангельськ, Петрозаводськ, Новосибірськ, Барнаул, Томськ, Омськ, Павлодар.

Святослав Реріх — художник, по суті в творчості якого можна було б цілком окремо говорити про його портретний, пейзажний, жанровий, епічний і

символічний живопис. Кожен із цих розділів образотворчого мистецтва у певній мірі визначає свій круг мистецтвознавчої проблематики. Та творчості Святослава Реріха властиво зачіпати великі принципові проблеми загального характеру, і це дозволяє говорити про його спрямованість у цілому.

Портретний живопис займає велике місце у мистецтві Святослава Реріха. Він насичений всепроникаючим духом розуму й людяності. Кожна окрема особистість отримує їх від людства. Кожне людське життя повинно примножити їх для прийдешніх поколінь. У цьому бачить художник зміст буття. Буття безсмертне, і людина повинна добиватися безсмертя.

Природа займає велике місце у його житті. Відчувається, що він добре знає її і любить не тільки як художник, але й як людина. У Святослава Миколайовича немає заспокійливого милування природою, немає заколихуваної лірики й тієї чуттєвої віддачі себе, яка дозволяє природі повністю поглинати людину. Художник уміє питати природу й отримувати від неї відповіді. Головною темою цієї розмови є проблема ставлення людини до природи. Її краса не тільки дає насолоду людині, але й зобов'язує її. Гірські вершини дихають непохитністю й кличуть на подвиг, неосяжні горизонти манять у незвідане, небесні палахкотіння запалюють серце вірою у прекрасне.

Святослав Реріх заставляє нас задуматись і про гідність людини й про долі людства. Значення його творчості переростає межі живопису. На зустрічах художника з глядачами виникають живі бесіди. І не обов'язково про мистецтво. Саме вони найбільше прояснюють погляди Святослава Реріха на мистецтво, і його власну творчість. Імпульси вічного життя, які проявляються в природі, людині, людських думках, почуттях і справах, стоять у нього на першому місці. Способи відображення їх у площині полотна — на другому.

Посеред цілої серії картин, які присвячені сценам праці, не можна вибрати найбільш видатну. Кожна з них вражає по-своєму. І всюди в конкретності фактів відчуваються ідеї загальнолюдського значення.

Значне місце у мистецтві С.М.Реріха займає індійський епос. У картинах минуле зливається з теперішнім. І це не дивно, адже легенди древнього епосу

до наших днів поширені у народі, в його свідомості реальні події з життя Крішни зв'язані з особливостями побуту, який у сільській Індії мало змінився.

Картини біблійного й алегоричного змісту займають також визначне місце у творчості художника. Він пише: “Ключ до моїх картин, до моєї творчості — у моєму ставленні до життя. Мене цікавило не тільки життя людей, але й всієї природи... І зараз ніщо не приносить мені стільки задоволення й радості, як занурюватись у природу й читати цю книгу мудрості. І радість, яку я відчуваю саме в контакті з природою, — ключ до моєї творчості.”

С.М.Періх пише: “З ранніх літ я був оточений людьми, які глибоко цікавилися пошуками духовних цінностей. Їх метою в житті були вищі цінності зі всіма чудовими перспективами, які відкривають ці цінності. Це вивчення філософії, вчень таких великих особистостей, як Шрі Рамакрішна Парамхамса, Свами Вівекананда, Шрі Ауробіндо, які постійно були живим джерелом натхнення й здійснень. Порівнювальні філософії, які освітлювали великі шляхи людських прагнень й досягнень, наповнили моє життя новим розумінням й підходом. У свою чергу, ці пошуки звели мене з людьми, які подорожували по цьому славному Шляху задовго до мене, і через них я побачив приховані коридори нашої еволюції і життя. Всі ці великі вчення були моїм дуже великим натхненням. Вони дали мені єдиний могутній напрямок, який залишився на все життя.”

С.М.Періх визнає: “У житті все дуже складно. Життя пробує нас відволікти від справжнього. Та ми не повинні нехтувати життям, а використовувати його на те, щоб стати більш досконалою людиною. Це так само, як підніматись на круту гору. Це наше завдання. І ми повинні всіма силами підніматись на цю більш високу ступінь життя, тобто, людина повинна розвивати в собі не тільки знання, але й правильний підхід до проблем життя. Людина не повинна відходити від життя. Вона відходить тільки тимчасово. Це ж не повний відхід від життя.

Ми повинні жити й працювати там, де потрібні, там, де можемо принести найбільшу користь, там, де нас потребують, і де, в решті-решт, і є краща можливість для втілення наших знань, нашого досвіду. Тому наше головне завдання в житті — це стати більш досконалими людьми. Якщо кожен день ви будете робити що-небудь хоч трохи краще, ніж вчора — це вже буде ваш прогрес...

Ніколи не треба розчаровуватись, чогось боятися, якщо в який-небудь день ви не зможете виконати так, як хотілося б, можливо, здоров'я не дозволить, та це деталь. Ви повинні мати внутрішню напругу — бажати зробити якомога краще.

Без сумніву, під дією цього внутрішнього прагнення наш організм теж змінюється, очищується, поступово розвиваються нові нервові центри, приходять нові відчуття. Тому ви старайтесь всіма силами робити якомога краще. Це і все!”

“Святослав Миколайович, будучи у тісній взаємодії з Великими душами, ніколи не називав себе Учителем. Він просто був таким. Він ніколи не претендував на всеохоплююче знання “Живої Етики”, яка створювалась на його очах і з його допомогою. Тим сміхотворніше виглядають ті, які заявляють про абсолютне знання “Живої Етики”. Енергетичний вплив Святослава Миколайовича, Учня космічного Ієрарха, був великий і, без сумніву, змінював енергетику тих, хто входив із ним у контакт, і чия енергетика була готовою до такої зміни.”

Микола Костянтинівич та Олена Іванівна Реріхи були тими великими людьми, з якими співпрацювали Вчителі або Великі душі, і які виконували на нашій Планеті дуже важливу еволюційну місію. Постійні найрізноманітніші контакти з ними Святослава Миколайовича і Юрія Миколайовича сформували останніх духовно й культурно.

Індія високо оцінила діяльність Святослава Реріха. Його мистецтво поряд із мистецтвом його батька стало національною гордістю країни. Він нагороджений найвищою нагородою Індії — орденом “Падма Бхушан”, який має вигляд

лотоса, а також йому присвоєне звання лауреата премії Джавахарлала Неру (1976р.) за видатний вклад у справу дружби СРСР та Індії. До 80-річчя художник був удостоєний ордена “Дружби народів”. Крім цього, С.М.Реріх — член Академії художеств Росії, в Болгарії присвоєне звання академіка в Академії художеств 31 березня 1971 року. Цього ж року 8 травня у Велико-Тирновським університеті ім.Кирила й Мефодія присвоєна вища вчена ступінь доктора і вручена медаль Кирила і Мефодія. Також отримав орден Кирила і Мефодія першого ступеня та медаль до 100-річчя національної незалежності. 30 січня 1993 року в Бангалорі (Індія) С.М.Реріх відійшов у вищий світ із вірою у краще майбутнє: “Сподіваюся на те, що все владнається. Які сили допоможуть цьому? Людинолюбство. Кращого засобу не знаю.

Політика - жорстока сила, дуже часто поруч із нею відсутня моральність... Та, в решті-решт, переможе духовність. І це такий самий закон буття, як зміна пір року.”

Використана література:

1. Багалій Д. Український мандрований філософ Григорій Сковорода..**- Київ.: УКСП “Кобза”, 1992. — 472 с.
2. Беликов П.Ф. Рерих. —Москва.: “Молодая гвардия”, 1973. — 256 с.
3. Григорій Сковорода. Повне зібрання творів у двох томах. — Київ.: “Наукова думка”, 1973.
4. Григорій Сковорода. Твори у двох томах/Укр. наук, ін-т Гарвард. ун-ту.— Київ.: “Обереги”, 1994.
5. Клизовский А. Основы миропонимания Новой Эпохи. — Минск.: Белорусский фонд Рерихов, 1997.— 816 с.
6. Письма Е.И.Рерих.— Минск.: ПРАМЕБ, 1992.
7. Мери К.Неф. Личные мемуары О.П.Блаватской.— Москва.: “Сфера”, 1993.— 320 с.
8. Рерих Н.К. Листи дневника.— Москва.: МЦР, 1995. — 672 с.
9. Рерих Е.И. У порога Нового Мира./МЦР.— Москва, 1993.
10. Ю.Рерих С.Н. Свет искусства/ МЦР.— Москва, 1994.
11. Рерих С.Н. Стремиться к прекрасному/ МЦР.— Москва, 1993.
12. Рерих Ю.Н. //Материалы юбилейной конференции/ МЦР — Москва, 1994р.
13. Серія книг Вчення Живої Етики.
14. Серія книг “Грани Агни Йоги”.
15. Шапошникова Л.В. Огненное творчество космической эволюции.//Рерих Е.И. У порога нового мира. — Москва.: МЦР, 1993,— С. 3-20.

“Пізнай...”
(видання друге, виправлене й доповнене)
Львів 1999

Матеріали підготував:	Юрій Г а в ’ ю к
Підготовка до друку:	Наталія М і ц, Ірина Д і д и к
Редактор:	Юрій Г а в ’ ю к
Художній редактор:	Юрій К р и в о к у л ь с ь к и й
Коректор:	Ярослав С і к а н о в и ч

Товариство Живої Етики “Дозір” ім. Реріхів 290058,
Львів-58, вул. Хімічна, 18/16